tribuna

Ljubljana, letnik XXX | 18. II. 1981 | Številka 11/12

Študentski časopis | cena 7 din

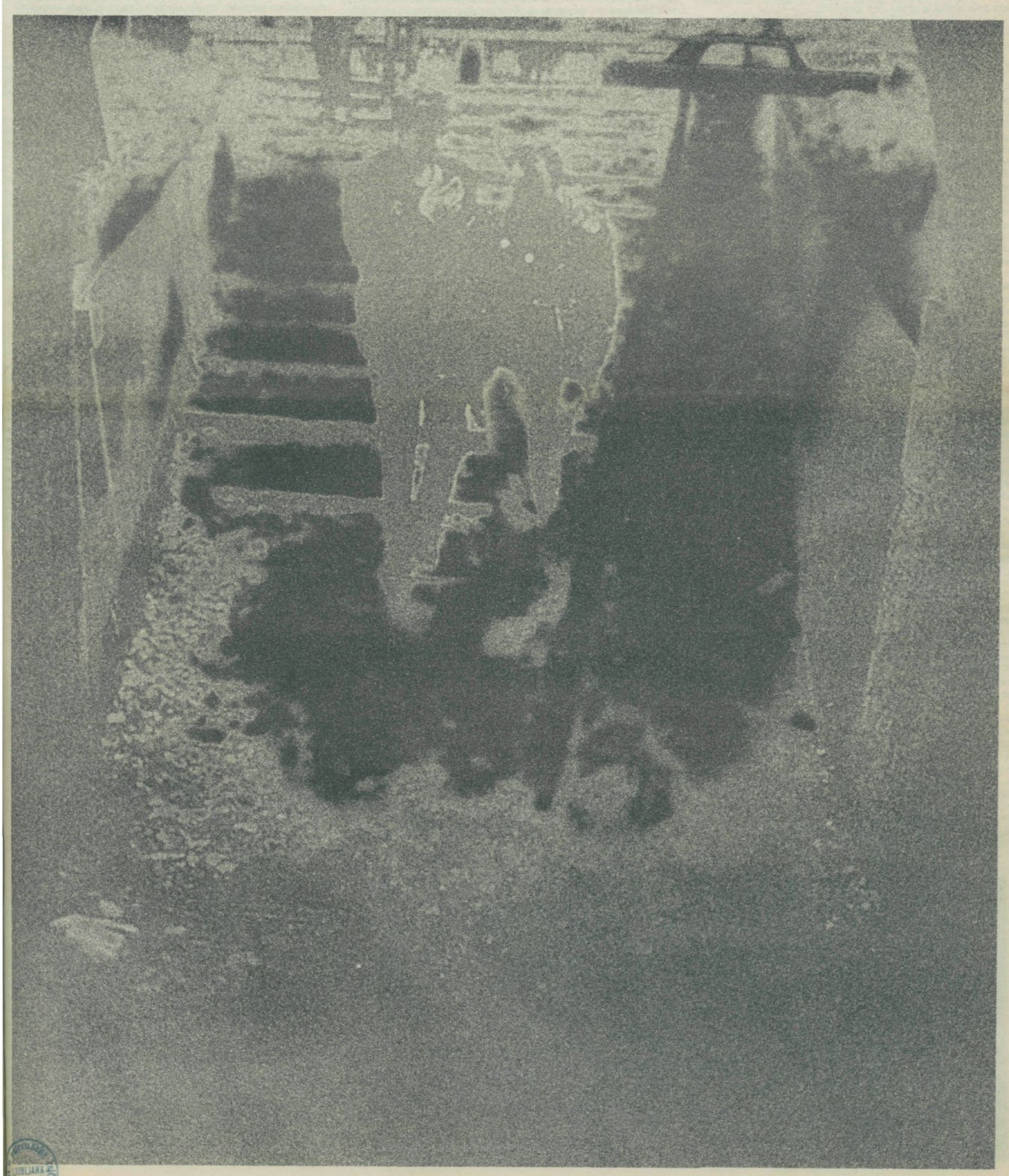

uvodnik NAGRAJEVANJE PO DELU IN VREDNOST DELOVNE SILE

(prvi del)

Nujnost vsakokratne analize „trenutka v katerem se nahajamo" narekuje, da nimamo v obdobju prehoda od kapitalizma h komunizmu opraviti z nikakršnim „linearnim napredkom h končnemu cilju". Nasprotno. V obdobju, ko je komunizem še šibak in kapitalizem ne dovolj močan, je potrebno vsakič znova konstituirati komunistične sile, ki črpajo v družbenih, tj. razrednih protislovjih obstoječe družbe, ki daleč presega zgolj ozke državne meje in se v vsem spostavlja kot segment svetovne kapitalistične ekonomije in svetovnega procesa socializma. Nujnost vsakokratnega konstituiranja komunističnega narekuje razmerje sil v razrednem boju v tej družbi, razmerje, katerega spremenljivost je spremenljivost cikličnih gibanj družbene produkcije, ki v času kriz ločujejo povezanost in povezujejo ločenost.

V tem članku bomo skušali nakazati nekaj bistvenih vprašanj, ki zadevajo odnos med KAPITALOM in DELOM, na odnos, ki določa smeri procesa družbene reprodukcije v družbi prehodnega obdobja.

I. KAPITAL IN DELO

Da je KAPITAL v tem podnaslovu na prvem mestu ni slučaj, ki bi ga bilo moč prisoditi tej ali oni samovejni izbiri, pač pa v temelju zaobsega teoretsko pozicijo, katere predpostavka ni le ta, da je KAPITAL dominirajoči pol protislovja ampak tudi, da je analiza boja KAPITALA proti DELU ta, ki nam omogoča, da razredni boj analiziramo znotraj procesa družbene reprodukcije produkcijskih odnosov. Takoj v začetku se postavlja vprašanje kako je moč odnos KAPITAL–DELO teoretsko zastaviti v analizi družbe prehodnega obdobja kakršna je naša?

Za potrebe tega članka je dovolj, če s Kardeljem opozorimo na pomen in vlogo razprav o procesu družbene reprodukcije, ko pravi:

„Vse dotlej, dokler bo položaj delavca v družbi oziroma v združenem delu povezan samo z njegovim osebnim, živim, tekočim delom, vse dotlej bo tudi delavec v določeni meri v mezdnem odnosu. Tega odnosa seveda ne gre izenačevati z razrednim mezdnim položajem delavca v kapitalizmu. Vseeno pa je delavec v takšnem odnosu do tistega dela minulega dela, ki je podružbljen, hkrati pa od njega dejansko do te mere odtujen, da se postavlja kot samostojna ekonomska sila v odnosu do njega, tako da moremo govoriti o ostankih mezdnega dela v družbenem položaju delavca.

Problem minulega dela je potemtakem predvsem problem družbenoekonomske vloge sredstev razširjene reprodukcije, še več, problem sistema razširjene in družbene reprodukcije sploh."1

O „minulem delu" pa pravi:

„Ker gre za samo vsebino pojma minulega dela, govorim tu predvsem o tistem delu minulega dela, ki ga ustava definira kot „sredstva za razvoj in razširjanje materialne baze dela", vnemar pa puščam vse druge oblike minulega dela. To so tista produkcijska sredstva, s katerimi neposredno razpolagajo sami delavci v temeljni organizaciji združenega dela in ki obsegajo fizična in denarna produkcijska sredstva, to je vse tisto, kar pogosto na kratko imenujemo „družbeni kapital"."2

Potrebo po vsakokratni analizi „sedanjega trenutka" na katero se sklicujemo v začetku, pa Kardelj naprej opredeljuje skozi dve vprašanji, ki se mu zdita bistveni, saj na eni strani opredeljujeta značaj blagovne produkcije v družbi prehodnega obdobja in odnos do te produkcije kot produkcije KAPITALA, na drugi strani in istočasno pa razmerje med KAPITALOM in DELOM v družbi prehodnega obdobja. Kardelj pravi:

„V zvezi z minulim delom moramo po mojem mnenju odgovoriti na dve osnovni vprašanji, a od odgovora nanje je odvisen tudi naš celoten odnos do kategorije minulega dela. Prvo vprašanje je ekonomska vloga minulega dela. Za marksiste je to popolnoma jasno. Drugo vprašanje je delavčev odnos do minulega dela oziroma do družbenega kapitala. To je razredni oziroma družbenoekonomski odnos, od katerega je odvisen delavčev celotni družbenoekonomski položaj tako danes kakor tudi v prihodnosti."3

S postavljanjem delavčevega odnosa do „minulega dela" kot razrednega odnosa je odnos KAPITAL–DELO v družbi prehodnega obdobja tudi teoretsko zastavljen. Za nas marksiste, četudi smo „mlajši", je vloga „minulega dela" jasna. Da nam bo še bolj, bomo namesto kategorije „minulo delo" uporabljali kategorijo KAPITAL; kljub temu, da to ni praksa ne ustave ne Zakona o združenem delu. Če so bili razlogi, tudi čisto teoretski, ki so pogojevali uporabljanje izraza „minulo delo" in, da je med temi razlogi prevladoval ta, ki je uporabo tega izraza utemeljeval z dejstvom, da s tem delom ustvarjene presežne vrednosti razpolagajo delavci na osnovi družbene lastnine nad produkcijskimi sredstvi, potem uporabo izraza KAPITAL utemeljujemo s spremenjeno konstelacijo razrednega boja, konstelacijo v kateri pretekłost gospodari nad sedanjostjo, „minulo" nad živim delom, KAPITAL nad DELOM. V nadaljevanju bomo to trditev skušali dokazati z analizo položaja delovne sile, delavskega razreda in delovnih ljudi, z analizo procesa produkcije relativne presežne vrednosti na eni nižanja vrednosti delovne sile na drugi strani, dveh na pogled ločenih a soodvisnih procesov, ki predstavljata osnovo razvoja proizvajalnih sil v družbi, ki sloni na produkciji blag.

II. NIŽANJE VREDNOSTI DELOVNE SILE (I.)

V proizvodnem procesu, ki sloni na produkciji blaga, je povečevanje menjalne vrednosti, ohranjanje vrednosti založenega kapitala in povečevanje te vrednosti s prisvajanjem presežnega dela, presežne vrednosti, neizogiben pogoj celotne reprodukcije proizvodnega procesa. Ta proces oplajanja vrednosti je na sploh možen šele v pogojih, ko je proizvodnja blaga prevladujoč in karakterističen moment proizvodnje, ki v procesu zgodovinskega nastajanja zlagoma povsem loči producenta od lastnine nad sredstvi za proizvodnjo, od pogojev produkcije, ga zvede na blago, katerega vrednost se kakor vsakega drugega blaga, določa s količino družbeno potrebnega dela za njegovo produciranje. Tu za produciranje ekvivalenta za reprodukcijo delovne sile producenta. Delovna sila tako postaja blago, katerega uporabna vrednost je, da se vključuje v proces oplajanja vrednosti, da s svojim delom, neodvisno od konkretne uporabe tega dela, producira menjalno vrednost. Delovni čas, ki je potreben za produciranje ekvivalenta za reprodukcijo delovne sile je le del celokupnega delovnega časa, ki ga delavec opravlja v produkcijskem procesu, presežni čas pa je čas v katerem delavec producira presežno vrednost, čeprav je meja med njima zabrisana s samim načinom uporabe delovne sile v produkcijskem procesu. Oplajanje vrednosti je neizogiben pogoj reprodukcije produkcijskega procesa, ki ga shematično lahko prikažemo kot:

PRIMERJAVA KUPNE MOČI - POTREBNO DELO V MINUTAH — Tabela 8/1

Blago	Kvalifikacija (strokovna usposobljenost)															
	Visoka		Višja		Srednja		Nižja		VKV		KV		PKV		NKV	
Leto	1973	1976	1973	1976	1973	1976	1973	1976	1973	1976	1973	1976	1973	1976	1973	1976
Črni kruh	6,53	5,57	8,49	7,01	10,27	8,79	13,89	11,11	9,68	8,17	12,65	10,56	15,76	13,06	16,75	14,08
Sladkor	13,20	19,06	17,16	24,03	20,76	30,12	28,06	38,06	19,56	27,99	25,56	36,16	31,85	44,72	33,83	48,23
Govedina	64,04	57,67	81,97	72,60	99,15	91,01	134,00	114,98	93,41	84,56	122,06	109,24	152,10	135,10	16,57	145,70
Avto Zastava 750	68767,68	54247,33	89183,48	68284,65	107993,40	85601,49	1459,30	108148.12	101742,98	79537.92	1329,49	102745.77	165665,27	127067.80	175984,80	137037.01
Televizor črno beli	8456,30		10995,10		13299,19		17773,54		12529,46		16372,53		20401,38		21672,21	
Posteljnina	445,67	478,71	579,48	602,58	700,91	755,40	947,26	954,36	660,34	701,89	862,89	906,69	1075,22	1121,32	1142,20	1209,30
Stanovanje 1 m2 povr.	9895,83	9973,87	12866,81	12554,76	15563,13	15738,62	21033,21	19884,20	14662,37	14623,78	19159,66	18890,75	23874,34	23362,58	25361,51	25195,51

Na tej reprodukcijski verigi v splošnem sloni produkcija blaga v naši družbi, saj je doseganje čimvečjega dohodka in njegovo ponovno zalaganje v „sredstva za razvoj in razširjanje materialne baze dela", samo drugače izražena nujnost stalnega povečevanja presežne vrednosti, ki v celotni družbeni reprodukciji pogojuje razvoj produktivnih sil dela. In ne le to, kajti v procesu družbene reprodukcije se ne reproducirajo zgolj materialni elementi produkcije, ne vlaga se zgolj v „sredstva za razvoj in razširjanje materialne baze dela", ampak je to tudi reprodukcija produkcijskih odnosov. In ne zopet na eni strani materialni elementi proizvodnje, produkcijska sredstva in na drugi strani produkcijski odnosi; ne proces reprodukcije in proces razrednega boja ampak – produkcijski proces kot proces razrednega boja med KAPITALOM in DELOM.

V procesu produkcije, ki sloni na produkciji blaga je povečevanje vrednosti možno na dva načina in sicer:

a) s produkcijo absolutne presežne vrednosti in
b) s produkcijo relativne presežne vrednosti.

Produciranje absolutne presežne vrednosti je značilno predvsem za zgodovinsko genezo nastajanja kapitalističnega načina proizvodnje, ko je podaljševanje delovnega dne, intenzifikacija dela, nasilno zniževanje mezde, itd. kombinirano z nasilnim rušenjem predkapitalističnih načinov produkcije, postavljalo podlago kapitalističnemu sistemu in produkciji relativne presežne vrednosti. Marx pravi:

„Podaljšanje delovnega dneva čez mejo, do katere bi delavec produciral samo ekvivalent za vrednost svoje delovne sile, in prilastitev te presežne vrednosti po kapitalu – to je produkcija absolutne presežne vrednosti. Ta je splošna podlaga kapitalističnega sistema in izhodišče produkcije relativne presežne vrednosti. Pri tej je delovni dan že vnaprej razdeljen na dva dela: na potrebno delo in na presežno delo. Da bi se podaljšalo presežno delo, se potrebno delo skrajša z metodami, s katerimi se ekvivalent mezde producira v krajšem času. Pri produkciji absolutne presežne vrednosti gre le za dolgost delovnega dneva; produkcija relativne presežne vrednosti docela revolucionira tehnične procese dela in družbene grupacije.

Produkcija relativne presežne vrednosti zahteva torej specifično kapitalistični način produkcije, ki s svojimi metodami, sredstvi in pogoji samoniklo nastaja in se izoblikuje šele na podlagi formalne podreditve dela kapitalu. Formalno podreditev nadomesti realna podreditev dela kapitalu."4

Kljub temu produkcija absolutne presežne vrednosti ne preneha z industrializacijo in uporabo strojev, kar se zgodi, je le, da se pojavlja v novih oblikah, ki slone na spreminjanju procesa proizvodnje; npr. intenzifikaciji dela, pospeševanju ritma dela, povečevanju norme in celo na nekih oblikah absolutnega podaljševanja delovnega dne.5 Istočasno pa z razvojem blagovne proizvodnje, na eni strani kot rezultat razrednega boja, katerega posledica je ne le formalne ampak dejanske podreditve DELA KAPITALU, na drugi strani pa ob dani meji delovnega dne, pride lahko do povečanja presežne vrednosti le s „spremembo relativnih velikosti njegovih sestavin, potrebnega in presežnega dela, kar s svoje strani zahteva, da se spremenita produktivnost ali intenzivnost dela, če naj se mezda ne zniža pod vrednost delovne sile." To pa pomeni produkcijo relativne presežne vrednosti, ki je neposredno povezana s produktivno silo dela. Kako?

Do produkcije relativne presežne vrednosti prihaja zaradi zmanjševanja tistega dela delovnega časa (potrebnega delovnega časa), v katerem delavec reproducira ekvivalent svoje delovne sile. S stališča KAPITALA kot celote je to skrajševanje delovnega časa mogoče le, če se zniža vrednost delovne sile. „Da bi se znižala vrednost delovne sile, se mora povečati produktivna sila dela v tistih industrijskih panogah, katerih produkti določajo vrednost delovne sile, zajeti mora torej običajne življenjske potrebščine, ali pa biti sposobna, da jih nadomesti."6

Vendar pa vrednosti blaga ne določa zgolj vrednost živega dela, delovne sile, marveč jo „določa tudi vsa tista količina dela, ki jo vsebujejo produkcijska sredstva, s katerimi to blago proizvajamo." Nižanje vrednosti življenjskih potrebščin, ki je pogoj nižanju vrednosti delovne sile, predpostavlja torej povečanje produktivnosti v tistih industrijskih vejah, ki proizvajajo življenjske potrebščine ali sredstva za njih proizvodnjo. Tako je produkcija relativne presežne vrednosti neposredno povezana z razvojem produktivnih sil dela, saj predstavlja njen motor. Jasno je torej, da je razvoj produktivnih sil dela podrejen prisvajanju presežne vrednosti! „Za produkcijo presežne vrednosti s tem, da se potrebno delo spremeni v presežno delo, pa nikakor ne zadostuje, da se kapital polasti delovnega procesa v takšni obliki, kakor je zgodovinsko nastala ali kakršna je, in podaljšuje le trajanje tega procesa. Spremeniti mora tehnične in družbene pogoje delovnega procesa, torej sam način produkcije, zato da bi povečal produktivno silo dela, da bi s povečanjem produktivne sile znižal vrednost delovne sile in da bi tako skrajšal tisti del delovnega dneva, ki je potreben za reprodukcijo te vrednosti."7

Po teh uvodnih opredelitvah, ki so nujne za razumevanje odnosa med KAPITALOM in DELOM v razviti blagovni produkciji, se lotimo razmer v našem gospodarstvu. Poprej smo ugotovili, da je funkcioniranje reprodukcijske verige, ki sloni na produkciji relativne presežne vrednosti, neizogiben pogoj reprodukcije produkcijskega procesa socialističnih družbenoekonomskih odnosov. Nadalje smo ugotovili, da je prav spreminjanje relativnih sestavin delovnega časa, potrebnega in presežnega delovnega časa, z zmanjševanjem potrebnega in povečevanjem presežnega, ta mehanizem, ki povečuje mero presežne vrednosti (tj. presežno vrednost glede na celoten založen kapital za nakup delovne sile) in s tem produktivno silo dela. Vendar ob bistveni predpostavki: da se menda ne znižuje pod vrednost delovne sile!

S pomočjo tabele št., ki nam kaže potreben delovni čas v minutah, za nabavo posameznih blag, kakor se je gibal od leta 1973 do 1976 lahko, kljub pomanjkljivostim v tabeli in precej zgrešeni metodologiji za ta namen, v splošnem lahko ugotovimo:

– da se potrebni delovni čas od leta 1973 do 1976 ni bistveno zmanjšal, da je nasprotno za nekatere življenjske potrebščine8 – prišlo celo do povečanja potrebnega delovnega časa in s tem do zmanjšanja relativne presežne vrednosti (idealno), oziroma, kar je točneje, do višanja vrednosti delovne sile!

	Čisti OD na zapos. delavca – din			Osebni dohodki in indeksi nominalnih in realnih osebnih dohodkov						
				Nominalnih osebnih dohodkov			Življenjskih str.	Realnih osebnih dohodkov		
	Skupaj	Gospodar.	Negospodar.	Skupaj	Gospodar.	Negospodar.		Skup.	Gospodar.	Negospodar.
1971	1643	1596	1915	40	41	40	40	101	101	100
1972	1953	1885	2221	43	48	46	47	101	102	99
1973	2241	2194	2506	55	56	52	56	98	99	93
1974	2815	2746	3204	69	70	67	70	99	99	95
1975	3521	3402	4132	87	87	87	88	98	98	99
1976	4063	3932	4789	100	100	100	100	100	100	100
1977	4844	4693	5719	119	(119)	(119)	115	104	(104)	(104)

– s pomočjo tabele lahko istočasno ugotovimo, da je ob nominalni rasti osebnih dohodkov od leta 1971 do 1977 hkrati prihajalo prav v času, ki ga zajema tabela št. , tj. 1973–76, do realnega padca osebnih dohodkov. Osebni dohodki so bili v tem času pod vrednostjo delovne sile, ki je rasla, čeprav so nominalno skušali dosezati rastoče cene blag na tržišču!

Predpostavka, ki smo jo uvodoma upoštevali, da se produktivna sila dela povečuje s produkcijo relativne presežne vrednosti, ne, da bi se pri tem mezda nižala pod vrednost delovne sile, tu ne drži več. Produktivna sila dela se v splošnem ne povečuje, čeprav se produkcija presežne vrednosti opravlja vendar le „s podaljševanjem trajanja tega procesa", ki ne „spreminja tehnične in družbene pogoje delovnega procesa", ali pa le zelo počasi! Del potrebnega delovnega časa se ne skrajšuje ali pa le zelo počasi, predvsem pa se ne skrajšuje glede na najbolj pomembne življenjske potrebščine, za katere se celo veča. Kljub temu se mera presežne vrednosti veča in sicer z zniževanjem mezde pod vrednost delovne sile, tj. na način, ki je na meji nasilnega zniževanja mezde in ki stopnjuje eksploatacijo delovne sile v reprodukcijskem procesu socialističnih družbenoekonomskih odnosov. Podobno, pravzaprav močno zaostreno situacijo smo v SR Sloveniji imeli v lanskem letu in v začetku leta 1981. Ugotovitve in podatki, ki so jih zbrale ustrezne službe namreč kažejo, da je celo nominalna rast osebnih dohodkov zaostajala za 32 % za rastjo družbenega proizvoda, na drugi strani pa so realni osebni dohodki v lanskem letu padli za 7%9. Istočasno so stalno rasle in še vedno rastejo cene vseh najosnovnejših življenjskih potrebščin, kar vsi praktično občutijo na svoji koži (s čimer seveda ne ciljam na Althusserjevo „vsakodnevno izkustvo" razredne eksploatacije!).

To pomeni nov moment nižanja osebnih dohodkov, podaljševanja potrebnega delovnega časa in s tem višanja vrednosti delovne sile, stagnacijo produktivnosti in rastočo eksploatacijo. V tem dejstvu je zaobsežena vsa absurdnost utemeljevanja stabilizacije gospodarstva s pozivanjem na to, da „smo v preteklosti pojedli več kot smo ustvarili". V sicer ne tako daljnji preteklosti, ki sega nekako do leta 1973 so delavci, kajti utemeljevanje leti predvsem nanje, na splošno „pojedli" ne le manj kot so ustvarili ampak tudi manj kot jim je bilo potrebno.

V navedenem je potrebno iskati začetke in vzroke današnje krize, ki se je stopnjevala še z zaostrovanjem nekaterih drugih protislovij blagovne produkcije. Sicer pa je prav zmanjševanje produkcije relativne presežne vrednosti in s tem stagniranje produktivnosti tisto gibalo, ki krizo žene naprej. KAPITAL je seveda poskušal zaviralno delovati, vendar dokler je v njem dominirala in dominira frakcija birokracije, so različni načini zaviranja sicer blažili posledice krize, vendar le tako, da so se pojavljali vedno znova in vedno v ostrejši obliki.

Nekateri načini zaviranja krize so specifični prav za Jugoslavijo in s tem Slovenijo. Kar zadeva produkcijo življenjskih potrebščin so zaključki, ki smo jih splošno formulirali relevantni samo za tiste veje produkcije, ki jim dominira KAPITAL. To pomeni, da veljajo samo tedaj, če življenjske potrebščine in produkcijska sredstva za proizvodnjo teh potrebščin proizvajajo industrijski sektorji. Razširjenost individualne kmečke proizvodnje v SR Sloveniji in pobej v Jugoslaviji in njena razcepljenost na eni in dejstvo, da je pretežni del hrane še vedno produciran v individualni kmečki proizvodnji ki je nizko produktivna in s tem proizvaja po visokih cenah, zvišuje vrednost delovne sile. Vendar pa je na drugi strani prav v tem sektorju opaziti trend k stalnemu zniževanju cen teh produktov. Vzroki niso v poviševanju produktivnosti, čeprav so deloma posledica industrializacije kmečke proizvodnje, združevanja kmetov in kooperacije, ampak v nasilnem zniževanju cen kmetijskih produktov, tj. v boju, ki ga vodi KAPITAL nasproti razredu kmetov. Od tod tudi pretresi v kmetijski proizvodnji, ki smo jim priča.

Razširjenost individualne gradnje v SR Sloveniji in velik delež delovne sile tim. polproletarcev, ki v „prostem" času delajo doma na kmetiji, je drug specifičen način zaviranja krize. Ti delavci, ki imajo poleg individualne hiše še ohišnico ali pa proizvajajo hrano na kmetiji, ki jo obdelujejo v „prostem" času, z uporabo lastne delovne sile (uporabne vrednosti, ki v tem primeru nima menjalne vrednosti) nižajo vrednost lastne delovne sile, saj življenjske potrebščine, ki so jih sami proizvedli s stališča celotnega procesa reprodukcije KAPITAL ne stanejo nikakršnega nadomestila. Od tod najbrž „optimistična ocena", ki jo najdemo v „Globalni oceni izvajanja družbenega plana SR Slovenije za obdobje 1976–1980" ki se glasi:

„Zmanjšanje realnih osebnih dohodkov v letu 1980 ni tak šno, da bi ogrožalo možnosti za normalno življenje večine delavcev(?), vendar pa zahteva, da v politiki interne delitve osebnih dohodkov delavci v temeljnih organizacijah združenega dela vodijo posebno skrb za raven in gibanje najnižjih osebnih dohodkov . . "10

Rezimirajmo! Na eni strani smo ugotovili, da je v procesu proizvodnje, ki sloni na produkciji blaga, razvoj produktivne sile dela podrejen produkciji presežne vrednosti, njenemu odtujevanju od neposrednih producentov in ponovnemu zalaganju v reprodukcijski proces, ki je proces dominacije preteklosti nad sedanjostjo. Ta proces pa postaja viden šele na globalni ravni, ker se s stališča posamičnega kapitala, posamezne delovne organizacije kaže zgolj kot zvajanje „individualne vrednosti blaga" pod njegovo „družbeno vrednostjo", s ciljem ustvariti čimvečji profit. S stališča posamičnega kapitala se povečanje produktivne sile dela kaže zgolj kot nižanje individualnih pod splošne stroške produkcije, kar omogoča naknadno ustvarjanje razlike. Povečanje produktivne sile dela, ko torej pada delež potrebnega delovnega časa in se veča delež presežnega, se s stališča posamičnega kapitala kaže kot konkurenca med kapitali; v bistvu pa gre za to, da prav ta konkurenca omogoča, da se vsakič znova rušijo in postavljajo možnosti za pridobivanje dodatnih profitov na račun višje produktivne sile dela in s tem nižje vrednosti delovne sile!

Teoretska pozicija, ki izhaja iz tega, da je posamezen KAPITAL nasproti delavcu le alikvotni del družbenega KAPITALA nasproti DELU, nam šele omogoča, da izluščimo vladajoče razredne odnose. Pozicija totalitete torej!

Vendar pa moramo tudi tu, znotraj te prve, splošne ugotovitve, opozoriti na pomembno dejstvo, namreč: da povečanje produktivne sile dela, tj. produkcija relativne presežne vrednosti, predpostavlja vsaj delno svobodno oblikovanje splošne profitne mere na eni, in selitev kapitalov iz panoge v panogo in njihovo združevanje na drugi strani; vprašanje, ki se tu vsiljuje pa je, ali je pri nas tako pogosto omenjana „zaprtost in izoliranost med republikami in celo med občinami" zgolj posledica „subjektivnih dejavnikov", tj. republiških ali občinskih birokracij ali pa, postavljeno drugače: ni prav dejavnost birokracije izraz „objektivnih nezmožnosti mobilnosti kapitala."11 Vsekakor je od tu „uresničevanje sistema združevanja sredstev na temelju skupnega prihodka in skupnega dohodka . . .", revolucionaren proces, korak naprej. Ostaja pa bistveno vprašanje in sicer ali bodo komunistične sile znale stopiti na vrh tega procesa s komunistično perspektivo, ali pa je skrajni domet teh sil zgolj domet frakcije, ki se trenutno vzpenja in prevzema pobudo.

Na drugi strani pa smo ugotovili, da je v nekaj zadnjih letih šel proces v Sloveniji in Jugoslaviji proti produkciji relativne presežne vrednosti in proti nižanju vrednosti delovne sile na način, tj. z nižanjem vrednosti blaga, ki vstopa v produkcijski proces kot življenjska potreb ščina za reprodukcijo delovne sile in s tem večanjem produktivne sile dela. Ugotovili smo, da je potrebno med drugim iskati vzroke današnje krize prav v nizki produktivni sili dela

III. NIŽANJE VREDNOSTI DELOVNE SILE (II.)

Do tu smo obravnavali proces razvoja produktivne sile kot zniževanje vrednosti tistega blaga, ki je potrebno za reprodukcijo delovne sile, torej za produkcijo ekvivalenta življenjskih potrebščin. Vendar je produkcija relativne presežne vrednosti mogoča tudi na druge načine. Marx jih omenja vsaj tri in sicer nižanje vrednosti delovne sile:

a) z zmanjševanjem sredstev za izobraževanje12
b) s pritegovanjem dela otrok in žena in13
c) z uničevanjem ali izgubljanjem uporabne vrednosti delovne sile.

Prvih dveh se bomo le bežno dotaknili. Usmerjeno izobraževanje je z usmeritvijo v natančneje določene in ožje specializirane poklice, in s povečanjem produktivnosti v vzgojno-izobraževalnem procesu (zmanjševanje časa izobraževanja na univerzah skupaj s posodabljanjem učnega procesa), prav gotovo na poti globalnega zmanjševanja stroškov izobraževanja. To tezo lahko še podkrepimo z navajanjem omejevanja ustanavljanja istovrstnih izobraževalnih ustanov, izločanjem „balasta", usmeritvijo kadrov v proizvodne poklice, itd. Vprašanje je le, če bo ta „nov" koncept izobraževanja omogočil široko politehnično in družboslovno usmeritev in izobrazbo, ki bo naprej omogočala hitre prekvalifikacije, pač glede na spreminjajoče se zahteve prestrukturiranja gospodarstva in njegovega vse večjega vpenjanja v mednarodno delitev dela.

Uničevanje ali izguba uporabne vrednosti delovne sile pa korenini v srcu kapitalske produkcije. Marx pravi: „Ves sistem kapitalistične produkcije je zasnovan na tem, da delavec prodaja svojo delovno silo kot blago. Delitev dela poenostrani to delovno silo v čisto posebno spretnost ravnanja s parcialnim orodjem. Kakor hitro pripade ravnanje z orodjem stroju, izgubi delovna sila uporabno vrednost in s tem tudi menjalno vrednost. Delavec ne gre več v prodaj, podobno kakor iz obtoka vzeti bankovec. Tisti del delavskega razreda, ki ga stroj na ta način spremeni v odvečno prebivalstvo, se pravi v prebivalstvo, ki za samopovečevanje kapitala ni več potrebno, bodisi propada v neenakem boju starega rokodelskega in manufakturnega načina s strojnim delom, bodisi preplavlja vse laže dostopne panoge ter delovni trg in zato znižuje ceno delovne sile pod njeno vrednost."14

Uporabna vrednost delovne sile je njena sposobnost, da producira menjalno vrednost, vrednost, da oplaja kapital. S tem, ko delovna sila izgublja uporabno vrednost izgublja tudi svojo menjalno vrednost, kajti nobena stvar ne more biti menjalna vrednost ne da bi bila uporabna vrednost. Ta proces uničevanja uporabne vrednosti delovne sile v procesu razvoja produktivne sile dela, predstavlja temelj formiranja rezervne industrijske armade dela, ki jo kapital odlaga in znova novači.

To odlaganje je posledica razrednega boja KAPITALA proti DELU, ko se v produkcijskem procesu skrajšuje potrebni delovni čas, nadomešča živo z „minulim delom" in skladno s tem odpušča delavce, ki z vstopanjem v rezervno armado dela, s konkurenco med delavci, regulirajo mezde. To se v globalu lahko zgodi le do meje, ko je produkcija relativne presežne vrednosti še mogoča, saj „minulo delo" ne more enostavno izvreči živega. Odnos med ceno in vrednostjo delovne sile se prav tu kaže v vsej svoji zapletenosti. Z zniževanjem mezde namreč postaja določena stopnja življenjskega standarda „normalna" ali družbeno verificirana, tako, da se lahko zgodi, da se vrednost delovne sile tendenčno določa z njeno ceno. Tega procesa nastajanja rezervne armade dela ni moč preprosto enačiti z nezaposlenostjo15 še posebej pa to ni moč storiti v analizi družbe prehodnega obdobja kakršna je naša.

Najprej zaradi tega, ker obstoječa zakonodaja ne dopušča, ali pa le pod izjemnimi pogoji, odpuščanje delavcev z dela (čeprav se obetajo spremembe tudi na tem področju), nato pa zaradi tega, ker izgubljanje uporabne vrednosti velikokrat pomeni nastajanje nove uporabne vrednosti, kar se v Osnutku plana SR Slovenije 1981–1985 kaže v naslednjem stavku:

„Prestrukturiranje gospodarstva bo zahtevalo višjo udeležbo strokovnega in visokostrokovnega dela ter manjši delež nalog in opravil, za katere se delavci priučujejo ob delu, zlasti del in opravil s krajšim ali minimalnim programom priučevanja. Take spremembe v strukturi dela, uvajanje avtomatizacije v proizvodne procese, boljša organizacija dela in zmanjševanje deleža režijskih delavcev bodo v marsikateri organizaciji združenega dela zahtevali hitro in učinkovito reševanje problema viškov delavcev. Zato bodo morale take organizacije združenega dela pravočasno pripraviti programe za usposabljanje, izpopolnjevanje ali pridobivanje novih strokovnih znanj ter jih uskladiti in izvajati ob sodelovanju občinskih skupnosti zaposlovanja."16

Vendar pa prav nastanek nove uporabne vrednosti pomeni modifikacijo menjalne vrednosti delovne sile, ki se s stališča globalnega odnosa KAPITAL–DELO tendenčno razvrednotuje.

Proces nižanja vrednosti delovne sile, tj. skrajševanje tistega dela delovnega dne „v katerem mora delavec delati za sebe," smo obravnavali več ali manj splošno in neodvisno od konkretnih del, ki jih delavci opravljajo v procesu produkcije.

Prišli smo do ugotovitve, ki jo z Marxom lahko zapišemo takole:

„Namen, zaradi katerega se v okviru kapitalistične produkcije povečuje produktivna sila dela, je v tem, da bi se skrajšal tisti del delovnega dneva, v katerem mora delavec delati za sebe, zato da bi se podaljšal drugi del delovnega dneva, tisti, v katerem lahko delavec dela za kapitalista zastonj."17 Ugotovili, smo tudi, da se da ta namen doseči tudi brez pocenitve blaga. Zaradi tega smo tu tudi ignorirali diferenciranost in razlike v cenah delovne sile, tj. v osebnih dohodkih, kar pa ne pomeni, da temu ne dajemo nikakršnega pomena. V nadaljevanju bomo najprej pogledali nekatera gibanja na tem področju, na diferenciranost po panogah dejavnosti in na koncu zastavili še analizo uveljavljanja principa nagrajevanja po delu. Uveljavljanje tega principa je postavljeno v središče razprav o prehodnem obdobju od kapitalizma h komunizmu, bodisi, da se s tem principom utemeljuje nov položaj delavca, bodisi, da se na drugi strani princip teoretsko utemeljuje z družbeno lastnino nad sredstvi za produkcijo. Že sedaj je potrebno reči, da je potrebno to teoretsko analizo zastaviti skozi analizo odnosa KAPITAL–DELO, ki determinira tudi uveljavljanje principa nagrajevanja po delu, ki zaradi tega izgublja „vsako ločenost ali odvezanost od umazane dejanskosti". Princip delitve po vloženem delu je v protislovju z logiko povprečij razvite blagovne produkcije, z drugimi besedami pa to pomeni le, da proces njegovega uveljavljanja označuje proces ukinjanja vladavine „minulega" nad živim delom. Ta proces pa ni podvržen zakonitostim linearnega razvoja!

Pokazali smo, da je produkcija relativne presežne vrednosti še vedno cilj reprodukcije produkcijskega procesa socialističnih družbenoekonomskih odnosov v Sloveniji, ki se še vedno in tudi v svoji ekstrapolaciji, zaobseženi v planu srednjeročnega razvoja, kaže v pojavni obliki nižanja vrednosti delovne sile, bodisi z nižanjem vrednosti blaga čeprav najmanj na ta način ali pa z drugimi mehanizmi. V teh pogojih produkcije in reprodukcije in v tako določeni konstelaciji sil pa o uveljavljanju principa nagrajevanja po vloženem delu ne moremo govoriti. S to predpostavko, ki jo nastopajoča kriza dodatno zaostruje, bomo začeli drug del tega članka, ki bo izšel kot nadaljevanje v naslednji številki Tribune.

Naj živi proletarska revolucija!

Igor Bavčar

OPOMBE:

1. Edvard Kardelj, Svobodno združeno delo, DZS, 1978, str. 55;
2. ibid., str. 56;
3. ibid., str. 63;
4. Karl Marx, KAPITAL I, CZ, 1961, str. 573;
5. Tako se je recimo v steklarni v Hrastniku zgodilo ,da delavke niso zmogle zadovoljiti izredne norme,zato "so" jim enostavno "ukinili" čas namenjen malici, tj. delovni čas je bil tako absolutno postaljšan za pol ure, kolikor je bilo prej namenjeno za malico. Po večkratni zahtevi delavk,da se ta ukrep odpravi in po tem, ko do tega ni prišlo,so delavke enostavno prenehale z delom, in si "same vzele čas " za malico.
6. Karl Marx, ibid. str. 359;
7. ibid., str. 358;
8. Npr. sladkor, krompir, bela moka, kava;
9. Globalna ocena izvajanja družbenega plana SR Slovenije za obdobje 1976–1980 in osnovni problemi na prehodu v leto 1981, Priloga Poročevalca, letnik VI, priloga XIII, str. 52;
   Sicer pa so pripravljeni že nekateri novi izračuni, ki kažejo, da so realni osebni dohodki v letu 1980 za 12 % nižji kot v letu 1979.
10. ibid., str. 52;
11. Tako najbrž ne gre za „zaustavitev procesa upadanja reprodukcijskega in tržnega sodelovanja organizacij združenega dela v jugoslovanskem gospodarstvu (slabljenje enotnega jugoslovanskega trga)", kakor je to napisano v Osnutku družbenega plana SR Slovenije 1981–1985 na strani 10.; pač pa za proces, v katerem gre šele za nastajanje reprodukcijskega in tržnega sodelovanja organizacij združenega dela v jugoslovanskem gospodarstvu, torej tudi šele za proces nastajanja enotnega jugoslovanskega trga. Vsekakor je to teza, ki jo tu puščamo nedokazano in ki zaenkrat sloni le na nekaterih mnenjih iz kroga „mlajših" marksistov.
12. Karl Marx, KAPITAL I, CZ, 1961, str. 399 /40.
13. ibid., str. 448.
14. ibid., str. 487.
15. Kljub temu pa nezaposlenost predstavlja vidik uničevanja uporabne vrednosti in s tem menjalne vrednosti delovne sile, ki lahko odločilno vpliva na nižanje vrednosti delovne sile. V Osnutku plana na str. 9 piše: „Računamo, da se bo v prvih letih prihodnjega srednjeročnega obdobja delež nezaposlenih gibal 2,5 in 3 %.
16. Osnutek družbenega plana SR Slovenije 1981–1985, str. 10.
17. Karl Marx, KAPITAL I, CZ, 1961, str. 366.

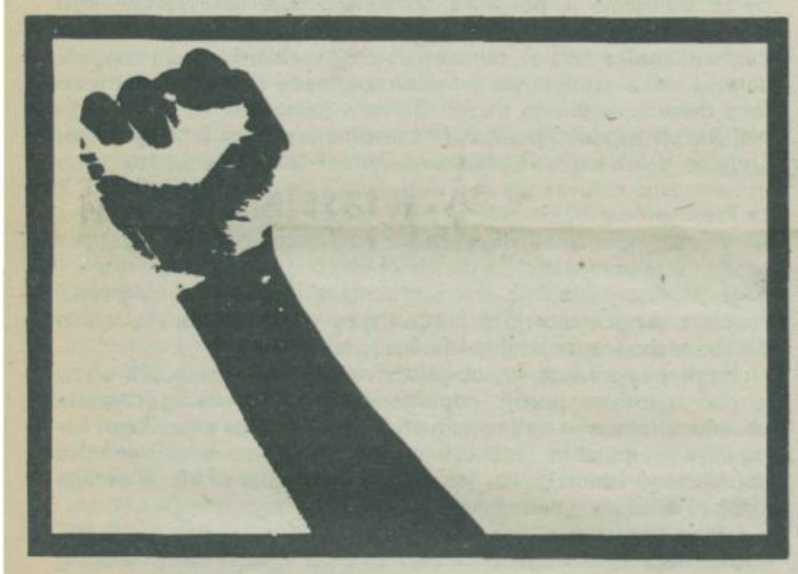

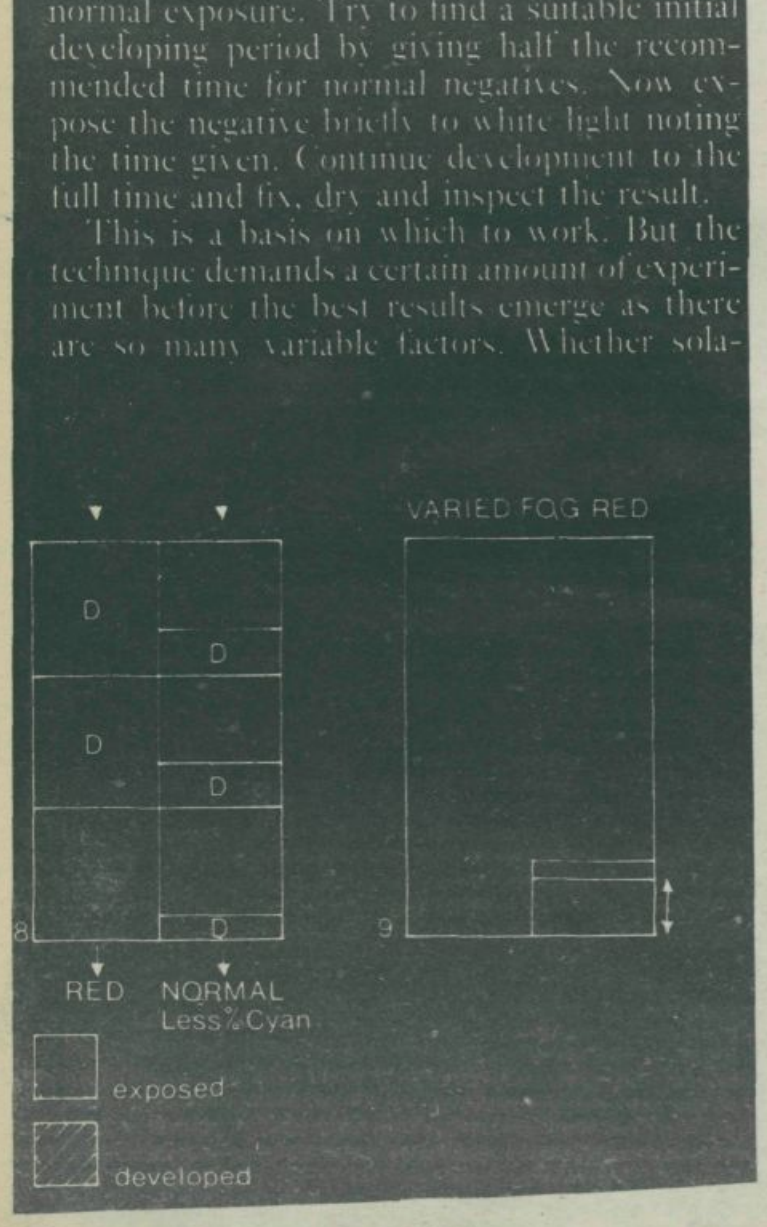

ZA KOMUNISTIČNO KONCEPCIJO RAZVOJA

Zopet smo na „izhodiščni točki", tj. analizi zastoja „rasti". Vendar te krize nikakor ne moremo opazovati izolirano, ampak jo je treba prikazati v protislovnem razvoju oz. v antagonističnih protislovjih skozi katere je birokracija prignala celotno družbo v sedanjo krizo. Zato mora biti naše izhodišče, začetek pravkar iztekajočega se srednjeročnega obdobja 1976–1980.

Pravzaprav se celotna problematika, ki terja svojo obravnavo, razcepi v naslednje sklope: Razvoj krize (preteklo srednjeročno obdobje); Celoten proces reprodukcije kapitala; Kriza 1980 (hiperakumulacija kapitala); V kakšnem kontekstu fungira Osnutek družbenega plana SR Slovenije za 1981–1985, glede na to, da ni več možnih velikih skokov, ampak je perspektiva izredno „umirjena". Vsaj za delavski razred se predvideva nekako takole: „V naslednjem letu (tj. 1981) predvidevamo v globalu ohranitev ravni realnih osebnih dohodkov na ravni leta 1980 – z drugimi besedami to pomeni „ohranitev" realnih osebnih dohodkov krepko pod ravnijo iz leta 1979 tj. – 10 % – „vendar pa mora biti odprta možnost za hitrejše naraščanje osebnih dohodkov pri produktivnih in ustvarjalnih delih." 1

IV. Razvoj krize (1976–1980)

Že na začetku tega teksta smo ugotovili, da to obdobje označuje klasično ciklično gibanje blagovne produkcije. Na začetku je bila torej stagnacija, nato močna ekspanzija, ki se potem konča v krizi.

Tu moramo odgovoriti na vprašanje, kako je birokraciji uspelo prebroditi zastoj na začetku tega obdobja. Rešitev (rešitev v blagovni produkciji vedno predpostavlja nov zastoj) je morala nujno najti zaradi izjemno visoke inflacije. Zelo visoko inflacijo, ki je bila v letu 1975 splošen, najbolj otipljiv in obenem najbolj mistificiran rezultat njenega gospodarstva, je morala zelo hitro in močno omejiti, ker je le-ta že ogrožala njen način produkcije. Izvedla je vsesplošne restrikcije na porabo in maksimirala tržne cene. Maksimirala je tržne cene ali drugače rečeno, fiksirala je družbeno potrebni delovni čas, ki je potreben za produkcijo blaga. Rezultati so bili po eni strani fascinantni: „Prvo leto izvajanja tekočega družbenega plana, to je leto 1976, lahko označimo kot leto korenitih sprememb v gospodarskem sistemu, hkrati pa tudi kot obdobje izrazito restriktivne tekoče ekonomske politike, ki je bila usmerjena zlasti v zmanjšanje inflacije, izboljšanje odnosov v plačilni bilanci države in v izboljšanju likvidnosti gospodarstva. Pod vplivom ukrepov ekonomske politike so bili v tem letu doseženi na teh področjih s kvantitativnega vidika pomembni uspehi: v primerjavi z letom 1975 je bilo doseženo veliko zmanjšanje rasti cen in življenjskih stroškov, suficit v plačilni bilanci ob precejšnjem povečanju izvoza blaga in visokem zmanjševanju uvoza, izboljšanju finančne discipline in odprava nelikvidnosti." 2 Seveda ta železni repertoar, ki se ga je birokracija vedno posluževala v situacijah, ko so ji stvari uhajale iz rok, ni mogel mimo znižanja realnih osebnih dohodkov (pravzaprav je na tem zgrajena vsa filozofija birokracije v zvezi z stabilizacijo): „Kljub temu, da so v letu 1976 realni osebni dohodki na zaposlenega nekoliko porasli, je njihov realni obseg komaj na ravni doseženi v letu 1970."3

Vendar pa imajo takšni posegi (namreč fiksiranje tržnih cen) izredno hude protislovne učinke na reprodukcijo celotnega kapitala v družbi. Fascinantni uspehi namreč izredno hitro zbledijo zaradi katastrofalnih posledic teh „uspehov". „Ob teh gibanjih so namreč prišli do izraza nekateri drugi problemi, ki se kažejo zlasti v bistveno zmanjšani stopnji gospodarske rasti, stagnaciji produktivnosti dela, nezadostni učinkovitosti gospodarjenja, v povečanih izgubah, zmanjševanju akumulativne sposobnosti organizacij združenega dela, v nezadostni pripravljenosti za investicijske programe, v gibanjih nekaterih oblik porabe iznad materialnih možnosti in visoki rasti denarne mase, kar vse predstavlja potencialno nevarnost za ponovno oživljanje inflacijske spirale." 4 Zastoj v akumulaciji kapitala pa je v blagovni produkciji daleč najhujša stvar, ki se lahko dogodi. Tej produkciji je odvzet ves življenjski smisel, ki se lahko postavlja samo kot produkcija presežne vrednosti. Birokracija je zato morala ne glede na posledice povečati na kakršenkoli način akumulacijo kapitala.

Pri tem pa se je odpiralo več možnosti. Zdelo bi se, da bi bila rešitev v tem, da se zmanjšujejo obveznosti, ki se odvajajo iz formirane akumulacije v produkciji. Toda kaj takega birokraciji niti na misel ni prišlo. Kot vemo že od prej, bi to načelo same materialne temelje njene dominacije. Zgodilo se je ravno obratno. Ostanek proste akumulacije za naložbe v TOZD se je v letu 1976 zmanjšal kar za 60 % glede na prejšnje leto (glej tabelo 1). Po drugi strani pa bi se zopet zdelo, da je obstajala možnost, da bi se povečevala centralizacija obstoječih kapitalov. To združevanje dela in sredstev bi v globalu omogočilo hitrejšo akumulacijo kapitala na „zdravih" osnovah. Toda takšna rešitev ni nikakršna rešitev za birokracijo, ker bi le-to povzročilo manjšo odvisnost poslovodnih struktur od kreditnega kapitala, kar bi zopet pripeljalo do rušitve temeljev njenega gospodarstva. 5 Rešitev je morala priti v okviru danega specifičnega produkcijskega odnosa, torej tako, da je reprodukcija kapitala v razširjenem obsegu tudi reprodukcija birokracije. Na teh predpostavkah pa je realno obstajala samo ena možnost, ki se je kazala v izredno močni ekspanziji kreditnega kapitala. In v resnici se je to zgodilo v neverjetnem obsegu.

Birokracija je samo tako lahko rešila akutno situacijo. Družbena produktivnost dela je v globalu stagnirala, torej se je dalo samo na teh osnovah povečati rast, torej ekstenzivno povečati obstoječe. **Dolgoročni krediti za reprodukcijo v materialni proizvodnji so v letu 1976 narasli na 91 % glede na prejšnje leto. Druga „izvirna" domača sredstva so narasla celo za 104 %** neto inozemski krediti pa za 14 % (glej tabelo 2). Vidimo lahko kako ogromna doza kreditov je bila potrebna, da se je začel gibati kapital iz faze kontrakcije v fazo ekspanzije.

Kaj se je zgodilo v letu 1977?

Zopet so bili rezultati navidez fascinantni. Industrijska rast je v komaj enem letu napravila fantastičen skok za 300 % (od 2,3 na 7,8). Vendar: „Lastna sredstva za akumulacijo TOZD v tem letu niso zadoščala niti za kritje vseh obveznosti – za odplačila posojil za osnovna in obratna sredstva, za obvezno združevanje sredstev za dejavnosti posebnega družbenega pomena in za posojilo za kreditiranje razvoja manj razvitih SR in SAP Kosovo, tako, da so jih morale temeljne organizacije delno pokriti celo iz sredstev amortizacije. Visoko povečanje investicij v osnovna sredstva je v letu 1977 tako v celoti slonelo na povečanih sredstvih iz kreditnega potenciala bank in na povečanem neto zadolževanju v tujini." 6

V letu 1978 je uspela birokracija sicer še pognati industrijsko rast na 8,4 %, vendar pa je bila že dosežena kulminacija. „Glede sedanje gospodarske situacije je na podlagi zadnjih razpoložljivih podatkov ocenjeno, da se nahajamo v obdobju dinamične gospodarske rasti tako v SR Sloveniji kot tudi v okviru Jugoslavije. Izraženo je bilo mnenje, da gre že za določeno stopnjo pregretosti gospodarstva." „V letošnjem letu so bile investicije v osnovna sredstva glavni generator rasti. Vendar pa je glede na to, da je investicijska dejavnost na območju cele države dosegla tolikšen obseg, da so vse kapacitete, ki proizvajajo investicijske dobrine izkoriščene tudi 100 %, težko računati, da bi investicije tudi v letu 1979 ostale tako pomemben generator gospodarske rasti kot so bile letos." 7 V naslednjem letu se je vseeno nadaljevala investicijska rast, ki pa je povzročala visok porast uvoza.

Leto 1980 označuje tisto, do česar je moralo priti glede na takšen razvoj." V letu 1980 pa je prišlo do pomembnega preokreta. Investicijska stopnja namreč upada, deloma pod vplivom zakona o pogojih za investicijske kredite, ter drugih omejitev na zakonski podlagi, zlasti pa zaradi poslabšane likvidnosti bank." (podčrt. B.K.) 8 „Rast industrijske proizvodnje se iz meseca v mesec zmanjšuje in je v osmih mesecih obseg proizvodnje v SR Sloveniji le še za 2,1 % višji kot je bil v enakem obdobju lani." 9

S tem smo v glavnih obrisih prikazali kako je potekal razvoj v minulem srednjeročnem obdobju. Sedaj si moramo ogledati ponovno celoten reprodukcijski proces.

V. Celoten proces reprodukcije kapitala

Iz dosedaj povedanega je razviden kardinalen pomen obrestonosnega kapitala. Vendar pa njegove prave narave ne moremo razumeti, tj. ne moremo razumeti obrestonosnega kapitala kot oblike, v kateri so družbena razmerja v blagovni produkciji privedena v svojo absolutno obliko, tj. v obliko v kateri se denar – brez antagonističnega posredovanja produkcijskega procesa – direktno oplaja za več denarja; njegove prave narave torej ne moremo razumeti, če ga ne opazujemo kot moment reprodukcije kapitala – njegove oploditve – oz. kot element, ki izhaja iz same narave te oploditve.

SREDSTVA ZA AKUMULACIJO, OBLIKOVANA NA RAVNI TOZD V OBDOBJU 1976–1980

	1975	1976	rast	1977	rast	1978	rast	1979	rast	1980	rast
Amortizacija nad min.stop.	3.146	2.173	–31	2.o84	–4	2.488	19	3.195	28	4.154	30
:Sredstva za raz.materialne osnove dela in za poslovni sklad	6.259	5.777	–8	7.257	25	9.590	32	14.209	48	24.o25	69
Sredstva rezerv	1.394	1.4o6	1	1.500	2x 7	2.730	82	3.471	27	4.512	30
Skupaj sredstva za raz. reprodukcijo	10.862	9.376	–14	10.893	16	14.882	37	20.875	40	32.691	56
Amort.po pred. min. stopnji	6.522	9.olo	46	10.259	14	12.900	26	16.501	28	20.970	27
AKUMULACIJA NA RAVNI TOZD , ZMANJŠANA ZA :											
manj razvite republike in SAP.Kosovo	1.510	1.598	5	1.702	6	2.491	46	2.893	16	3.874	34
zaSIS materialne proizvodnje	1.452	1.986	36	3.532	78	4.525	28	6.o55	34	7.531	24
anuitete	4.279	4.384	1	5.618	29	7.431	30	10.683	45	13.988	31
Črna gora								596		458	–23
Skupaj obveznosti.	7.259	7.932	10	10.852	36	14.357	32	20.227	41	25,851	28
Ostanek proste akum. za naložbe v TOZD	3.602	1.444	–60			524		648		6.840	
Ostanek v%	33	15		–13		3.5		3		21	
Primanjkljaj akum.za pokrit. obveznosti				1.407							

Če hočemo sploh kaj razjasniti, lahko to razjasnimo samo skozi reprodukcijo kapitala, ki zadobi svojo specifično obliko prav zaradi svojega komandanta, tj. birokracije.

Dosedaj smo bolj ali manj opazovali reprodukcijo kot produkcijski proces, toda le-ta se v svoji realnosti, v svojem rezultatu, vedno prikazuje ne samo kot rezultat produkcijskega procesa, ampak kot enotnost produkcijskega procesa in reprodukcijskega procesa. „Celoten proces produkcije kapitala vključuje tako cirkulacijski proces kot produkcijski proces v pravem pomenu besede. Obadva predstavljata dva velika odseka njegovega gibanja, ki se pojavlja kot totaliteta teh dveh procesov. Na eni strani je delovni čas, na drugi strani je cirkulacijski čas, kot enotnost produkcije in cirkulacije. Sama ta enotnost je gibanje, proces. Kapital se pojavlja kot procesna enotnost produkcije in cirkulacije, kot enotnost, ki se lahko opazuje kot celota procesa produkcije kapitala in kot določen tok enega obrata kapitala, enega gibanja." 10 Iz te enotnosti izhaja torej, da se kapital na svoji življenski poti preoblikuje, da je sama ta pot metamorfoze kapitala.

V kolikor kapital sam v vsakem momentu procesa predstavlja možnost prehoda v njegovo drugo, naslednjo fazo, in tako možnost prehoda celotnega procesa, ki izraža življenjski stadij kapitala, toliko se vsak od teh momentov potencialno pojavlja kot kapital — odtod blagovni, denarni kapital — poleg vrednosti, ki se vspostavlja kot kapital v produkcijskem procesu. Blago lahko predstavlja kapital do tistega časa dokler, do katerega se lahko pretvarja v denar, torej, lahko kupuje najemno delo (presežno delo). Tako je to z oblikovne strani ki nastaja iz cirkulacije kapitala. Z materialne strani blago ostaja kapital do tistega časa do katerega predstavlja surovine (prave ali polsurovine), orodje, življenjska sredstva za delavce. Vsaka od teh oblik je potencialni kapital. Denar je po eni strani realiziran kapital, kapital kot realizirana vrednost. Po tej strani lopazovan kot zaključna točka cirkulacije, kjer pa se mora opazovati tudi kot izhodiščna točka) je kapital v pravem smislu. Nasprotno v svoji menjavi za blago (ponovno nakup surovin itd.), ki jo vrši kapitalist, se denar ne pojavlja kot kapital, ampak kot cirkulacijsko sredstvo, samo prehodno posredovanje, s katerim kapitalist razmenjuje svoj produkt za prvobitne elemente.

Cirkulacija za kapital ni samo zunanja operacija. Tako kot kapital postane kapital šele po poti produkcijskega procesa, s tem da se po tej poti vrednost ovekovečuje in povečuje, tako se tudi pretvarja v čisto obliko vrednosti — kjer so izbrisani tako sledovi nastajanja kot tudi njegov specifičen obstoj v uporabni vrednosti — samo po poti prvega stadija cirkulacije, dočim je ponavljanje tega stadija, tj. življenjskega procesa kapitala možno samo po poti drugega stadija cirkulacije, ki se sestoji iz menjave denarja za produkcijske pogoje in predstavlja uvod v stadij produkcije. Cirkulacija torej, spada v pojem kapitala." 11

Vendar pa se cirkulacijski čas pojavlja kot omejitveno načelo kapitala, kot nezmožnost kapitala, da bi vsrkaval živo delo, da bi produciral presežno vrednost. Denar v funkciji cirkulacijskega sredstva zato ne predstavlja sredstva, ki bi vplivalo na hitrejšo cirkulacijo kapitala iz ene določitve v drugo, ker je denar v svoji neposredno predpostavljeni obliki omejitev cirkulacije kapitala. Tendenca kapitala je cirkulacija brez cirkulacijskega časa. Kapital poiskuša spremeniti denar v nek samo idealen moment svoje cirkulacije in mu dati svojo lastno odgovarjajočo obliko.

In v tej tendenci leži osnovna opredelitev kredita in kreditnih operacij kapitala. Iz tega izhaja, da se tudi cirkulacijskemu času kot takem skuša določiti vrednost.

S tem smo prišli do kredita kot oblike cirkulacije, ki jo je direktno ustvaril kapital, in ki specifično izhaja iz narave kapitala. Pri teh predpostavkah se moramo za trenutek ustaviti. Če kredit izhaja iz teh predpostavk, potem moramo zopet izhajati iz našega specifičnega produkcijskega procesa, ki skoraj v celoti sloni na kreditnem sistemu (glej tabelo 2). Oziroma, kakšen produkcijski odnos predpostavlja obrestonosni kapital. Iz vsega povedanega lahko sledi samo to, da obrestonosni kapital dobiva svojo življenjsko moč in silo samo iz kapitala kot produkcijskega odnosa. Iz tega nadalje izhaja, da je v pojmu akumulacije kapitala, ki ima svoj izvor v presežni vrednosti, vsebovana tudi osamosvojitev produkcijskih pogojev nasproti delavcem, in obenem tudi realna podlaga na kateri birokracija, kot zakonit pravni zastopnik te akumulacije, gradi svojo dominacijo. Vrnimo se k kreditu. Za obrestonosni kapital je značilno, da je prvobitna točka kapitala — denar — in formula D—B—D zvedena na njuna oba ekstrema D—D; denar, ki ustvarja več denarja.

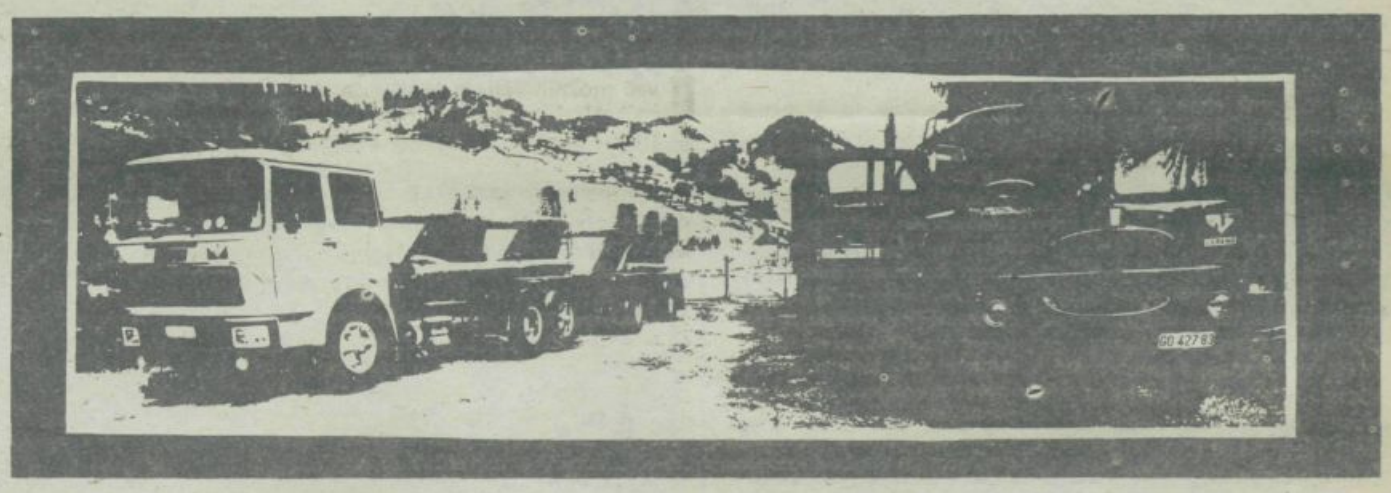

Na osnovi blagovne produkcije določena vsota vrednosti — predstavljena v denarju ali blagu — daje moč, da se določena količina dela zastonj izvleče iz delavcev, da se določena presežna vrednost, presežen produkt prisvoji za sebe. Glede na to, logično izhaja, da se lahko potemtakem tudi denar proda kot kapital, toda kot blago posebne vrste. Če nekdo proda nekomu denar ali blago kot kapital, ga s tem usposobi, da si prisvoji za sebe neko količino presežne vrednosti. In po zakonih blagovne produkcije je pravično, da dajalec kredita dobi določen delež te presežne vrednosti. Ta določen delež te presežne vrednosti dobi samostojno obliko v obrestih. Obresti torej predstavljajo vrednost gole lastnine nad kapitalom. Toda v obrestih je popolnoma izbrisan njihov izvor. Zabrisana je antagonistična eksistenca presežne vrednosti, ki izvira iz eksploatacije delavcev. Kajti tisti, ki kredit daje ne stoji v nikakršnem odnosu do delavcev, ampak se njegov odnos veže samo na tistega, ki ga sprejema. Prav v tem posredovanju pa je dominacija birokracije mistificirana in se na zunaj kaže kot ravnodušen odnos do produkcijskega procesa, do produkcije presežne vrednosti in s tem eksploatacije.

Orisali smo nastanek kredita in kreditnih odnosov, nad katerimi dominira birokracija in katerega operacije so način vladavine birokracije. Sedaj lahko pobliže pogledamo kako tako privzete kreditne operacije potekajo. Videli smo že, da birokracija iz različnih razlogov (potreb) monopolizira skoraj celotno presežno vrednost sproducirano v materialni produkciji. Vendar pa vsa ta količina ne prehaja v akumuliran kapital, zato nikakor ne zadovoljuje življenjskega nagona po akumulaciji kapitala. Za oživitev tega nagona birokracija uporablja primarno emisijo denarja. Naš bančni mehanizem je v zadnjih letih: „. . . z metodami dogovorjene preobrazbe in multiplikacije sredstev — v resnici s prerazporeditvijo, in to s prisilno prerazporeditvijo — ustvaril skoraj 50 % vseh sredstev za investiranje. S tem pa se je začel naš neustavljivi inflacijski proces kot proces prisilne prerazporeditve. Vse drugo je le dopolnitev te inflacijske vzpodbude. Vsa ta iz nič ustvarjena sredstva, ki so nastala brez vsakršne materialne podlage, so bila distribuirana v gospodarski mehanizem kot strup, kot kapital brez pokritja."12

Kako uporablja birokracija ta kreditni potencial oziroma kapital? Njegova karakterističnost je v tem, da sploh ni z materialne strani zaključena faza cirkulacije, tj. realizacija vrednosti kapitala, ampak se formira brez tega. Skozi bančni sistem mu je potem zabrisana vsaka sled izvora. V rokah poslovodnih struktur postane cirkulacijsko sredstvo za nakup produkcijskih sredstev in delovne sile.

Toda to je samo ena plat tega procesa. Ta kapital najde svoj prostor samo tako, da razvrednoti denar kot mero vrednosti. To pa pomeni, da razvrednoti že obstoječi kapital. Reprodukcija se ne vrši več v enakem obsegu. logično izhaja, da se lahko potemtakem tudi denar proda kot kapital, toda kot na drugo potenco (kot denar, ki se oplaja in ki se kaže v formuli D—D) potem je „emisijski kapital" kapital na tretjo potenco. To je kapital, ki dobi svojo vrednost z samim aktom svojega nastanka. Za birokacijo je to vrednost brez kakršnegakoli posredovanja.

(se nadaljuje)

Bojan Korsika.

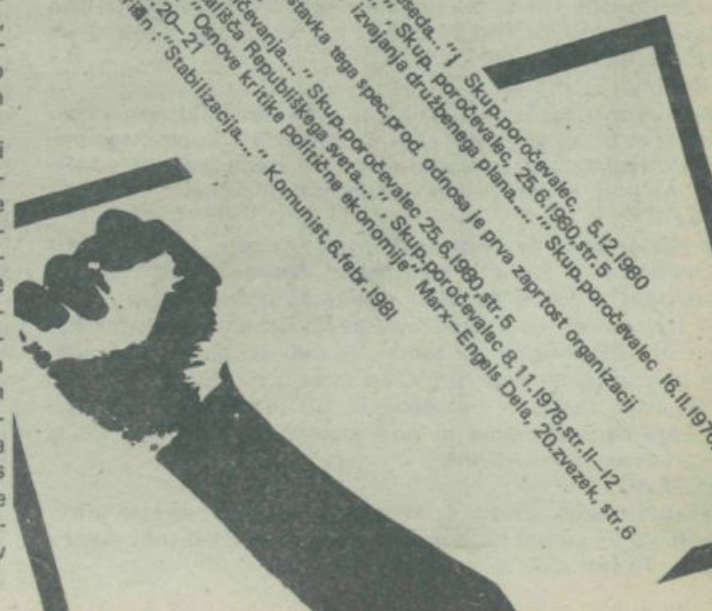

OPOMBE:

1. Jože Florjanič: "Uvodna beseda..." Skup.poročevalec, 5.12.1980
2. "Analiza uresničevanja..." Skup. poročevalec, 25.6.1980,str.5
3. Isto,str.5
4. Rezultat in predpostavka tega spec.prod. odnosa je prva zaprtost organizacij izvajanja družbenega plana...." Skup.poročevalec 16.II.1976,str.3
5. združenega dela
6. "Analiza uresničevanja..." Skup.poročevalec 25.6.1980,str.5
7. "Analiza in stališča Republiškega sveta..." Skup.poročevalec 8.11.1978,str.11–12
8. "Mnenja in stališča Republiškega sveta..." Skup.poročevalec 8.11.1978,str.11–12
9. K Marx : "Osnove kritike politične ekonomije" Marx–Engels Dela, 20.zvezek, str.6
10. Isto, str.20–21
11. Ivo Perišin : "Stabilizacija..." Komunist,6.febr.1981

intervju

Z AKADEMIKOM PROF.DR.PAVLOM SAVIČEM, PREDSEDNIKOM SRBSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI

PAVLE SAVIĆ

Vid GREGORAČ

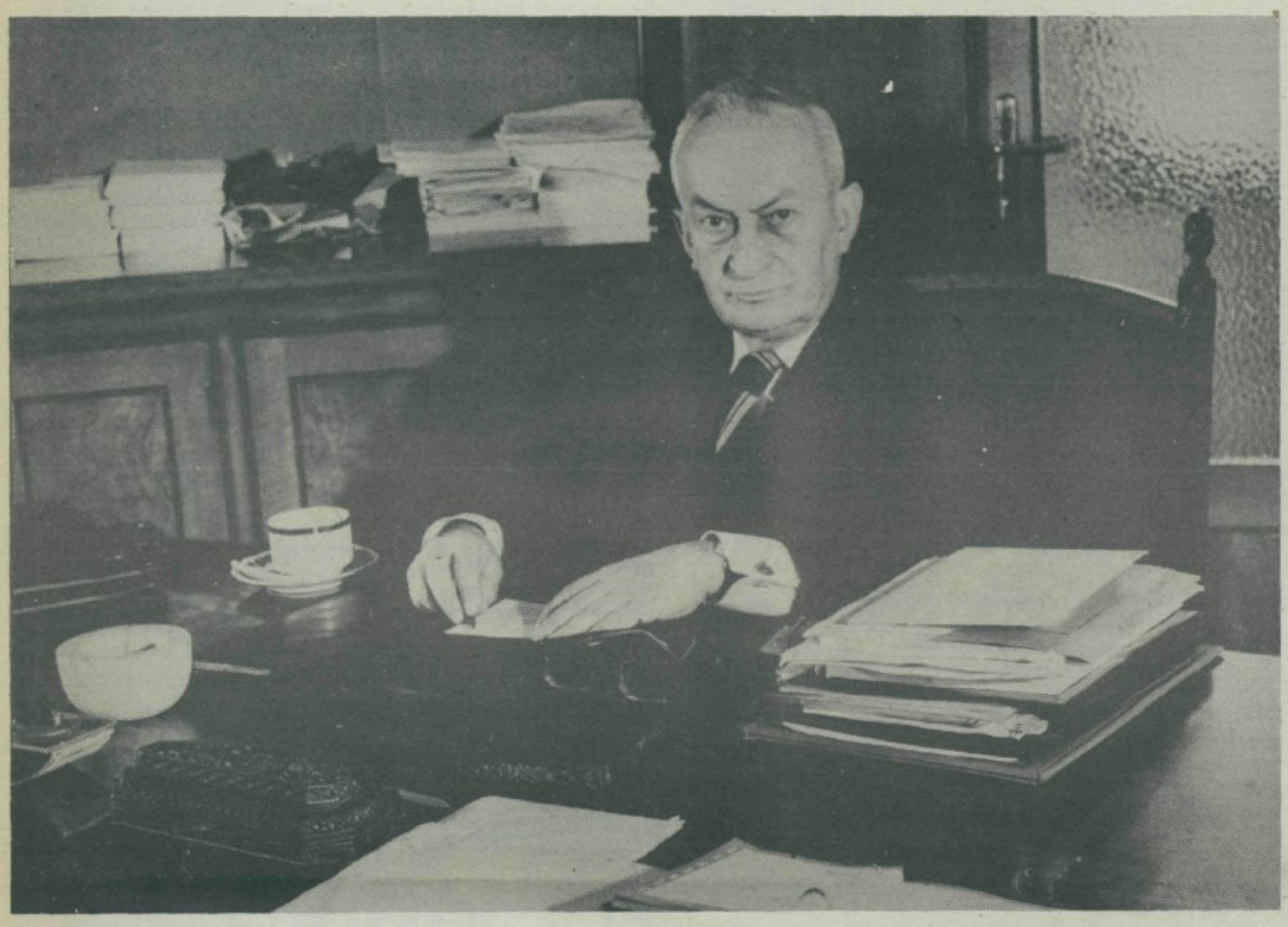

Slika 1
Akademik prof.dr.Pavle Savić:"Glejte,splošna človeška lastnost je,da mu ugaja,če mu nekdo "ide uz dlaku", kot ste rekli,da ga gladi,da je klečeplazen.Toda pravemu ustvarjalnemu človeku,ki ima ustvarjalno moč,je cilj in osebna afirmacija ustvarjanje takih osebnosti,ki ga bodo presegle za korak,ali pa pobile tisto,kar je ustvaril,in dale novo kvaliteto.To pomeni,da je vprašanje uveljavitve osebnosti v tem,da tisti,ki individualnost ima,ki je nekaj ustvaril,želi to posredovati naprej tistim,ki prihajajo za njim."
(Foto:Milan Gnjatović,foto služba SANU)

Težko je opisati tega zanimivega in nenavadnega moža, enega redkih jugoslovanskih znanstvenikov svetovnega slovesa, ki je še z nekaterimi drugimi odprl vrata atomske dobe. Nedvomno spada v najožjo skupino znanstvenikov, ki je največ doprinesla odkritju nuklearnih reakcij. To je velik sin naših narodov, prevelik, da bi ga bilo možno in lahko predstaviti v tem kratkem uvodnem orisu.

Pogosto sem pozno v noč prebiral njegove iskrive intervjuje ter z njim polemiziral o njegovih resnicah o našem intenzivnem družbenopolitičnem in znanstvenem razvoju.

Znanstvenik, borec in pesnik znanstvene misli. Profesor nikoli ni mirno sedel v svojem laboratoriju in neprizadeto opazoval, kaj se okoli njega dogaja. Zanj je znanost obstajala le kot sredstvo, ki omogoča hitrejši družbeni razvoj in prinaša večjo blaginjo njegovemu ljudstvu. In vselej, kadar ga je kaj ujezilo ali se s čim ni strinjal, ni upognil glave, temveč je naravnost, brez taktiziranja povzdignil svoj glas. Vselej z jasno, modro besedo. Žal ga prevečkrat nismo upoštevali.

In kako tak človek ne bi prirastel k srcu. Ob njegovem obisku konec leta 1978 v Ljubljani sva se srečala in rezultat tega srečanja je pričujoči intervju.

GREGORAČ:
Ali dovolite, da snemam razgovor? Pritrdil je.
GREGORAČ:
Pravijo, da težko pristanete na pogovor in da ste hitrega jezika. Kaj menite o tem, tega se v naših znanstvenih krogih in družbi največkrat držijo, „da je umetnost govorjenja in pisanja, da veš, o čem ne smeš govoriti ali pisati."
SAVIĆ:
S takimi vprašanji se nisem nikoli ukvarjal. Vselej sem govoril neposredno, tako kot so bili problemi zastavljeni. Odgovarjal sem neposredno, tako kot sem vedel in znal, ter iz tega nikoli nisem delal filozofije.
GREGORAČ:
Znani nemški zgodovinar Gola Man je ob neki priložnosti rekel: „Naše univerze so tako neodvisne, da profesorji, ki jih drago plačujemo, lahko svobodno predavajo takšne neumnosti, da vam je slabo." Ali menite, da je podobna situacija tudi pri nas?
SAVIĆ:
Ne oziraje se na modrost nemškega profesorja, je tudi pri nas podobna situacija. Pa ne iz istih pobud, temveč zaradi tega, ker ustanavljamo univerze, ne da bi upoštevali potencial naših možnosti. To pomeni, da imamo več univerzitetnih profesorjev kot imamo za to kvalificiranega kadra. Ne skrbimo dovolj za kvalifikacije univerzitetnih profesorjev. To morajo biti ljudje, ki dobro poznajo svojo stroko kot pedagogi in kot raziskovalci, znanstveniki. Tega ne upoštevamo in presegamo svoje možnosti. Na ta način pridemo do paroksizma.
GREGORAČ:
Nekateri menijo, da sta Akademija in univerza reprezentativni ustanovi, konzervativni instituciji, ki živita zunaj družbenih okvirov in gibanj. To sem tudi sam občutil.
SAVIĆ:
O tem sem že neštetokrat govoril in pisal. Od prvega trenutka moje izvolitve za predsednika Srbske akademije znanosti in umetnosti sem podal programsko usmeritev dela Akademije. Toda tega nihče ni sprejel, in vse je ostalo le prazna beseda. Družba ne sprejema Akademije. Ta nudi le svoje storitve, postala je servisna ustanova; ne ravno v pravnem pomenu te besede, toda v družbenem sektorju se je spremenila v servisno ustanovo. Nima pravega mesta v družbeni organizaciji znanosti in umetnosti.
GREGORAČ: In kdo je za to kriv?
SAVIČ:
Eh, zdaj, kdo je kriv? To je vprašanje, ki zanima pravosodje, mene zanima le znanstvena plat. Ne, kdo je kriv, temveč kaj storiti, da bi to preprečili.
GREGORAČ:
Kaj menite, da bi morali storiti, da do tega ne bi prihajalo?
SAVIĆ:
Začnimo pri tistem tolikokrat že povedanem. To je za vas novo, zame ni. Zakaj se je naša Akademija, Srbska akademija, začela zanimati za osnovno šolstvo? Iz znanstvenih razlogov! Ker, če je naloga Akademije spremljanje razvoja znanosti in umetnosti v družbi, potem je njena prvobitna naloga, da spremlja sposobnost, razvoj sposobnosti človeka, da koncipira znanost in umetnost.
GREGORAČ:
Hočete reči, da naša družba ni sposobna, da bi koncipirala tisto, kar nudita Akademija in univerza.
SAVIĆ:
Ne, ne! Rad bi povedal tole. Znanost je s precej trdnimi argumenti dokazala, da se človekovi možgani izoblikujejo do dvanajstega leta. Takrat se razvoj tega zaznavnega človekovega organa kot aparata za razvoj logičnega mišljenja, za sprejemanje novih vtisov konča. Zaradi tega menim, da mora akademija kot najvišja znanstvena ustanova v prvi vrsti skrbeti o človekovem potencialu in najprej zagotoviti njegov pravilen razvoj, da bi potem lahko na njem nadgrajevala tisto, kar predstavlja naloge posameznih znanstvenih disciplin.
GREGORAČ:
Zdi se mi, da je med samo znanostjo in družbo prevelik prepad. Kako premostiti ta prepad med znanostjo, znanstvenimi ustanovami in družbo?
SAVIĆ:
Pred kratkim je ravno s tem naslovom izšla moja knjiga „Znanost in družba", v izdaji Srbske književne zadruge. Tam sem odgovoril na številna vprašanja, ki bi mi jih vi danes zastavili.
GREGORAČ:
Vi ste .,. mogoče se vam bo zdelo vprašanje nekoliko provokativno . . . malo,. . .
SAVIĆ:
Zame ni provokativnih vprašanj! Vprašanje je vprašanje! Nisem politik, da bi bil izbor odvisen od mojega odgovora. Prav vseeno mi je, ali je moj odgovor komu všeč ali ne. Odgovarjam tako, kot mi nalaga moja vest.
GREGORAČ:
To sem si tudi mislil. Pravzaprav sem vas spoznal skozi časopisne intervjuje. Takoj ste mi prirasli k srcu, ker ste eden redkih, ki je zmeraj v središču obravnavnega problema.Rekli ste, da ste pred mnogimi leti prišli na idejo o pulzirajočem reaktorju . . .
SAVIĆ:
Res je, petinpetdesetega leta . . .
GREGORAČ:
Toda, oprostite, nihče se za to ni zmenil. In ko ste bili v Sovjetski zvezi . . . ljudje so prišli na podobno idejo in naredili reaktor.
SAVIĆ:
Vidite, ideje se rodijo med delom, skozi delo, skozi interes, skozi zanimanje za reševanje posameznih določenih problemov. Torej ni nobena novost, da se v zgodovini znanosti pojavljajo koincidence, da nekdo podobne probleme rešuje na različnih koncih sveta brez kakršne koli direktne zveze. To ni vprašanje psihologije, parapsihologije ali telepatije, temveč sam razvoj, dialektični razvoj življenja vsiljuje rešitve v različnih okoljih.
GREGORAČ:
Vendar je mene zanimalo naslednje: zakaj se ni nihče za to zmenil? Zakaj v naši družbi ta pozitivna reč ni bila sprejeta?
SAVIĆ:
Mogoče sem pel pred svitanjem. Kot v Jeseninovi pesmi petelin, ki budi pred svitom. Menim, da sem eden od pionirjev nuklearne fizike, praktične uporabe nuklearne energije. Kader, ki smo ga mi tu ustvarili, je bil še nezrel v času ustanavljanja nuklearnih inštitutov. V državi imamo tri inštitute. Glejte, čez nekaj dni Vinča proslavlja trideseto obletnico svojega delovanja. Svoje študente sem pridobil z njihovim zanimanjem, s tem, da je konec druge svetovne vojne simbolizirala eksplozija atomske bombe. V palači Rotonde v Parizu imate Unescove dokumente. Tudi v moji knjigi je vse to navedeno.
GREGORAČ:
Želel sem pravzaprav naslednje . . .
SAVIĆ:
Na to se bova vrnila . . .
GREGORAČ:
Če vi . . . oprostite, tovariš profesor, tudi sam sem hitrega jezika in zato sem pogostokrat potegnil kratko . . . Zanima me čisto filozofsko vprašanje: če vi, kot predsednik Srbske akademije znanosti in umetnosti in kot naš vodilni znanstvenik na področju jedrske fizike, nimate te možnosti, da popolnoma vplivate na potek dogajanj, kako naj mi, mladi intelektualci, vplivamo in spreminjamo svet.

slika 2 (Foto Branko Belić,fotoreporter "Nina–a"

SAVIĆ:

Eh, eh, dragi moj, zelo subtilno vprašanje! V dialektičnem materializmu kvantiteta prehaja v kvaliteto. To je naše verovanje, naše prepričanje, naša koncepcija. Torej, ali bo mnogo ljudi mislilo podobno in ustvarilo novo kvaliteto ali pa bo eden iz množice ljudi prevagal in opredelil novo kvaliteto. Nimamo ekzaktne znanstvene osnove, da bi predvideli prehod iz ene kvalitete v drugo. Znanost še nima možnosti, da bi predvideli, kdaj se bo pričel prehod iz ene kvalitete v drugo. Torej vam ne morem povedati, kaj bi vi, mladi, ki predstavljate večjo kvantiteto, lahko storili, da bi prišli v novo kvaliteto, in kaj bi mi morali storiti z manjšino, da bi prešla v novo kvaliteto.
GREGORAČ:
Je morda rešitev v tesnejšem sodelovanju med vami in nami, mladimi? Zdi se mi, da starejša generacija, kolikor sem to sam občutil, ne dovoljuje mladim, da pokažejo, kar znajo . . .

SAVIĆ:
Ne, s tem se ne strinjam . . . vse, kar lahko storim z vsemi svojimi močmi, je to, da mladim pomagam. Če ne vlagam tistega, kar sem v življenju spoznal, v mladi rod, ki raste, ki svoje življenje začenja, nimam „raison d'etre", nimam opravičila za svoje življenje. In kaj bi tedaj bilo moje življenje? Le suha veja!
GREGORAČ:
Strinjam se s tem, vendar se mi zdi, da so redki vašega mnenja.
SAVIĆ:
Ne bi rekel, ne bi rekel . . .

GREGORAČ:
Vi se s tem ne strinjate,. . .
SAVIĆ:
Ne, glejte zakaj . .,. to je genetska stvar. Vsak človek, npr. kmet, ki živi težje, si z vsem svojim bitjem prizadeva, da bi njegovi potomci živeli bolje, da bi jim bilo bolje. Kako naj bi mi, ki smo v boljšem položaju od kmeta, ki je težak . . . kako naj bi nasprotovali temu, da bi naše potomstvo živelo bolje od nas. Ni mi jasno, zakaj naj bi bilo tako. Če sem osvojil nekaj intelektualnega ali materialnega, želim to pustiti potomstvu. Želim, da naše potomstvo, naš mladi rod, živi bolje.
GREGORAČ:
Razumem, vendar imam občutek, da na univerzo prihajajo v glavnem samo tisti, ki pazijo, da se v svojem mišljenju in delu ne ločujejo od povprečja in da nikogar ne ogrožajo, nikomur niso v napoto. Povejmo z narodnim rekom, samo tisti, „koji idu niz dlaku".
SAVIĆ:
Da, to obstaja . . .
GREGORAČ:
To klikarstvo, na univerzi . . .

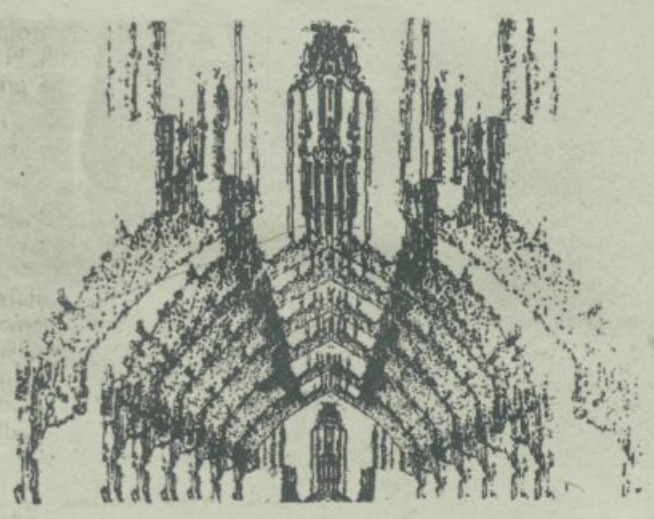

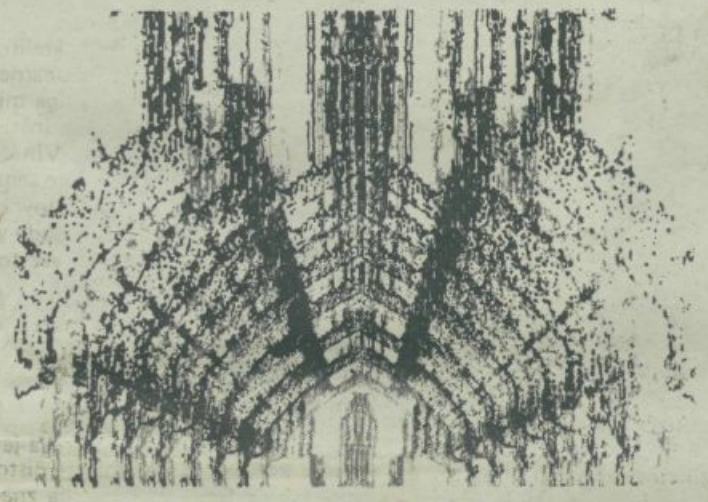

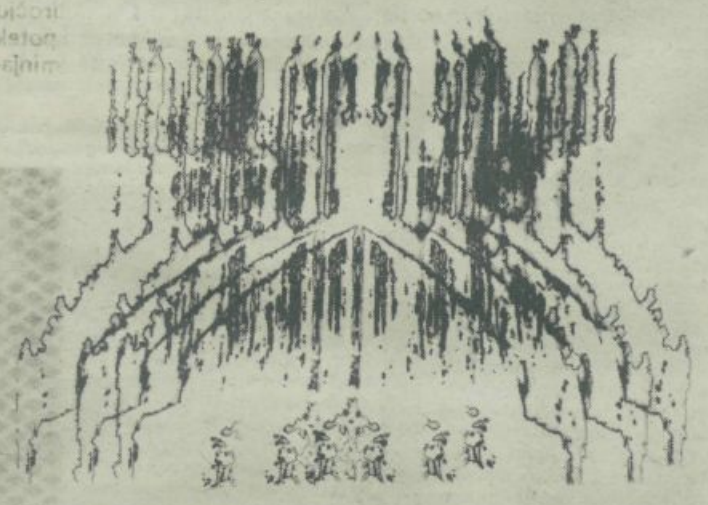

SAVIĆ:
Ni samo na univerzi! To je splošna človeška lastnost. Rad bi povedal s formulo, ker je moj poklic, da ustvarjam formule. Glejte, splošna človeška lastnost je, da mu ugaja, če mu nekdo „ide niz dlaku", kot ste rekli, da ga gladi, da je klečeplazen. Toda pravemu ustvarjalnemu človeku, ki ima ustvarjalno moč je cilj in osebna afirmacija ustvarjanje takih osebnosti, ki ga bodo presegle za korak ali pa pobile tisto, kar je on ustvaril, in dale novo kvaliteto; storile več od njega — korak, deset korakov . . . taki naj bi bili resnično ustvarjalni ljudje. To pomeni, da je vprašanje uveljavitve osebnosti v tem, da tisti, ki individualnost ima, ki je nekaj ustvaril, želi to posredovati naprej tistim, ki prihajajo za njim . . .
GREGORAČ:
Ali menite, da bi Akademija in univerza v naši družbi lahko bolj sodelovali?
SAVIĆ:
Neštetokrat sem o tem govoril in pisal, vendar to nikogar ne zanima.
GREGORAČ:
Zakaj to nikogar ne zanima? To je bistvo problema. Zakaj kupujemo številne licence, mladi strokovnjaki pa odhajajo na tuje?
SAVIĆ:
Če niste brali vsega, kar sem o tem pisal, vzemite časopisje in literaturo od leta 1971. Prosite na naši Akademiji, da vam to priskrbi, in potem to vključite v intervju . . .
GREGORAČ:
Prav, ko končava pogovor, ga bom pretipkal in poslal na Akademijo . . .
SAVIĆ:
Ni potrebno, kajti ne bom imel časa . . .
GREGORAČ:
Od 1936. do 1939. leta ste sodelovali z Ireno Joliot—Curie, ste tako rekoč „oče" jedrske cepitve. Vendar se imajo za njenega odkritelja drugi. Ali lahko poveste kaj o tem?
SAVIĆ:
To je stara stvar. To je dokumentirano, pa naj kdo reče, kar hoče, naj vzame Turnerjevo poročilo v „Rev. of Modern Physics". . .

GREGORAČ:
Leta 1939 ste se vrnili v Jugoslavijo . . .
SAVIĆ:
Res je, pregnali so me iz Francije . . .
GREGORAČ:
Od leta 1941 do 1945 ste sodelovali v NOB. Delali ste kot šifrant Vrhovnega štaba. Kako ste takrat delali?
SAVIĆ:
Kakor delo nalaga . . .
GREGORAČ:
Rad bi povedal tole: niso bili redki intelektualci in znanstveniki, ki so se v tem času ukvarjali z znanstvenim delom, študijem . . .
SAVIĆ:
Glejte, predsednik Kitajske akademije, Tsien-San-Tsiang, je prišel za menoj, da bi delal z Ireno. Vendar je to trajalo dva meseca, nato se je začela vojna. Do leta 1958 je ostal v Franciji, potem se je vrnil na Kitajsko. Sedaj je predsednik Kitajske akademije.
GREGORAČ:
Pred tem najinim razgovorom sem imel toliko vprašanj . . .
SAVIĆ:
Nič zato. Rad imam mlade ljudi. Nerad se pogovarjam s starejšimi, ker tu ni kaj storiti. Staro drevo se zlomi in se več ne zravna. (Zadnjič sem to rekel na televiziji, pa so me napadli) . . . in potem . . . veliko je bilo zanimanja za tisto, kar predavam. Nisem predaval, kako se izdelujejo atomske bombe, ampak fizikalno kemijo in atomistiko . . .
GREGORAČ:
V kakšnem svetu pravzaprav živimo?
SAVIĆ:
V svetu zelo zaostrenih nasprotij, zelo zaostrenih nasprotij! To pomeni v zelo razvitem svetu. Takoj, ko se nasprotja zaostrijo, smo v razvitem svetu. Takrat mora kvantiteta prestopiti v novo kvaliteto; naš svet je svet socialnih revolucij. Kakšno obliko bodo imele ne morem predvideti, za to nimam znanstvene možnosti. Prav, marksizem je ena razlaga prehoda iz kapitalistične družbe v socialistično. Vendar socialistična družba še ni našla svojega adekvantnega stimulansa za produktivno delo — kot je zakon tržišča stimulans razvoja kapitalistične družbe. V socialistični družbi to še ni odkrito . . . .glejte, prva velika socialistična dežela, Sovjetska zveza, mora uvažati žito iz Kanade . . .
GREGORAČ:
Kaj bi sporočili našim bralcem, mladini, študentom?
SAVIĆ:
Vsakemu študentu priporočam kot svojemu otroku, naj se naoroži z znanjem in to znanje uporablja kot orožje v borbi za obstoj in nadaljnji razvoj civilizacije in kulture.
GREGORAČ:
Samo, če ti ne dajo možnosti, da to svoje znanje . . .
SAVIĆ:
Nihče nikomur ni dal možnosti, možnost se mora osvojiti!
GREGORAČ:
Najprisrčneje se vam zahvaljujem za pogovor.

slika 3
(Foto Branko Belić,fotoreporter "Nina—a"

Razgovor vodil in pripravil za objavo
VID GREGORAČ

PRIPOMBA UREDNIŠTVA

V članku "Pojasnilo k pojasnilu" (TRIBUNA 7- 1o, iz dne 29.12.1980) so neresnične in zlonamerne naslednje izjave :

1. Da "je redakcija uničila, da je pesem, oziroma objava pesmi provokacija, a katero se je hotela uničiti nadaljnje delo TRIBUNE." Redakcija ni nikoli ugotovila, da bi bila objava pesmi lahko provokacija kogarkoli, ki bi hotela uničiti nadaljnje delo TRIBUNE.

2. Da "se je nenadoma pojavil Močnik in poskušal prepričati del redakcije, da se pesem lahko "hermenevtično" hrani..." Nikakor ni bil Močnik tisti, ki naj bi se nenadoma pojavil in skušal zavesti del redakcije, naj na ga je kulturni urednik Drapal(Andrej) samoiniciativno sklenil povprašati za mnenje ob nastali situaciji. Prav tako pa je vrakomur, ki vanj malo pozna Močnikovo teoretsko delo, jasno, da je on zadnji, ki bi svetoval "hermenevtično" hrx branjenje pesmi, pa čeprav v navednicah.

Za uredništvo Andrej Drapal

VZGOJA, IZOBRAŽEVANJE in razredni boj

Vladajoči in tisti, ki so se borili za oblast, so vedno prikazovali svoje interese kot obče družbene (torej nadrazredne) interese, zato besede „o skupnem interesu vseh" ne smejo zavajati delavskega razreda in ostalih naprednih sil, katerih cilj je odprava razredne družbe in razredov nasploh. Potrebno je ugotoviti, kaj ta „obči" interes je, kaj njegova uveljavitev komu prinaša, oziroma česa ne prinaša.

Boj, ki ga bijejo delavski razred in napredne sile v naši družbi, je boj za uveljavitev delavskega samoupravljanja znotraj naše jugoslovanske produkcije proti interesom kapitala in delavskemu razredu odtujenim monopolom politične moči, to je proti birokratskim strukturam. Obstoj birokratskih struktur je življenjsko vezan na blagovni značaj produkcije in na takšen državni stroj, ki ga lahko uporabljajo kot prisilo nad delavskim razredom in kmeti. Ti, delavskemu razredu odtujeni monopoli politične moči stojijo na buržoaznih pozicijah in imajo svojega „naravnega" zaveznika v tehnokratskih strukturah, s katerimi se večkrat prepletajo.

Delavsko samoupravljanje pomeni odločanje delavcev na vseh področjih družbene produkcije in reprodukcije v pogojih blagovne produkcije, to je odločanje o delitvi presežne vrednosti, ustvarjene z njihovim delom. V tem članku sem se omejil na obravnavo področja vzgoje in izobraževanja.

Produkcija delovne sile

Delovna sila je blago, ki s trošenjem samega sebe lahko proizvaja blago večje vrednosti, kot ga potrebuje za lastno reprodukcijo. Delovno silo kupi kapital za vrednost njenega trošenja. S tem, ko kapital delovno silo kupi, je razumljivo, da z rezultati dela razpolaga kapital, točneje upravljalec tega kapitala — to pa bi lahko bil tudi delavski razred. Kdo je tisti, ki upravlja s kapitalom, najbolje izražajo naložbe in delitev presežne vrednosti same zase.

V produkcijo delovne sile je vključena tudi specifična produktivna dejavnost- usposabljanje delovne sile. Za to produkcijo mora kapital zagotoviti primerno opremljene prostore in delavce, ki bodo s svojim delom usposabljali učence oziroma študente za delo.

Surovina, ki vstopa v delovni proces usposabljanja, je človek, še neusposobljen za delo v produkciji. V tem produkcijskem procesu (med šolanjem) se proizvaja s konkretnim delom (poučevanjem) uporabna vrednost tega izdelka, učenca, študenta). Uporabna vrednost je njegova usposobljenost za delo. Učenec po koncu šolanja še ni delavec, temveč je to le potencialno. Delavec postane v trenutku, ko se vključi v delovni proces kot delovna sila. V produkcijskem procesu se troši delovna sila na konkreten način. V produkcijskem procesu se ne troši usposobljenost delovne sile. Usposobljenost se z delovnimi izkušnjami kvečjemu povečuje. Rezultat šolanja je usposobljenost delovne sile, ki se v produkcijskem procesu ne troši in ima torej trajno uporabno vrednost.

Usposabljanje je proizvodni proces, ki ima svojo ceno. Več dela je vloženega v usposabljanje učenca oziroma študenta, večjo vrednost imata. Vendar kapital z večjo vrednostjo nima kaj početi. Široka potencialna poraba delovne sile še ni široka dejanska poraba delovne sile. Delovna sila oplaja kapital samo s svojim dejanskim delom. Kapital vedno kupuje delovno silo za konkreten način trošenja v proizvodnji. Delovna sila je last delavca, ki jo prodaja. Usposobljenost je njegova lastnost, da lahko troši delovno silo na specifičen način v proizvodnji. Te lastnosti kapital ne kupi, temveč najame delavca, ki to lastnost ima.

Nakup produkcijskih sredstev in delovne sile, ki z delom usposablja učence oziroma študente za delo, je ločen od nakupa že usposobljene delovne sile. Usposobljenost delovne sile za delo je uporabna vrednost, ki je posledica prvega nakupa. Usposobljenost vsebuje vrednost vanjo vloženega dela. Usposobljenost je lastnost delavca. Kapital usposobljenosti ne more kupiti, ker ne kupi delavca. Bodoči delavec-učenec oziroma študent- prav tako ni last kapitala, ki kupi produkcijska sredstva in sile za produkcijo njegove usposobljenosti, ker postaja usposobljenost delavčeva lastnost. Pojav svobodne delovne sile na trgu pa je pogoj blagovne produkcije. Zato se v procesu usposabljanja delovne sile kapital ne more oplajati, čeprav se v njem ustvarja vrednost.

Usposobljena delovna sila je pogoj ne le za oplajanje kapitala v blagovni produkciji, temveč je pogoj za ohranitev družbene produkcije nasploh. Dosledno uveljavljanje profitne logike v usposabljanju delovne sile, tako da se vanjo ne vlaga sredstev, vodi v propad obstoječe „civilizirane" družbe. Zato je država kot institucija primorana poskrbeti, da do tega ne pride, ne glede na to, ali je država razreda katerega smoter je kopičenje kapitala. Država je zato tisti družbeni dejavnik, ki zbira obvezno prispevke za usposabljanje delovne sile in upravlja z njimi. V interesu kapitala pa je še vedno, da vloži v šolstvo čim manj, če že ne sme nič. V interesu kapitala je, da posamezniki prispevajo čimveč. Usposobljenost posameznika je prav tako pogoj za njegovo lastno eksistenco.

Posamezniki prispevajo k produkciji delovne sile tako, da ji zagotavljajo materialne pogoje bivanja (lahko tudi sami sebi, ne samo preko staršev in skrbnikov le da v tem primeru nastopajo hkrati kot delavci in učenci oziroma študenti). K usposabljanju prispevajo na isti način s tem, da kupujejo šolske potrebščine in po možnosti plačujejo šolnino (če ne v celoti pa vsaj deloma).

Državno šolstvo finančno tako slabo stoji zato, ker je to produktivna panoga v kateri se kapital ne oplaja. (Nizki dohodki učiteljev niso le naša, jugoslovanska povojna posebnost!) Iz plačevanja šolnin preko privatnikov so se razvile privatne šole. V privatni lasti. Privatne šole so lahko le boljše od državnih. Pri nas privatnega šolstva (še?)[2] ni.

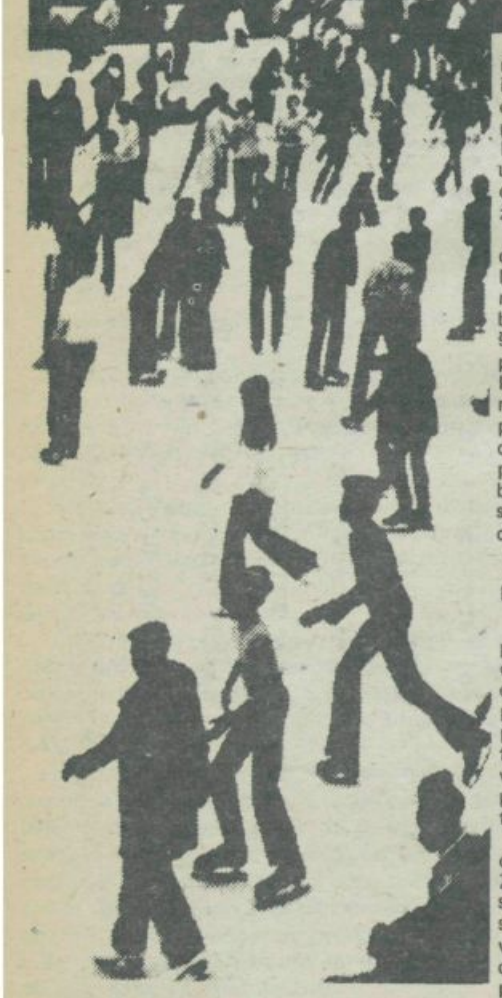

Dlje se posameznik izobražuje, dlje ga morajo preživljati drugi, dražje je njegovo izobraževanje. S tem pot do znanja ni dostopna vsem enako. Preko znanja pa vodi pot do položaja v družbeni produkciji. Materialni pogoji bivanja se odražajo v učnem uspehu učenca, in ga v veliki meri opredeljujejo. Tako se skozi vzgojno-izobraževalni sistem reproducirajo družbeni sloji.

V iskrenem interesu kapitala je, da se delavec napenja in muči zato, da lahko hodijo njegovi otroci v višje šole od obvezne osnovne in se s tem povzpnejo na družbeni lestvici. Medtem lahko kapital delavca še bolj eksploatira. Vzpodbuda za tovrstno početje delavca je tudi prenizka štipendija, ki ne krije življenjskih stroškov štipendiranega učenca oziroma študenta. Razlika se pokrije s sredstvi od doma ali pa z lastnim delom učenca oziroma študenta. V takih primerih torej ne gre za reprodukcijo družbenih slojev. Spremembe kvalifikacijske strukture delovne sile bom še posebej obravnaval.

Družbeno

Vrednost proizvoda določa za njegovo proizvodnjo potrebni povprečni družbeni čas. V posameznem obratu lahko proizvedejo izdelek v krajšem času od družbeno povprečnega časa. Prodaja tega izdelka prinaša večji profit in poviša kapitalu profitno stopnjo. Konkurenca tako sili kapital v stalno skrajševanje potrebnega časa za proizvodnjo izdelkov, kajti večanje produktivnosti dela je težnja vseh.

Kapital je s tem prisiljen v stalno revolucioniranje produkcijskih sil in sredstev. Zato potrebuje tako delovno silo, ki je sposobna z delom produkcijska sredstva in sile stalno revolucionirati. V takem proizvodnem procesu je delavec, ki dela v njem, dejavnik (subjekt) tega proizvodnega procesa. S tem mezdni odnos seveda še ni presežen. Tak delavec še vedno prodaja svojo delovno silo kapitalu in s tem ostaja kapitalov objekt. Delovna sila, ki z vključevanjem v delovni proces produkcijska sredstva in sile zgolj reproducira, je objekt takega delovnega procesa ne glede na predhodno izobrazbo. Združevanje mešanje ali pa sinteza usposabljanja in dela na stopnji reprodukcije obstoječih produkcijskih sredstev in sil torej ne more preseči vloge delavca kot objekta delovnega procesa. V tej stopnji dela torej ni perspektive komunističnega razvoja družbe.

V šoli se znanje reproducira in ne producira. Učenec oziroma študent potrebuje za napredovanje v šoli predvsem razvite spominske sposobnosti svojega uma, ki mu reprodukcijo znanja omogočajo. Zahtevam usposabljanja za opravila, ki obstoječa produkcijska sredstva in sile reproducirajo, šolski sistem usposabljanja povsem ustreza. Za opravila, za katera se lahko delavec usposobi na samem delovnem mestu z lastnim delom, posebno izobraževanje v šoli ni potrebno, Kapital v nameri, da zmanjša stroške usposabljanja delovne sile na minimum, vsega usposabljanja vseeno ne more prenesti na samo delovno mesto. Za nekatera opravila je predhodno usposabljanje mnogo cenejša, hitrejša in ponekod edina uspešna pot. Gre za usposabljanje z uporabo pojmov, za prenos katerih zadošča opis s pisano ali govorjeno besedo, slikami, modeli ... Skratka teoretično izobraževanje. Teorijo je potrebno stalno preverjati v praksi iz katere izhaja. Teorija, ki se sprevrže v golo modrovanje, je za prakso neuporabna. Teoretično usposabljanje torej ne more prehiteti teoretičnega spoznanja, lahko pa se z njim zlije in se hkrati razvija dalje v raziskovalnem delu. Raziskovalno delo pa je produkcija znanja.

Delovna sila, ki naj produkcijska sredstva in sile revolucionira, mora biti sposobna opravljati tako delo. Razumevanje učne snovi, ki je osnova za uporabo in produkcijo znanja, ni pogoj za napredovanje v šoli. V šoli se zahteva reproduckija znanja. Razvijanje sposobnosti, ki omogočajo produkcijo znanja, je možno le v produktivni uporabi znanja. Za razvijanje tovrstnih sposobnosti ni nujno, da se posameznik vključi v družbeno produkcijo. Tovrstne sposobnosti lahko razvija posameznik tudi v igri.[4]

Kako lahko postane učenec oziroma študent delavec?

Delavec je tisti, ki se s svojim delom vključuje v družbeno produkcijo. Ni pa vsako delo delo, s katerim se posameznik vključuje v družbeno produkcijo. Delo učenca oziroma študenta je učenje. Rezultat učenja je usposobljenost učenca oziroma študenta za delo v družbeni produkciji. Z učenjem učenec oziroma študent usposablja sam sebe. Usposobljenost je njegova lastnost, ki je ne more prodati ne da bi prodal sebe. On sam pa v blagovni produkciji ne more biti blago. Iz tega sledi, da je učenje delo, ki ni vključeno v obstoječo blagovno družbeno produkcijo. Na drugi strani imamo v delovnem procesu usposabljanje učitelja, ki prodaja svojo delovno silo kapitalu in je s tem vključen v družbeno produkcijo. Učitelj je v delovnem procesu usposabljanja prisoten zato, ker je še vedno najcenejša in najlažje dostopna delovna sila. Stroj ga še ne nadomešča. Tak stroj bi lahko bil računalnik. Usposabljanje učenca oziroma študenta za delo v družbeni produkciji je delovni proces, ki je hkrati vključen v družbeno produkcijo in hkrati ni. To protislovje izhaja iz same protislovne družbene narave surovine, ki se obdeluje v delovnem procesu usposabljanja. Surovina je človek.

Brez dela oziroma študenta ni rezultata delovnega procesa usposabljanja- usposobljenega učenca oziroma študenta za delo. V družbeni produkciji. (Posameznik se lahko usposablja za delo tudi izven šole brez učitelja). Učenec oziroma študent je tisti, ki producira svojo lastnost in s tem sam sebe. Učenje je torej tudi delo s katerim učenec oziroma študent producira znanje „v svoji glavi". Zato je tudi učenje dejavnost s katero lahko posameznik razvija sposobnosti potrebne za produkcijo znanja v družbenem merilu z raziskovalnim delom. Učenje je delovni proces v katerem nastopa učenec oziroma študent kot dejavnik subjekt s tem, ko producira sam sebe, medtem ko je v družbenem obsegu objekt istega delovnega procesa. Znanje v družbenem obsegu reproducira, glede na sebe pa producira.

Učenec oziroma študent postane delavec v blagovni produkciji, ko prodaja svojo delovno silo za daljše obdobje in tudi živi od te prodaje. Delo, ki ga opravlja pa mora biti učenje-produkcija znanja. V nasprotnem primeru se še vedno pojavlja enkrat kot delavec in drugič kot študent oziroma učenec. Učenje je produkcija znanja v individualnem obsegu. S tem ko postane učenje oziroma študij produkcija znanja v družbenem obsegu, se tudi učenec oziroma študent s svojim delom vključi v družbeno produkcijo.

Praktični problem, ki študentu oziroma študentu delavcu ostane je, da si izbori status delavca in da prične prejemati za prodajo svoje delovne sile plačo, vendar: Dokler ostane učenje za oplajanje kapitala neproduktivno delo in ostaja učenec oziroma študent odvisen od cirkulacije kapitala, medtem, ko cirkulacija kapitala ostaja od njegovega dela neodvisna, ostaja problem praktično nerešljiv. Potrebe po usposobljeni delovni sili narekuje obstoječa razvitost produkcijskih sredstev in sil v obratovanju. Spremembo načinov trošenja delovne sile in s tem kvalifikacijske strukture delavcev je možno doseči zgolj s spreminjanjem producijskih sil in sredstev in nikakor ne po poti, ki producira le potencialne delavce. Obstoječa produkcija potrebuje za svoje obratovanje pretežno še vedno delovno silo, ki je sposobna obstoječe produkcijske načine zgolj reproducirati in ne revolucionirati. Uresničevanje razno raznih želja in namer zato na področju družbene produkcije kot produkcije dobrin in družbenih odnosov zato lahko ostane samo v obstoječem, ki želje in namere preoblikuje po svoje. Zato je potrebno pri uresničevanju namer to obstoječe analizirati, da se lahko iz obstoječega gradi novo.

Delovni proces, v katerega je vključen delavec kot njegov objekt, ne nosi v sebi nasprotja z delavčevo vlogo objekta v produkcijskih odnosih, v katerih proda delovno silo kapitalu. To, da je delavec človek in torej osebek, tega nasprotja v družbeni produkciji in odnosih, ki izhajajo iz nje, še ne vzpostavlja Nasprotje, ki terja praktično razrešitev vloge delavca kot kapitalovega objekta, se pojavi šele z vključevanjem delavca v delovni proces kot subjekta-kreatorja tega delovnega procesa. Tako delo se pojavlja tudi v okviru blagovne produkcije. To je delo, ki produkcijska sredstva in sile stalno revolucionira. Boj za odpravo tega nasprotja, je boj za odpravo blagovne produckije in razredov, ki se v njej reproducirajo. Dokler pa ostaja nasprotje v vlogi delavca kot kreatorja delovnega procesa in hkrati objekta v odnosih, ki izhajajo iz tega delovnega procesa, še v zametkih, ostanejo vsa praktična poseganja v družbeno produkcijo katerekoli komunistične stranke v okviru blagovne produkcije. Komunistične stranke na ta način ne morejo preseči okvirov delovanja socialne demokracije. Lahko pa seveda zabredejo še bolj v desno.

Usmerjeno izobraževanje

Z bližanjem uveljavljanja usmerjenega izobraževanja v Sloveniji je pomen revolucionarnih smotrov vsebolj drsel v ozadje dogajanja okrog „podružbljanja" šolstva.

— Vsestransko razvita osebnost v obstoječi delitvi dela ne more obstajati.

— Učenec oziroma študent ne more postati subjekt v procesu usposabljanja delovne sile v družbenem smislu drugače kot v sintezi usposabljanja in dela, katerem študent oziroma učenec producira znanje v družbenem okviru. Zahtevo po produkciji znanja v družbenem okviru postavlja le peščici delavcev zaposlenih v družbeni produkciji.

— Socialne razlike v družbi se ohranjajo, ker jih reproducira obstoječa delitev dela. Če gre tu za reprodukcijo slojev v družbenem pomenu mora biti naprednim silam celoti vseeno, kajti to da je namesto Petra Pavel pri vrhu, razmer v družbi ne spreme ni, ker je zdaj pač Peter pri dnu.

— Prehodnost gor-dol, levo in desno po šolskem sistemu je omejena s težnjo po minimalnih stroških izobraževanja za del obstoječi produkciji in zato nujno vo... večanje podrejenosti učenca oziroma študenta kapitalu oziroma njegovim zastopnikom v podjetjih in državi.

— Svoboda se v usmerjenem izobraževanju pojavlja v dveh primerih: v svobodnem menjavi dela in svobodni vsestransko razviti osebnosti. Svobodni menjavi dela se posvetil 7. opombo. Svobodi, kot svobodi delavca, ki sam odloča o svojem (rezultati, vsebina in namen tega del... družbenih dogajanjih pa je namenjen članek, Tribuna ...

Delovna sila vstopa svobodno na tr... Zato je v interesu kapitala, da v njeno pro... dukcijo vloži čimmanj in jo po možno... odtegne konkurenci, ki je v pr... vlagala sredstva ali pa ji na m... odtegne svobodo. Navadno jo odkupi... Raznih oblik kreditiranja, stanovanjskega vprašanja in podobnega tu ne bom obravnaval. Obravnavam pa oblike odtegovanja svobode delovni sili, ki imajo korenine času med njeno produkcijo, natančneje med usposabljanjem.

Učna pogodba z učenci naših poklic... šol je omogočila delovnim organizacijam... obrtnikom, da so že med samim usposablja... njem izkoriščali svoje pogodbene obveznike kot izredno poceni delovno silo. Zato so... jim po končanem šolanju raje vračali... svobodo in sklepali pogodbe z novimi... vajenci. Takih pogodb v usmerjenem izobraževanju ni več mogoče sklepati. Teh... učnih pogodb ne smemo mešati s tistimi, ki... so sklenjene med učencem oziroma študentom in delovno organizacijo, v kateri pa... med časom šolanja učenec oziroma študent... sploh ne dela, ali pa le za krajše obdobje... (nekaj tednov). Štipendijska pogodba ima... svoje mesto ob usposabljanju delovne sile in... ni vezana na učenca oziroma študenta skozi... šolo, temveč ob njej na bodoče delovno... mesto. S tem je določena narava štipendije... in možnosti poseganja v družbeno stvarnost... z urejanjem štipendijske politike.[5]

Sposobnosti in nadarjenosti posameznika so v veliki meri družbeno pogojene. V... kolikšni meri in kako se razvijejo je v veliki... meri odvisno od pogojev bivanja posameznika — hrana, stanovanje, možnost gibanja, onesnaženost okolja, igra, knjige in nekdo, ki se z njim ukvarja. Da štipendija ne more poseči v odpravljanje socialnih razlik v družbi je menda razumljivo, saj te izhajajo iz odnosov v družbeni produkciji, ki jih vedno znova reproducira. Socialne razlike ne nastajajo med šolanjem in skozi šolo. Ker je usposabljanje podrejeno obstoječi razvitosti produkcijskih sil in sredstev, iz njihove uporabe pa izhajajo tudi socialne razlike, je šolstvo zgolj sistem, ki to ohranjanje socialnih razlik omogoča.

Prve štipendijske pogodbe ali kaj podobnega se zato pojavijo šele po osnovni šoli, v konkretnih usmeritvah. (Štipendijska pogodba bi omogočala zmanjševanje socialnih razlik s tem, da bi jo dobil učenec že v prvem razredu osnovne šole ali pa celo še prej.) Čimbolj v posamezni delovni organizaciji potrebujejo kadre, v nižjem letniku izobraževanja so pripravljeni nuditi štipendijo (odkupiti svobodo delovni sili). Štipendij tisti iz višjih slojev ne potrebujejo, če pa jim že „pade" — za to poskrbi sorodstvo in bližnji znanci na položajih — nimajo seveda nič proti njej. Socialni kriterij pri podeljevanju štipendije je zgolj potrditev nuje. Tisti, ki nima zagotovljenih sredstev za nadaljnje šolanje je zato bolj „zainteresiran" (prisiljen k iskanju dodatnih sredstev), da sprejme štipendijo ne glede na manj rožnato delovno mesto, ki se mu lahko obeta.

Socialne štipendije ali štipendije iz združenih sredstev lahko prejmejo tisti, ki so navkljub slabim materialnim pogojem svojega razvoja uspeli razviti sposobnosti do take mere, da je te potenciale kapitalu škoda zavreči in jih usmeriti neposredno v proizvodnjo takoj po končani osnovni šoli.

cialne štipendije se podeljujejo predvšem splošno srednje izobraževanje. V usmer-em izobraževanju pa bo pot do socialne pendije težje dostopna. Kandidat bo ral najprej poskusiti poiskati kadrovsko pendijo. Ta dogovor je že v veljavi.(?)

Uvajanje usmerjenega izobraževanja v oslaviji je izraz bojev za večanje produk-nosti dela in s tem povezanim višanjem anske sestave kapitala. Do občutnih mikov ne pride kadarkoli, temveč pred-m po obdobju gospodarske krize med ero se kapital intenzivno koncentrira in restrukturira". Tako se kapital usmeri na dročja, ki prinašajo večji dobiček. nveč ugodnih pogojev za večanje pro-ktivnosti dela v obdobju gospodarske sperite se pripravi, toliko silnejši bo n polet.

Kapital z relativno nizko organsko sestavo potrebuje veliko nekvalificirane in polkvalificirane delovne sile. V Sloveniji je približno polovica delavcev na tem kvalifikacijskem nivoju. Relativno nizka kvalifikacijska struktura zaposlenih delavcev pomeni dvoje: Da se v proizvodnji večinoma uporablja „zastarele" tehnologije in, da se v razvijanju novih tehnologij zaposluje malo delavcev. Taka proizvodnja pa je odvisna od uvoza drugje razvitih tehnologij. Kapital je znanje prisiljen kupovati in ga je zaradi tega še manj sposoben razvijati. V interesu tistih, ki tehnologije prodajajo pa je, da ne prodajo najboljše, temveč tisto, ki uporabljena drugje, v razmerju z bolj razvito, zvišuje povprečni proizvodni družbeni čas za proizvodnjo nekega izdelka. Na ta način si bolj razviti zagotavljajo in reproducirajo svojo razvitost proti nerazvitim. Tako se rešujejo tudi hujši polomi ob krizah, ker lahko zaradi svojih nižjih proizvodnih stroškov v nerazvito konkurenco enostavno pometejo.

Pretakanja kapitala v panoge z večjo profitno stopnjo je mogoče z vplivom državnega aparata še pospešiti in jim povečati njihov obseg. Za nadaljne oplajanje kapitala pa je potrebno zagotoviti usposobljeno delovno silo. Sredstva za usposabljanje te delovne sile pa mora prispevati sedanji obstoječi kapital z dano akumulacijo. V naši gospodarski krizi pa se dobršen del kapitala v gospodarstvu bori za svoj obstanek. V tem boju pa kapital ni ne daljnoročen ne srednjeročen, ne briga ga, kaj je to razvitost in nerazvitost. To so področja, ki tarejo našo nacionalno-ekonomijo v celoti in so zato tudi področja, ki jih tudi skozi vzgojno-izobraževalni sistem forsira država. Boji okrog mreže šol v Sloveniji to krasno izražajo. Za posameznimi birokratskimi strukturami pa se nemalokrat skriva njihov „nacionalni veliki" kapital. Pri nas so tudi občine upravne enote s samostojnim finančnim virom. V okviru teh bojev poteka svobodna menjava dela na področju vzgoje in izobraževanja.[7]

interesu kapitala ni, da se delovna sila sobi za delo, ki ga potem ne opravlja. imeru, ko se predvideva v prihodnosti rast produktivnosti dela z uvajanjem rnejših, bolj avtomatiziranih in za-nih tehnologij in njihovo razvijanje, je bno ustvariti rezervno armado delovne ki bo takrat, ko bo to potrebno, vsko-produkcijo. Zato je potrebno razširiti zajemanja višje izobražene delovne Večanje obsega štipendiranja je sestav-l priprav na delo v modernejši proiz-i. Bazo zajemanja kadrov za višje icirana dela se lahko razširi tudi z m obsega in kvalitete in obsega dela v ni šoli[8] (celodnevna šola), kar je v ku planskih dokumentov posebej arjeno. Celodnevna osnovna šola tako aj s štipendijsko politiko služi daljno-m (bolj točno je srednjeročnim) inte-kapitala. Tako štipendije kot celo-na šola pa ne posegata v proizvodnjo, socialne razlike nastajajo. Socialne e v družbi so pogoj za uveljavljanje ndijske politike.

interesu kapitala je, da se delovna sila obi za delo v proizvodnji v kateri se l oplaja. Kapital v težnji, da čimmanj v usposabljanje delovne sile, zmanjša e na ta način, da bodočo delovno silo obi specializirano za povšem konkret-avila. Posledica tega je lahko množica nih profilov, tudi po več sto. (Na kem so to množičnost pričeli močno i. V strahu zaradi nizke akumulacije la ne sme biti noben dinar vložen v abljanje delovne sile vržen proč. naložba mora doseči maksimalen tek. V osnovni šoli zato praktično več ne ponavlja, na srednji in višji i pa skušajo nosilci te težnje doseči, učenec oziroma študent, kjerkoli in koli bi odstopila od prvotne začrtane sposabljanja še vedno ostala na neki i pa bi se že lahko vključila v produk-t delovna sila.

Da se ne bi kdo zmotil in skušal prikazati ta boj kapitala kot uveljavljanje interesov vseh delovnih ljudi skozi naš delegatski sistem na področju vzgoje in izobraževanja kot podružbljanje vzgoje in izobraževanja v naši „nadrazredni" družbi. Sama javna razprava o mreži šol je bila dostopna vsem delovnim ljudem le skozi „Predlog razmestitve vzgojno-izobraževalnih programov in števila oddelkov prvega letnika usmerjenega izobraževanja v SR Sloveniji." Brez kriterijev po katerih je bil ta predlog pripravljen, ga ni mogoče argumentirano obravnavati. Obravnava vseh delovnih ljudi tako zvodeni na izražanje subjektivnih mnenj in stališč. Za „problemati..." šole („problematične" šole so tiste, katerih učitelji niso bili zadovoljni z usmeritvijo, ki naj bi se poučevala v njihovih prostorih ali pa se še ni vedelo kaj bi kam vtaknili in je bilo interesentov za prostore več) je bil sprejet dogovor, da se z njimi posebej politično dogovori. Vloga države kot upravnika in „financerja" šolskega sistema je nujna le tam, kjer je potrebno zagotoviti življenjske interese obstoječe „civilizirane" družbe v celoti, to je v splošnem izobraževanju. Za izobraževanje po posameznih konkretnih usmeritvah pa zadošča, da združijo sredstva vsi zainteresirani. Da se tega organizacijsko ne da speljati, dokazuje dogovor o pretakanju sredstev med posebnimi izobraževalnimi skupnostmi za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov. Posebne izobraževalne skupnosti šepajo organizacijsko v tem, da je vsaka OZD podpisnica samoupravnega sporazuma le z eno posebno izobraževalno skupnostjo, struktura potreb po delavcih pa ne more biti omejena le na eno usmeritev. Sorazmerno veliko število podpisnikov samoupravnega sporazuma o pristopu k posamezni posebni izobraževalni skupnosti pušča usklajevalcem veliko možnost poseganja v delovanje posebne izobraževalne skupnosti.

Konkretne usmeritve se pojavijo po osnovni šoli. V našem šolskem sistemu imamo zato dve ločeni reformi: eno za osnovno in drugo za srednje in visoko šolstvo. Značilno za eno in druga pa je, da se podrejata vsebini dela v obstoječih produkcijskih odnosih. Podrejanje vsebini dela v obstoječih produkcijskih odnosih v produkciji ni boj za socialistično preobrazbo obstoječih odnosov, čeprav si morda to nekateri domišljajo. Gre za to, da razvoj produktivnih sil in sredstev ustvarja pogoje za revolucioniranje odnosov v družbeni produkciji in naj bi pri nas že spontano revolucioniral tudi odnose same. „Pozabljajo", da je razredni boj še tu in da so za njegovo uspešno izvajanje potrebni konkretni družbeni subjekti na strani delavskega razreda, ki potrebujejo za svoje delovanje historični materializem v neokrnjeni, nadogmatski obliki in vsebini. z odtegovanjem tega znanja množicam, nosilci teh teženj razkrivajo svoje konzervativne buržoazne pozicije. Materija postane materialna sila, ko zajame množice

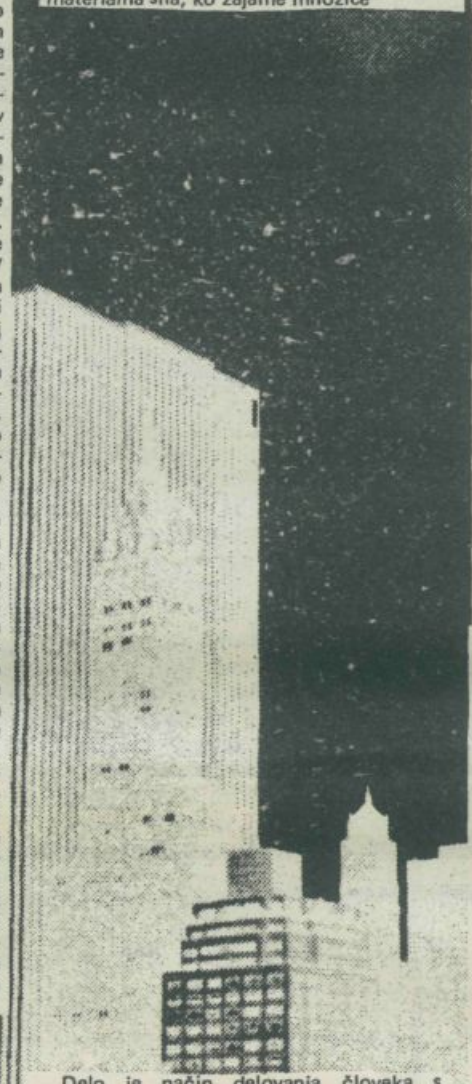

Delo je način delovanja človeka s katerim hkrati proizvaja dobrine in vstopa v družbene odnose. Ta dvojna narava dela se v obravnavi lahko loči na dve področji — področje proizvodnje dobrin in področje družbenih odnosov. Ravno ta ločitev v obravnavi pa omogoča vzbuditi vtis, da sta to dve ločeni področji človekovega delovanja v družbi. Interes vladajočega razreda hitro lahko postane obči družben interes in družba nadrazredna, ne glede na to, da je ravno produkcija tista, v kateri se družbeni razredi reproducirajo. Dobrine same zase opaznih družbenih razlik še ne vzpostavljajo. To se „zgodi" šele v trenutku, ko postanejo last nekoga. Dejstvo pa je da so ves čas v posesti nekoga in da z menjavo zgolj menjajo „posestnika". Zaradi ločene obravnave dvojne narave dela lastnina lahko postane naravna predpostavka družbe.

V kakšnih družbenih odnosih se opravlja delo (katero, s kakšnim namenom, za koga), je področje, ki ga eksploatator (to vlogo si zagotovi le tako, da ima v družbeni produkciji oblast) potiska čimdalj od eksploatiranih in tistih, ki bodo to šele postali. Ker samega obstoja družbenih odnosov ne more utajiti, razvije svojo „objektivno" razlago družbenih odnosov, skozi katero prenaša svoje vrednote in ideologijo z namenom reproducirati obstoječe odnose še naprej. Tako razlago družbenih odnosov posreduje posamezniku preko vseh možnih področij doživljanja njegovega okolja. Pri tem sploh ni pomembno to, da se nosilec prenosa tovrstne ideologije svoje dejanske funkcije zaveda. Bistveno je, da to funkcijo opravlja. Skozi vsebino medčloveških stikov se izraža razmerje sil v družbi. Do takih stikov pride tudi v vzgojno-izobraževalnem procesu. Skozi vzgojno-izobraževalni proces se reproducira celotna vsebina medčloveških stikov in to ne le skozi obvezne vsebine znanj družboslovnih predmetov. Razredni boj ima svoje mesto tudi znotraj vzgojno-izobraževalnega procesa. Zato je potrebno biti pri analizi toliko bolj pozoren. Razredni boj še zdaleč ni izbojevan.

Vzgojnoizobraževalni sistem je dostikrat v žarišču ideoloških bojev zato, ker se skozenj ob reprodukciji strokovnih znanj intenzivno reproducira tudi ideologijo. Trditev, da se skozi „Naš" vzgojno-izobraževalni sistem reproducira predvšem buržoazno ideologijo, ni dovolj argumentirana s tem: zakaj se pa potem borimo za socialistično angažirano šolo.

Ni marksistične in komunistične parole, ki se je ne da uporabiti v kontrarevolucionarne namene tako, da se jo okrne revolucionarne vsebine in se jo prenese v dane družbene odnose. Z drugimi besedami: še neuveljavljene interese delavskega razreda se prikaže kot že uveljavljene. Najlažje se to izpelje na ta način, da se jih zapiše v dokumente, ki imajo po možnosti tudi pravno veljavo.

Iz učenca in študenta se ne naredi subjekta vzgojno-izobraževalnega procesa s tem, da se to nekam napiše. V usposabljanju delovne sile sta predmet dela in torej objekt. S tem so učenci in študenti navidezno v istem položaju z delavci. Bistvena razlika je v možnosti vplivanja na spremembe svojega položaja in družbenih odnosov. Študentje in učenci so nemočni v spreminjanju svojega položaja. Nasilne ali mirne demonstracije odsotnost iz vzgojno-izobraževalnega procesa, tistega dela družbene produkcije v kateri se kapital oplaja sploh ne prizadenejo. Materialna škoda, ki jo lahko povzročijo je zanemarljivo majhna. Mirna demonstracija je izraz protesta, ki pa ga tisti, ki naj bi ga slišali itak ne upoštevajo. Skratka, to je lep sprehod po ulici, po koncu katerega mogoče še koga zaprejo za krajši čas. Odsotnost iz vzgojno-izobraževalnega procesa bi povzročile resne težave šele po daljši prekinitvi dotoka usposobljene delovne sile, vendar se to ne bi smelo zgoditi v času gospodarske krize, ko so brezposelni za kapital samo zaželeni. Pravzaprav je vseeno ali mladina preneha hoditi v šolo ali pa jo konča in po njenem koncu noče na delo. Kot potencialna delovna sila, ki v oplajanje kapitala še ni vključena, je eksistenčno odvisna od sredstev, ki jih imajo drugi. Skratka eksistenčno je odvisna od cirkulacije kapitala, medtem ko kapital ni eksistenčno odvisen od njih. Iz tega sledi: ne glede na to kaj študenti in učenci želijo in izražajo, usposabljanje delovne sile ostane in z njim mesto študenta in učenca v procesu usposabljanja delovne sile. Dejansko revolucionarno silo predstavljajo učenci in študenti takrat, ko ne le da idejno stojijo na pozicijah delavskega razreda, temveč ko se skupaj z delavskim razredom borijo za uveljavljanje interesov delavskega razreda, za osvobajanje dela in s tem povezano odpravo blagovne produkcije in razrednih protislovij. Skupaj z delavskim razredom so učenci in študenti lahko dejavnik v revolucioniranju družbenih odnosov. Zgodovina to potrjuje.

Student in učenec sta subjekt za psihologe, kot človeško bitje pač, ki mu je treba olajšati dušo in srce, da bo srečno živelo in delalo v danih družbenih odnosih. Zato se je v vzgojno-izobraževalni proces vnesel smisel zanimivost in tosmiselno razvijanje sposobnosti v okviru pouka samega in interesnih dejavnostih zunaj njega. Z vstopom v družbeno produkcijo kot delovni sili,[8] se večini tistih, ki so iluzijo zanimivosti dela še gojili, ta podre. Delo, ki jih čaka je delo v blagovni produkciji.

Ta meščanski vzgojno-izobraževalni sistem nosi v sebi napredno kal svojega razkroja. Posreduje in omogoča dostop do znanja množicam in jih s tem bolj ali manj neposredno oborožuje za revolucioniranje odnosov v družbi in ohranjanje revolucionarnih pridobitev. Danes smo pri nas na področju vzgoje in izobraževanja tu: v boju za vnašanje potrebnih znanj za revolucioniranje odnosov znotraj jugoslovanske družbe in posredno tudi zunaj nje.

Tu se pričenja naša specifičnost samoupravljanje kot oblika razrednega boja[9] v naši jugoslovanski družbi. Tisti, ki so pripravljeni na cesti izraziti svoje nezadovoljstvo zaradi obstoječih družbenih odnosov, ga lahko tudi znotraj delegatskega sistema, ki se za študente prične na njihovi šoli oziroma fakulteti, in se nato nadaljuje v posebne izobraževalne skupnosti in preko družbeno-političnih organizacij predvšem ZSMS, v vse prostorčke našega delegatskega sistema. Praksa kaže na to, da se te in sploh katerekoli oblike boja bolj malo poslužujejo. V sam značaj vzgojno-izobraževalnega sistema kot sistema usposabljanja delovne sile, sami učenci in študenti skupno z učitelji ne morejo poseči. Lahko pa se znotraj našega šolstva borijo za njegovo socialistično angažiranost. Položaj učenca oziroma študenta in učitelja oziroma profesorja kot objekta v usposabljanju delovne sile izhaja iz značaja te produkcije in ni subjektivne narave odnosa med učečim in poučujočim. Rušenje bariere med enim in drugim — demokratizacija odnosov v šolstvu — je pogoj za socialistično angažiranje šole, vendar to ne zadošča. V šolo je potrebno vnesti revolucionarno terijo delavskega razreda. Preobrazba šole je lahko le razšolanje šole v tem, da se vzgoja izobraževanje in delo povežejo v enoten proces, ki ga bo kreiral učenec — delavec sam. Delovna praksa in pouk, ki potekata časovno ločeno drug od drugega še ni ta sinteza. Ta združba nosi v sebi revolucionarno vsebino v tem, ko pobija iluzije v glavah učencev in študentov. Vse „preobrazbe" sistema šolstva znotraj sistema uposabljanja delovne sile za delo, pa te vsebine ne morejo imeti. (Gre za razšolanje šole). V naši socialistični federativni republiki Jugoslaviji bi moral šolski sistem postati temelj idejno-političnega usposabljanja delavskega razreda.

Za revolucionarno družbeno dejavnost je povsem brezpomembno in tudi nesmiselno, da vsak njen nosilec sam zase analizira obstoječe stanje. Važno je, da ga spozna v njegovi dejanskosti in se na podlagi tega vključuje v revolucioniranje odnosov v družbi. Analizo lahko opravi tudi kdo drug. Revolucija ne potrebuje samo analitikov, temveč predvsem revolucionarje. Temu načinu reproduktivnega usposabljanja pa šolski sistem s svojimi oblikami dela povsem ustreza.

opombe:

1. Uporabna vrednost je vezana na konkretno osebo. Z njeno smrtjo izgine tudi njena usposobljenost.
2. Ali privatno šolo mogoče že imamo? Gre za to, da se ob sedanjih težavah pri vpisu na srednjo šolo, starši v veliki meri poslužujejo vseh mogočih privatnih zvez direktno na šoli ali pa si poiščejo kakšnega „mogočnika", ki to opravi namesto njih.
3. z razvojno-raziskovalnim delom
4. Za igro je tudi povsem buržoaznim sociologom in psihologom jasno, da z njo vstopa otrok tudi v odnose z ostalimi ljudmi. Poleg za to dejavnost otroka se samo po sebi razume, da se ga ne da obravnavati ločeno od odnosov v katere vstopa z igro, razen kadar se ne igra sam. Otrok je kdor se igra, kajti ko odraste je le še otročji ker se z igro ukvarja ob delu v družbeni produkciji, ki je pravo delo za odrasle. Igra je obenem človekova dejavnost, ki jo sam usmerja in kreira. V njej nastopa kot subjekt.
5. Ta narava štipendije pride na plan v obdobju gospodarske krize, ko je delovne sile „celo" preveč in ji zato ni potrebno že pred zaključkom izobraževanja odkupovati svobode.
6. Sam politični pritisk še ne povečuje kvalitete dela v celodnevni osnovni šoli. Dvig kvalitete je predviden in zaželen s strani naših državnikov, zato sem ga pač vtaknil zraven.
7. Spolitično akcijo so v Ljubljani dosegli, da gimnazija Bežigrad in Elektrotehna — Delta (računalniki) ne bosta podpisali (beri: ne smeta podpisati) samoupravnega sporazuma o neposredni menjavi dela s katero bi v usmerjenem izobraževanju v prostorih bodoče bivše Bežigrajske gimnazije izobraževali 2 oddelka učencev v smeri računalništvo. Obrazložitev je bila sledeča: Celotno populacijo dobrih 30 tisoč mladih so v mreži šol že razdelili v okvire mreže šol in jih drugi ne smejo jemati, saj se to ne sklada z širšim družbenim interesom. Nekaj podobnega se dogaja tudi na Notranjskem, le da gre tam za lesno industrijo, ki v svoji regiji ne „more" šolati kadrov za lesno industrijo, ker so v posebni izobraževalni skupnosti sprejeli pač drugačno rešitev.
8. Student in učenec, ki se kot priložnostna delovna sila vključujeta v družbeno produkcijo, bistveno ne načenjata odvisnosti cirkulacije kapitala od svojega dela, medtem ko sama zapadata v še večjo odvisnost od tako dobljenih sredstev.
9. Sama oblika razrednega boja še ne predpostavlja razmerja sil in uveljavljanja vsebine razrednega boja delavskega razreda. Z različno organiziranostjo se lahko ob dani številčnosti obeh razredov razmerje popolnoma spremeni. To s pridom izrabljajo naše birokratske strukture.

Dušan Turk

ZNANOST IN TEHNOLOGIJA V NOVEM SOCIALNO EKONOMSKEM KONTEKSTU

2. nadaljevanje

2. 1. 2. Raziskovanja, ki jih financirajo javne oblasti, predstavljajo od 30 do 560 % celotne raziskovalne dejavnosti; največ dajejo vlade za temeljno raziskovanje, velike tehnološke programe v vojski in vesoljski industriji, za izobraževanje, zdravstvo in kmetijstvo. V zadnjih letih podpirajo tudi več raziskav s področja kvalitete življenja.

Vsekakor je eden poglavitnih ciljev (20 – 50 % vseh sredstev) vladne podpore raziskovalni dejavnosti krepitev splošnega napredka znanja. Pomembno vlogo v tem konceptu imajo univerzitetne institucije, razloge za tako vladno politiko pa najdemo v naslednjih dejstvih:

i) bazična znanja so splošno koristna, kar je mogoče podpreti s podatkom, da imajo najboljšo produktivnost tiste panoge, katerih tehnologija izhaja iz vedenja čiste znanosti (kemija, elektronika),
ii) tržni mehanizem ne povzroča zadostnega investiranja v osnovne družbene potrebe in je često celo v nasprotju s potrebami družbe.

Posebej pomembno je vladno investiranje v raziskave v kmetijstvu in zdravstvu, ki ne smeta biti podvržena zgolj tržnemu mehanizmu. Izdatki na teh področjih, ki so prej premočrtno rasli, so se v sedemdesetih letih stabilizirali.

Na področju obrambnih raziskav po moči izstopajo ZDA, Velika Britanija, Francija in Švedska. Za sedemdesta leta ugotavljamo, da je v večini dežel delež za obrambo padel (tabela 9).

Pri industrijski tehnologiji so vladna sredstva koncentrirana v tistih industrijah, ki so povezane z vojsko. Tovrstno vlaganje je mnogokrat odgovor na različne zunanje izzive, dostikrat v zvezi z mednarodnim prestižem (npr. zasledovanje ZDA pri vesoljskih raziskavah, nuklearni tehnologiji itd.). Vlade so sicer povečale vlaganja v raziskovanje energije, mikroelektronike, hkrati pa so posvetile več pozornosti nedorečenosti prejšnjih raziskovalnih naporov.

Zelo pomembno je opozoriti na situacijo univerzitetnega raziskovanja. Le-to je izrazito napredovalo v šestdesetih letih, tendenca pa se je v večini dežel članic OECD obrnila v letih 1971–72 (tabela 12). Poleg stagnacije fondov za univerzitetno raziskovanje se je pojavila težnja po usmerjanju virov že obstoječe raziskovalne centre in utrjene discipline, kar bi moglo imeti negativne posledice za znanstveno produkcijo sploh, saj je le-ta vedno odvisna od dotiranja virov za nove znanstvene domene (npr. biokemija). Zaradi stagnacije fondov univerze niso mogle uvajati novih raziskovalnih kadrov, tako da vse dežele v sedemdesetih letih ugotavljajo staranje raziskovalcev. V ZDA je bila npr. leta 1968 povprečna starost raziskovalcev 41 let, leta 1974 pa že 44 let.

Redukcija temeljnega raziskovanja je povečala pomen vezi med univerzo in industrijo. Posebej majhna podjetja poudarjajo pomen sodelovanja z univerzami, ki naj ne bi imele le vloge oblikovalca znanstvene baze, temveč naj bi sodelovale tudi pri tehničnih inovacijah. Nekatere panoge se pritožujejo zaradi pomanjkanja univerzitetnih raziskav – tako npr. japonska elektronska industrija in farmacija. Seveda pa bi tudi industrija morala v odnosu do univerze jasneje in bolj odločno definirati svoje cilje, se tesneje povezati z univerzo ter vzpostaviti učinkovitejšo komunikacijo med univerzo in industrijo.

2.2. Tendence v inovacijah

Od konca šestdesetih let so v deželah OECD zabeležili zmanjšanje števila prijavljenih patentov, kar velja za več področij industrije že od leta 1965. dalje. To bi mogli pripisati manjši produktivnosti raziskovalne dejavnosti, vendar pa obstajajo tudi drugi razlogi. Podjetja so bolj in bolj prepričana, da je njihov izum bolje zavarovan kot industrijska tajnost, s tem pa je preprečeno hitro širjenje pomembnih tehnoloških izboljšav.

Analize kažejo, da so ritem in orientacija tehničnega napredka v različnih panogah različni. To je razvidno že v štirih panogah, ki jih obravnava posebna analiza (SPT(79)16): elektronika, orodni stroji, farmacija, gnojila in pesticidi. Tako je za elektroniko značilna okrepljena inovativnost v proizvodnji kot tudi v koncipiranju izdelkov. Od let 1975-77 govorimo celo o „revoluciji v mikroelektroniki", ki se izraža v silno povečanih zmožnostih računalnikov in iznajdbi mikroprocesorjev. Ta odkritja so zelo pomembna, saj so primerna praktično za vsa področja, hkrati pa ti izdelki niso ekološko pomembni. Ravno zaostrena merila v zvezi z ekologijo so v sedemdesetih letih močneje prizadela farmacijo in industrijo pesticidov.

i) Dobrine za trajno potrošnjo (avtomobili, elektrotehnični aparati) so ena tistih produktov, kjer sta se orientacija in nivo inovativnosti po letu 1970 globalno spremenila. Večji poudarek je na kvaliteti in trajnosti produktov; upoštevajo potrošnjo energije, zaščito okolja, hkrati pa so izboljšali delovne pogoje v sistemu serijske produkcije. V avtomobilski industriji so uvedli nove proizvodne postopke (npr. skupinska montaža), delno tudi zaradi nezadovoljstva delovne sile. Kot tukaj je tudi v elektronski industriji očitna težnja h kapitalsko intenzivni tehnologiji.

ii) Proizvodnjo „vmesnih dobrin" oziroma predelovalno industrijo so spremembe po letu 1970 močno prizadele in zdi se, da je tovrstna proizvodnja pred globokimi strukturnimi spremembami. Zvišanje cen energije in surovin je povzročilo ekonomsko stagnacijo, slabo izkoriščenost kapacitet, padla je elastičnost povpraševanja, do izraza je prišla močna konkurenca na novo industrializiranih držav.

Inovacije v industriji so bile napredne, vendar manj radikalne in usmerjene predvsem k izboljševanju produktov ter v racionalizacijo postopkov proizvodnje (reciklaža odpadkov, manjša poraba energije, manjše onesnaževanje). Raziskave so usmerili tudi v možnosti produkcije v manjših podjetjih, kjer stroški niso tako ogromni, delovni postopek pa je lažje prilagodljiv. Posebej pomembna se zdi usmeritev predelovalne industrije v izdelovanje končnih izdelkov, saj se je tehnološki nivo na tem področju zelo dvignil. Kemija se npr. nagiba k farmacevtskim izdelkom, kjer so se v letih 1967–75 vlaganja v raziskovalno dejavnost podvojila. V manjših podjetjih je lažje izdelovati za trg, zato pa se poveča odvisnost od raziskovalne dejavnosti.

iii) Tudi v industriji opreme je število iznajdb zadnje desetletje rastlo počasneje kot v prejšnjih letih, ko je izdelovanje opreme zelo napredovalo. Tudi tu je tehnični napredek zaradi „novih ovir" spremenil orientacijo, predvsem v zvezi z varnostjo, zaščito okolja in olajševanjem dela. Konstruktorji se čedalje bolj ukvarjajo z izdelovanjem strojev, ki zmorejo izdelati celoten sistem. S pomočjo znanosti in tehnike so se nekatere panoge industrije zaradi močno spremenjene opreme dobesedno čez noč prelevile iz delovno intenzivnih v kapitalsko intenzivne (npr. tekstilna industrija). Uveljavili so se novi postopki in stroji, pa tudi nove tehnike njihovega vodenja. Posebej pomembna je uvedba tehnike numeričnega ukaza, ki omogoča izjemno natančnost.

iiii) Zaradi „novih ovir" so se nekatere industrije znašle v hudih težavah (rudarstvo, vmesne industrije) ali pa pred dejstvom, da napredka ni več mogoče vzdrževati brez novosti znanosti in tehnike. Izrazit primer je kmetijstvo, ki je zelo odvisno od napredka v kemiji in biologiji.

Posebej pa je za zadnje obdobje značilen razmah socialnih tehnologij. Pod vplivom novosti v informatiki, v prenosu, skladiščenju in vzpostavljanju informacij se je začela spreminjati podoba finančnih in trgovski[h] [stor]itev ter javne administracije, izobraževanja ter prostega časa. [Inova]cije na tem področju bi lahko imele pomemben vpliv na ostal[a pod]ročja. Uvajajo se novi sistemi javnega transporta, vendar probl[emi] v velikih mestih še zdaleč niso rešeni.

2.2.1. Glavni faktor spremin[janja] trendov v inovacijah od leta 1970 in nove tendence v inovira[nju] so zelo vezane na spremembe v ekonomskem in socialnem ko[ntekst]u. Predvsem pa so poteze inoviranja odvisne od cen, povpr[aševa]nja, konkurence ter napredka znanosti in tehnike.

i) Spremenjene cene nafte in [drug]ih surovin so močno vplivale na velike sektorje ekonomije (p[otroš]nike, proizvajalce, socialne in privatne usluge). Prej je bila [cena] delovne sile bistven element stroškov za napredek tehnike, [zdaj] pa so se pojavili tudi drugi vzgibi. To se je pokazalo posebej [pri] novih zakonskih določil, ki pa niso enako učinkovala na vse [pano]ge. Še posebej se spremenjeni kriteriji izražajo v farmacevtski [indus]triji in proizvodnji pesticidov. Kljub temu, da sta penicilin [in as]pirin iznajdbi naših dni, ne odgovarjata več veljavnim norm[am]. Očitno je prišel čas, ko bo treba veliko dati za temeljno r[azisko]vanje, da bi lahko zadostili temeljnim spremembam, ki smo [jim pr]iča v zadnjem času. Za manj polutivno tehnologijo bo posebe[j po]membna (in manj nevarno) uvedba novih oblik delitve odg[ovorno]sti in financ za raziskovalno dejavnost med privatnim in [javn]im sektorjem; in teža bo verjetno na slednjem.

ii) Za zadnje desetletje je [pose]bej značilna nova struktura povpraševanja. Manj sredstev gr[e za] vojsko, več pa za zdravstvo, izobraževanje, stanovanja, tran[sport] in administracijo. Posebej vmesne industrijske veje so se [mor]ale prilagajati novim pogojem industrijskega povpraševanja, [spr]emenilo pa se je tudi povpraševanje potrošnikov. Ve[č po]zornosti je bilo posvečeno izboljšanju trajnosti in kvalitete [izdel]kov, ki že obstajajo, ter novim metodam in uslugam v zdra[vstvu], izobraževanju, polepšanju življenja in ekonomičnosti z ene[rgijo].

iii) Eden najpomembnejših [fakt]orjev inoviranja po 2. svetovni vojni je bila mednarodna kon[kurenc]a. Popolno prevlado ZDA so konec šestdesetih let omajale [neka]tere dežele OECD, kar je dalo raziskovalni dejavnosti še več[ji pom]en. K okrepljeni konkurenci znotraj dežel OECD se je na [več] področij pridružila še močna konkurenca „novo industrializi[ranih d]ržav".

Taka situacija je v deželah [čl]an OECD stimulirala inovacije predvsem v treh smereh: (1) [proti] metodam in postopkom z močnejšo intenzivnostjo kapi[tala, (]2) proti izdelkom, ki so bolj konkurenčni s kvaliteto kot [c]eno, (3) proti produktom in uslugam, ki odgovarjajo p[otrebam] rastočih trgov v novo industrializiranih deželah.

iiii) Po 2. svetovni vojni [z]nanost in tehnologija hitro napredovali in bili deležni vel[ike po]zornosti. To posebej velja za kemijo, elektriko in elektronik[o, ki] so v mnogočem vplivale na ostale sektorje. Problemi znan[osti in] tehnike pa so v zadnjem času postali vse bolj kompleksni [in z]apleteni, predvsem zaradi vse številnejših in glasnejših kri[tik] jasnih družbenih omejitev znanstvenega delovanja, kar je [z]a prejšnja obdobja novost.

Nekateri znanstveni dosežki [zadnjih] let bodo verjetno bistveno vplivali na podobo produkcij[e. Pose]bej in še enkrat gre omeniti revolucijo v mikroelektroniki, [ker b]odo njeni izdelki uporabni praktično na vseh področjih č[lovekove] aktivnosti, možne pa so tudi spremembe v socialni strukt[uri dru]žbe. Vsekakor ti izsledki v prihodnosti zagotavljajo bolj hu[mane] delovne pogoje.

Ravno tako velike posledice [pričak]ujejo rezultati raziskovanj v biologiji (mikrobiologija). Uv[edba n]ovih postopkov (fertiizacija; beljakovine) bi pomenila prav[o rev]olucijo za celo vrsto sektorjev. Posebej je značilno, da so ti [do]sežki vezani na multidisciplinarni pristop, ki je že prevladal, saj [dose]žki ene znanosti čedalje bolj odvisni od dosežkov drugih [ved]. Napredek je pričakovati v zdravstvu, farmakologiji, kjer [bi e]lektronika utegnila zmanjšati stroške dela. S pomočjo in z u[vedbo] uvedbo elektronike bi mogli vzpostaviti zelo kompleksen [in] sistem in vseobsegajoče znanje.

Torej so bistvene spremembe [po let]u 1970 naslednje:

– spremenjena geografska raz[dali]tev raziskovalnih dejavnosti : glede na ZDA se je povečal [delež ja]ponske in Evrope;
– občutno je zmanjšana st[opnja] ekspanzije univerzitetnega raziskovanja;
– zmanjšal se je delež raziskav, [ki jih] financira industrija;
– zaradi neugodne ekonoms[ke situacij]e in drugih razlogov se je raziskovanje preorientiralo na kratkoročna dela s čim manj rizika;
– spremenila se je prioriteta vladnih izdatkov za raziskovanja: zvišal se je delež za energijo in kvaliteto življenja, zmanjšal se je delež za vesoljske raziskave in raziskave v letalstvu.

Razvoj je zaenkrat še nepredvidljiv in različen od panoge do panoge. Možnosti napredka so jasne na področju opreme (pisarniški stroji) in elektronike, povečalo se je povpraševanje po inovacijah s področja energije in številnih javnih služb. Potencialna ponudba tehnologije na osnovi biologije je neizmerna, vendar zaenkrat še nezanesljiva.

TABELA 4

PORAZDELITEV (V %) STROŠKOV ZA RAZISKOVANJE V SEKTORJU PODJETIJ. NEKATERE DEŽELE OECD.

1967 in 1975; v konstantnih cenah iz leta 1970

	1967			1975		
	A	B	C	A	B	C
1. Francija	5,8	6,7	6,4	6,1	7,4	6,9
2. ZRN	11,5	3,8	8,5	12,3	7,8	11,3
3. Japonska	11,8	0,2	7,2	17,2	0,8	12,6
4. Velika Britanija	10,6	7,3	9,6	7,5	10,3	8,7
5. ZDA	48,9	80,3	60,5	45,1	70,7	50,8
Skupaj 1-5	88,6	98,3	92,2	88,2	97,0	90,3
6. Belgija	1,0	0,1	0,7	1,1	0,3	0,9
7. Kanada	1,8	0,4	1,3	1,4	0,6	1,3
8. Italija	2,4	0,1	1,6	2,7	0,6	2,1
9. Nizozemska	2,5	0,3	1,6	2,0	0,2	1,6
10. Švedska	1,3	0,7	1,0	1,6	0,9	1,5
11. Švica	1,4	–	1,0	1,6	–	1,2
Skupaj 6-11	10,4	1,6	7,2	10,4	2,6	8,6
Skupaj 1-11	99,0	99,9	99,4	98,6	99,6	98,9
Majhne dežele 1)	1,0	0,1	0,6	1,4	0,4	1,1
Skupaj za OECD (18 dežel)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1) Avstrija, Danska, Španija, Finska, Portugalska, Irska, Norveška.

A/financirajo podjetja
B/ financira država
C/ skupaj

Vir: OECD

TABELA 5

INDUSTRIJSKO RAZISKOVANJE V[…] SPREMEMBE V ORIENTACIJI IZDATKOV V SEDEMDESETIH LET[IH …]

Leto	Odstotek in[dustr]ijskega raziskovanja do[lo]čega za: nove produkte	[izbolj]šanje [obst]oječih [prod]uktov	nove procese
1971	(42)	[…6)	(12)
1973	(38)	[…4)	(18)
1974	36	[…0	14
1975	33	[…3	14
1976	29	[…0	13
1977	26	[…7	17
1978	34	[…2	24

Opomba: podatki za leto 19[71 in] leto 1973 niso popolnoma primerljivi z drug[imi po]datki. Gre za nekoliko drugačno merjenje.

Vir: McGraw Hill, Business [… Survey] for Research and Development Expenditu[re, N]ew York.

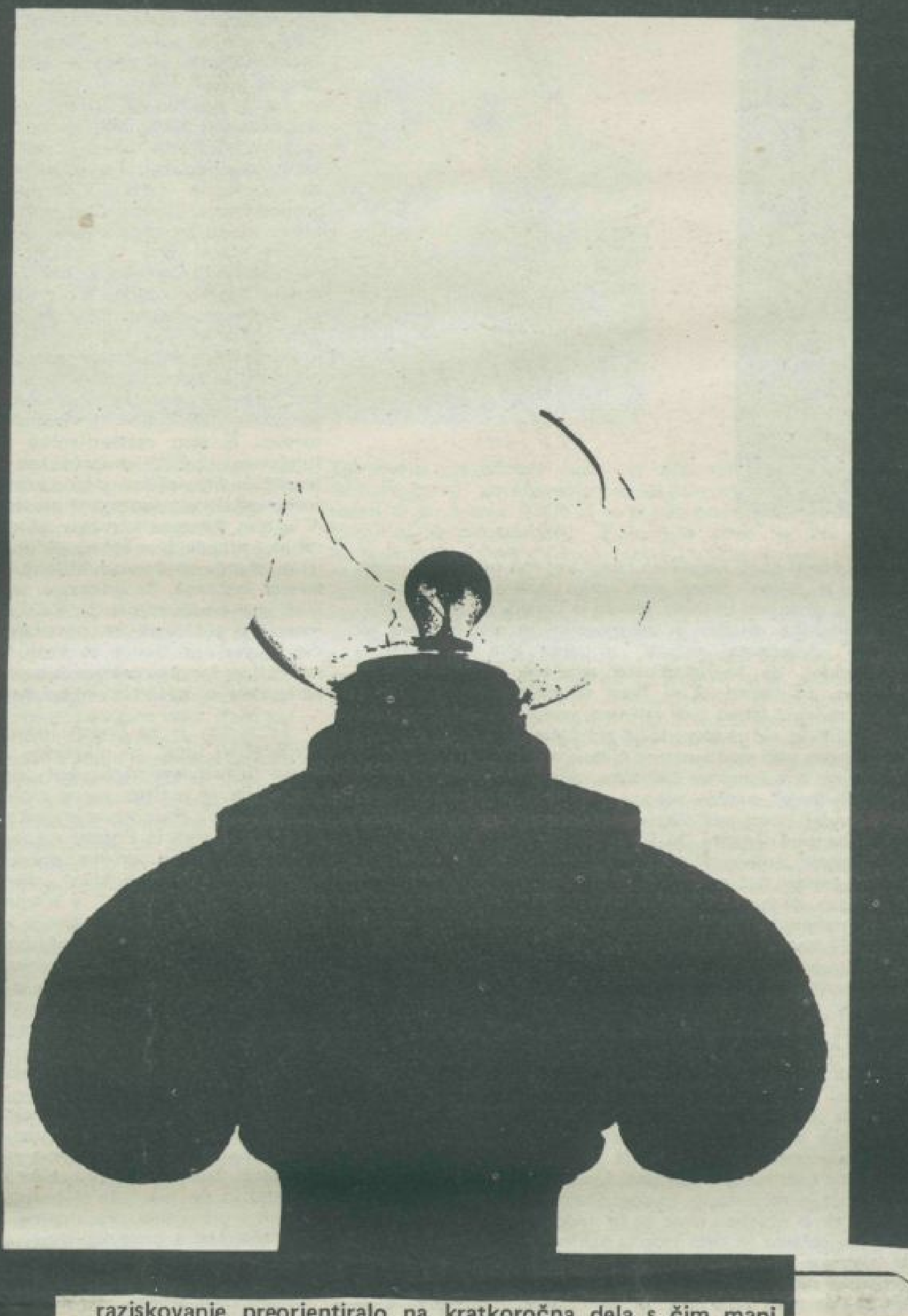

TEHNIČNE SPREMEMBE IN EKONOMIJA

Vsekakor je tehnični napredek zadnjih 200 let zelo pomembno vplival na razvoj zahodnih družb, ki so se v tem času spremenile iz agrarnih v industrijske. Napredek tehnike je stalno spreminjal odnose med različnimi sektorji ekonomije, eni so prodrli v ospredje, drugi so ostali zadaj. V pogojih močnega državnega intervencionizma, ki je značilnost zadnjega desetletja, ima tehnika lahko zelo pomemben vpliv na splošne ekonomske pogoje. Ritem in narava tehničnega napredka vplivata tudi na zaposlovanje in stabilnost cen.

Po drugi strani pa ekonomska situacija močno determinira volumne in zgradbo resursov za znastveno dejavnost. Sploh velja pravilo, da v isti meri, kot je tehnični napredek naklonjen ekonomski ekspanziji, tudi ekonomija v ekspanziji stimulira hiter tehnični napredek.

3.1. Rast produktivnosti in tehnični napredek

Tehnični napredek je eden pomembnih činiteljev procesa rasti produktivnosti. To izpričujejo podatki o stopnjah produktivnosti od panoge do panoge in variacije realiziranega raziskovanja v teh panogah. Sektorji z visoko produktivnostjo so največkrat tisti, ki dajejo veliko za raziskovalno dejavnost ali ki imajo opremo z močno raziskovalno intenzivnostjo.

3.1.1. Od sredine petdesetih let do nekako 1970–73 beležimo v OECD občutno hitro rast. Vsi različni viri produktivnosti so bili med seboj sinhronizirani. Rast kapitala je bila veliko večja v sektorjih z visoko produktivnostjo (kemija, plin, elektrika) kot v sektorjih s šibko produktivnostjo. Vzporedno se je od šibke k močni produktivnosti preseljevala tudi delovna sila in v tem obdobju beležimo odhod iz ruralnih področij v druge sektorje. Vsi faktorji nam potrjujejo, da je bil tehnični napredek hiter in je prispeval h krepitvi rasti produktivnosti in rentabilnosti kapitala.

Seveda pa so bili procesi rasti v različnih deželah različni. Konec petdesetih let so se ZDA po bruto narodnem dohodku jasno oddaljile od drugih dežel, sledile pa so Velika Britanija, Francija in ZRN s približno polovico manjšim nivojem produktivnosti, daleč zadaj pa sta bili Japonska in Italija. Veliki napori, da bi presegli ta tehnološki prepad, so obrodili uspeh. Sploh je v celotnem obdobju mogoče opazovati negativno korelacijo med začetnim (startnim) nivojem in stopnjo rasti produktivnosti, ki je bila najšibkejša v ZDA in Kanadi, najvišja pa na Japonskem in v Italiji.

Dežele, kjer je najhitreje rastla produktivnost, so ravno tiste, v katerih se je odstotek raziskovalne dejavnosti v bruto narodnem dohodku povečal. Največ sta sicer za raziskovanje dajali ZDA in Velika Britanija, vendar je bila večina sredstev namenjenih za vojsko. Ostale dežele so močno povečale izdatke za raziskovanje, in kar zadeva delež nevojaških področij, so mnoge dežele dohitele, če ne celo prehitele ZDA in Veliko Britanijo.

TABELA 6

STROŠKI TEMELJNEGA RAZISKOVANJA V PODJETJIH
(v % od celote njihovih stroškov za raziskovanje)
(Prirodoslovne in inženirske znanosti)

	1967	1969	1971	1973	1975
ZRN	5,1	7,0	7,1	5,3	4,7
Belgija	6,5	9,2	6,0	–	–
Kanada	4,7	4,5	4,0	–	–
ZDA	–	3,5	3,4	2,9	3,0
Finska	3,7	2,4	1,6	–	–
Francija	4,2	3,5	3,4	4,0	–
Irska	2,3	2,8	0,3	–	–
Italija	2,7	2,5	2,6	–	2,1
Japonska	10,2	9,1	9,1	6,7	5,2
Velika Britanija	3,4	–	–	–	3,3
Švedska	0,7	1,8	1,1	1,1	1,8
Švica	–	–	–	–	–

Vir: OECD

Kar se tiče panožnih rezultatov, je posebej hitro napredovalo kmetijstvo, ki je veliko vlagalo v raziskovanje. Produktivnost je bila v povprečju zelo visoka v tovarniški industriji, poslabšala pa se je v skoraj vseh deželah na področju uslug in izgradnje. Ker so med sektorji obstajale pomembne razlike, je bilo zadnje obdobje po fizionomiji precej drugačno od začetnega.

3.1.2. Znaki dolgoročnega cikličnega padanja produktivnosti so bili opazni že v šestdesetih letih, tendence pa so postale dokončno jasne po letu 1973. Splošni padec je prizadel praktično vse sektorje in vse velike industrije. Vzroki teh sprememb so mnogoznačni in spremenljivi. Posebej v ZDA obstajajo resne študije o spremembah v demografski zgradbi ekonomske populacije, o spremembah v zvezi z novo sektorsko razdelitvijo aktivnega prebivalstva, ki je privedla do situacije, da so sektorji z visoko produktivnostjo imeli manjšo personalno rast na račun povečanja zaposlovanja v sektorjih z nizko produktivnostjo. Posebej je izrazita težnja po umiku iz tovarniškega sektorja v sektor uslug.

Pomembno so na stagnacijo vplivale tudi nove norme in zakoni s področja zaščite okolja, najprej v ZDA in potem v drugih deželah. Del načrtovanih investicij je odpadel. Po letu 1973 narasla cena energije je povzročila padec produktivnosti in rentabilnosti kapitala. Mnogi ekonomisti menijo, da so k temu močno prispevale tudi nove proračunske in monetarne omejitve. Vlade so hotele zajeziti inflacijo in preprečiti deficit plačilne bilance, posledica „ekonomije na vajetih" pa je bila zvišana stopnja brezposelnosti in slabo izkoriščene kapacitete v mnogih vejah industrije. Padlo je povpraševanje in produktivnost, zmanjšalo se je investiranje, padla je rast kapitala po delavcu, upočasnjen je bil ritem uvajanja nove tehnologije. Nekateri analitiki menijo, da je sprememba karakterja razvoja tehnike bila razvidna že pred letom 1973, ter da je bilo zmanjšanje rasti produktivnosti glavna izhodiščna točka te evolucije.

3.2. Tehnične spremembe in inflacija

Seveda je problem inflacije povezan s težavami v produktivnosti, med njima pa obstaja vzajemna povezanost in odvisnost. Spremembe v ritmu in orientaciji tehničnih sprememb niso osnovni vzrok za inflacijo, vendar jo gotovo zaostrujejo. Bolje orientirano in hitrejše inoviranje bi gotovo omililo inflacijske pritiske.

Če so v ZDA iskali rešitev med „maslom" in „kanoni", so v Evropi razpravljali o vprašanju, ali je potrebno več javnih ali privatnih izdatkov. Povsod so se strinjali, da je treba dvigniti dohodke najmanj priviligiranih razredov v smislu boljšega nagrajevanja, vendar bi se kljub temu zmanjšal relativni delež proletariata v nacionalnem dohodku. Posebej se je ta problem zaostril s povečanjem cen energije in surovin v začetku sedemdesetih let.

Vladni ukrepi so ob padcu produktivnosti še bolj otežkočali rešitev teh problemov. Tudi če bi vlade uspele zvišati produktivnost, to še ne pomeni, da bi bil problem integralno rešen.

Inflacijski pritiski imajo od panoge do panoge različne učinke. Tako analize za obdobje 1950–60 kažejo, da so se najbolj povečale cene uslug in izgradnje, medtem ko so se cene industrijskih izdelkov gibale sorazmerno s cenami v drugih sektorjih, stabilne pa so ostale cene kmetijskih proizvodov. Gre torej za močno negativno korelacijo med rastjo produktivnosti in spreminjanjem cen. Obdobje po letu 1973 ni drugačno zaradi omiljenja razlik v rasti med branžami, temveč zaradi spektakularnega povečanja povprečja, saj se je cela porazdelitev višine cen premaknila na višje.

Pomembne spremembe so nastale glede sistemov določanja mezd, ki so postali bolj centralizirani. Mnoge kolektivne pogodbe vsebujejo klavzulo o indeksaciji, kar povzroča hitro rast nominalnih mezd. Hkrati je trg dela postal manj konkurenčen in pri plačah se je ojačalo načelo paritete (enaka mezda za enako kvalifikacijo v različnih panogah). Država je postala zelo pomembna v vlogi zaposlo[val]ca. Ojačala se je koncentracija delovne sile v zelo velikih podjetjih, izrazitejša je koncentracija kapitala, to pa povzroča monopoliziranost trga, na katerem se cene določajo v naprej, in ne z mehanizmom ponudbe in povpraševanja. Taka praksa sicer zmanjšuje padanje cen zaradi padca povpraševanja, vendar hkrati temelji na nižanju plač ali drugih faktorjev produkcije.

Prevod: Dežman Boštjan

PROTI ALTHUSSERJU II.

Čisto upravičeno se postavlja vprašanje, če je ves zgodovinski proces izjema, za izjeme ‚glede na kaj' tu gre. Preden Althusser odgovori na to vprašanje, se mu zdi potrebno hvaliti vprašanje, ki da zagotavlja neshematičen, neenostaven, neudoben, itn. odgovor. Marxu in Engelsu sicer čisto pavšalno priznava, da je njuna zasluga, da sta pokazala nasproti utopičnemu socializmu, da „nasprotje kapital-delo ni nikoli enostavno", temveč vedno zgodovinsko konkretno specificirano v formah, v katerih „učinkuje". To je sicer čisto v nasprotju z njegovim lastnim opisovanjem „vsakodnevnega izkustva" razredne eksploatacije, kjer je sam nasprotje ‚kapital-delo, povezoval kot nekaj več kot enostavnega vsaj v iskustvu proletariata, vendar je to primeren uvod za dokončno opredelitev ‚naddoločenosti'.

„Ali to ne pomeni nič drugega, da je očitno enostavno nasprotje vedno naddoločeno. Tukaj se izjema razkrije kot pravilo, pravilo pravila, in torej je treba razumeti od novega pravila stare ‚izjeme' kot enostavne metodološke izjeme pravila. Lahko torej, da poskušam opravičiti celoto fenomenov glede na to pravilo, trdim, da je lahko ‚naddoločeno nasprotje' ali naddoločeno v smislu historične inhibicije, resničnega ‚blokiranja' nasprotja (prim. Wilchelmove Nemčija), ali v smislu revolucionarnega preloma (Rusija leta 1917), toda da se v teh pogojih nikoli ne predstavlja v ‚čistem' stanju? "1 Če si je bralec prej še lahko mislil, da je zveza s Kantom pretirana, ker ni nič bolj nesmiselnega, kot da bi bilo mogoče Kantovim kategorijam dati podobo substence zgodovine, so zdaj zato tu že podani vsi elementi. Kot mnogo drugega je Althusserjevo vprašanje seveda čisto retorično, gre za trditev, ki je postavljena v formi vprašanja, kar Althusser tudi v naslednjem stavku izrecno „prizna". ‚Naddoločeno nasprotje', ki določa ves zgodovinski proces, se sicer v stvarnem svetu nikjer ne prikazuje v svoji ‚čistosti', zato pa v svoji čisti formi obstoji v Althusserjevi predstavi, če rečem s Kantom, v ‚umu', in torej ni nič drugega kot ena znanih „form čistega uma". Ker nima nikakršne izrecne vsebine, je pa sama podlaga vsega drugega, in to celo v njegovem zgodovinskem poteku, lahko rečemo, da se loči od znane Kantove stvari na sebi v tem, da je v zgodovini razgrnjena stvar na sebi. Sicer pa je vsaka njena nadaljna zveza s Kantom neprimerna, ker ne ustreza Kantovi filozofiji in njeni zgodovinski upravičenosti.

Ta nezgodovinski značaj Althusserjeve ‚čiste' miselne konstrukcije naddoločenosti in njegovo integriranje zgodovine v sedanjost in sedanjosti v zgodovino že zelo zgodaj opažen. „V tem poskusu in drugih sedaj aktualnih ideologijah je nek mit strogosti. Strah jih je gibanja, povzdigujejo v dogme in v inteligibilne tipe ekvilibrij, stalnost. Zavračajo prehode in prehodna stanja v korist negibnih stanj. Komentar Althusserja in njegove ekipe o Marxu najprej preseneti, vendar ga je mogoče hitro definirati. To je Heraklit, ki ga je videl, pregledal in korigiral eleat."2 Prispodobo, s katero Henri Lefebvre tukaj prikaže Althusserjeve, in ne le njegove, falsifikacije ‚Kapitala' in sploh historičnega materializma, je treba vzeti dobesedno. Torej ne tako, da Althusser na sploh transformira Marxov tekst v njegovo nasprotje, kot bi Avguštin preinterpretiral Aristotela ali Heideggra, ampak v njeni konkretnosti, da je namreč historična vsebina vržena na eleatsko tnalo, kjer so preteklost, sedanjost in prihodnost vsaka zase celota, ki obsega vse tri. Lefebvre je hkrati pokazal, da je v Althusserjevi eleatski interpretaciji historičnega materializma hkrati z njenim specifičnim pojmovanjem zgodovine hkrati že negiran revolucionarni značaj.

Kolikor pa ima pojem ‚naddoločenosti' kakšno racionalno vsebino, je to le tista, ki je izposojena pri Engelsu. Ta pojem namreč ni nič drugega kot preinterpretacija „v zadnji instanci določujočega momenta v zgodovini", kot ga je formuliral Engels v pismu Josephu Blochu septembra 1890. Althusser te zveze z Engelsom tudi nikoli ni negiral, le prikazoval je, kakor da je bil šele on tisti, ki je odkril napačnost Engelsovega pojmovanja in ga je zato izčrpno kritiziral in proti njemu postavil pojem ‚naddoločenosti' kot pravilno vprašanje na oni napačni odgovor. Engelsova argumentacija mu pri tem služi za ovrženje Engelsovega lastnega nazora.

Tudi ta obračun opravi Althusser na terenu svojega zavračanja Heglove filozofije in njenega pomena v historičnem materializmu. Nazor, ki je po njegovem mnenju poskušal uveljaviti Heglovo filozofijo na način znane Marxove podobe o postavitvi Hegla ‚nazaj na noge', je imenoval „ekonomizem". Ni se mu sicer zdelo potrebno, da kvalifikacija označuje ves nealthusserjanski historični materializem, tako da mu je celo Sartrova kritika dialektičnega uma „ekonomistična", ker da sicer verbalno oporeka Engelsovemu napačnemu pojmovanje, stvarno pa pomeni njegovo nadaljnje razvitje. V „ekonomizem" spadata torej poleg drugih Sartre in Engels, in če smo z Althusserjem čisto dosledni, tudi Marx. In njegovo jedro ni predvsem v razlaganju vseh fenomenov z enim momentom, namreč ekonomijo, to je le glavni simptom njegove napačnosti, kot jo vidi Althusser, temveč v tem, da je „eksaktno nasprotje Heglovske dialektike."3

Da bi ga prikazal jasno, ga Althusser zvede do ‚ekstrema', do „karikature", ki jo sam vidi v Heglu, ki je strnil pojmovanje družbe v politični teoriji in politični ekonomiji 18. stol., in ki razume vso družbo sestavljeno iz dveh družb: družbe potreb, ali meščanske družbe, in politične družbe ali države, in vsega kar se utelesi v državi: religija, filozofija, na kratko zavest sebstva nekega časa. Za Althusserja to pomeni, da je Hegel ekstremen primer „ekonomizma", kajti „za Hegla materialno življenje (meščanska družba, se pravi ekonomija) ni nič drugega kot zvijačnost uma v področju avtonomije se spreminja po zakonu, ki mu je tuj: njegovem lastnem zaključku, ki je istočasno pogoj njegov možnosti: državi, torej duhovnem življenju."4 Tu je razvidno, da če kdo pripada „ekonomizmu", je to Althusser, ki v nasprotju z vsem bogastvom, ki je v Heglovem obravnavanju meščanske družbe prav v filozofiji prava, vidi zenačenje te družbe z ekonomijo. In kolikor ima njegov stavek sploh kakšen smisel, ne izraža kakega stvarnega nasprotja med Heglovim in Althusserjevim stališčem, čeprav Althusser ravno to nenehno zatrjuje.

S Heglovim pojmom ‚zvijačnost uma' je zaobseženo posebno pojmovanje posredovanja v procesu dela in predstavlja eno centralnih kategorij Znanosti logike. Najprej ga Hegel eksplicira v formi tistega, kar je pozneje dobilo neslavno ime kot ‚zakon o prehodu kvantitete v kvaliteto'. V prikazu tega ‚zakona', bolje rečeno v kritiki nekega naravoslovnega nazora, Hegel na svoj značilen način kritizira meščansko družbo. Problemu je mogoče slediti nazaj do Aristotela, pri katerem je „naša običajna zavest" privedena v precep, kadar mora odgovoriti na vprašanje, ali izruvanje enega lasu, in če vzamemo eno zrno s kupa, povzroči plešavnost itn. To kar se najprej prikazuje kot čisto nepomembna razlika, pa se skozi ponavljanje sumira, in vodi k temu, da kot rezultat izide nekaj, kar oporeka brezbrižnosti do kvantitete in kvantitativne spremembe. Toda ta brezbrižnost je praktično in teoretično uveljavljena, in kot je mogoče razbrati šele iz ‚Kapitala', konstitutivna za obstoj meščanske družbe, s tem ko je v menjavnem aktu različna kvaliteta blaga nujno reducirana na neko isto kvaliteto, oziroma kvaliteto, ki na sebi nima več nikakršne značilnosti, razen da je mera vrednosti: delovni čas. Toda to zenačenje blaga in s tem dejavnosti ljudi se opravlja za hrbtom ‚naše običajne zavesti', celo v izrecnem nasprotju z njo. V tem, da je v njej kvantum tista stran, ki je vzeta kot ravnodušna meja, je na tej strani „neko bivanje nesumljivo napadeno in uničeno. Je zvijačnost pojma, da zapopade kako bivanje po tisti strani, po kateri se zdi, da njegova kvaliteta ne pride v igro, — in sicer tako zelo, da se povečanje kakšne države, kakšnega premoženja itn., ki vodi v nesrečo države, lastnika, celo najprej prikazuje kot njena sreča."5 Tu stori Hegel torej natančno tisto, kar mu očita Althusser, namreč da v primeru, ki je ‚zakon', zenači meščansko družbo v formi države z ‚ekonomijo', namreč z gibanjem lastnine. Hkrati je jasnejši od Althusserja, ker razlikuje med meščansko družbo in ‚ekonomijo' in niti najmanj ne povzdiguje nekritično „zvijačnosti pojma" v nebo, kot to prikazuje Althusser. Jasno je videl, da so lastninska razmerja posrednik med „ekonomijo' in državo, in hkrati si ni delal nobenihiluzij o tem, da koncentracija kapitala, rečemo lahko tudi lastnine, neogibno vodi k njegovi likvidaciji in s tem k likvidaciji države, ki je pri njem utelešenje ‚nravne ideje', se pravi strnitev vseh vezi med ljudmi v njihovi realni in idealni formi. Za Hegla torej nikakor ni, kot domneva Althusser, zvijačnost pojma ali uma isto kot ‚materialno življenje', ampak njegov princip, ki vodi v njegovo ‚uničenje'. In sicer je videl Hegel tudi slepoto ‚naše običajne zavesti' za ta destruktivni element, namreč slepoto, ki ji je s vso močnjo zapadel tudi Althusser. Pri Heglu namreč ‚zvijačnost pojma' vodi tudi v polom lastnine in države, torej čisto določenega načina bivanja ljudi, Althusser pa nasprotno samo ponavlja znano frazo, da je pri Heglu obratno država zakon in pogoj, ki določa spreminjanje „materialnega življenja". Hegel je tu na mnogo bolj materialističnem stališču kot Althusser. Zvijačnost pojma ali uma meri pri Heglu na prav tisto, kar pomeni pozneje pri Marxu, namreč da „smoter" stopa v posredno razmerje do objekta in med sebe in objekt potisne drug objekt, sredstvo, orodje, da ta dva objekta delujeta drug na drugega in za ‚smoter'. Ta prispodoba iz Znanosti logike in iz Filozofije zgodovine čisto ustreza Marxovi o utelešenju ‚zvijačnosti uma' v ročnem in vodnem mlinu ter parnem stroju. To pomeni, da lahko ‚um', naj nastopa v podobi velikega lastniškega posestnika ali kapitalista, v delovnem procesu postavi naravno silo proti naravni sili, da deleta zanj, kot „dela" zanj vodni tok, ki poganja mlin. In kot naravna sila je vključeno v proces produkcije tudi človeško delo, ki ga kapitalist upošteva samo kot enega od „stroškovnih faktorjev" proizvodnje in ki ga zato tudi takoj nadomesti s kakšno drugo naravno silo, kadar ‚stroški' produkcije in tehnologija to dopuščajo in zahtevajo. Večanje produktivnosti dela je samo poseben izraz za to nadomeščanje, toda naj je na mesto živega dela ali delavca še tako stopila kakšna druga naravna sila in pričela opravljati delovne operacije namesto njega, za kapitalista ta kvantitativna sprememba niti najmanj ne pomeni, da se je spremenilo kaj v značaju živega dela kot naravne sile v produkcijskem procesu. Njega ne silijo visoki moralni nazori, da osvobaja delavca živalske vpetosti v delovni proces in postavlja na njegovo mesto druge naravne sile, ampak padanje profitne stopnje, ki je samo drug izraz za povečanje produktivnosti dela. Ker pa individualni profit ni odvisen le od splošne profitne stopnje, ampak tudi od višje ali nižje produktivnosti glede na produktivnost, ki je bila dosežena v neki proizvodni panogi in v vsej družbi, je nadomeščanje manj produktivne naravne sile z bolj produktivno način, kako je ta profit mogoče povečati. Pri tem je še pomembno, da svet ni takšen, kot se je prikazoval v zavesti kapitalistov manufakturne dobe, kjer so naravne sile principielno na razpolago v neomejenem obsegu. Obratno je vključitev posamezne naravne sile v kapitalistični produkcijski proces imela za posledico njeno monopolizacijo, ki je neogibno dobila svojo pravno formo v obliki izključne pravice uporabe kakšne naravne sile, in ki ji oporeka le posebna okoliščina, da delovna doba ne more postati predmet izključne pravice uporabe, če naj se mezdni delavec ne spremeni nazaj v tlačana ali sužnja.

Ta okoliščina pa ni bila pravno pogojena, ravno obratno so imeli poskusi njene likvid cije ravno tako pravno formo, temveč temelji na dejstvu, da „blagovna menjava ne vključuje na sebi in za sebe nobenih drugih odnosov odvisnosti kot tiste, ki izvirajo iz njene lastne narave."6 S tem pa je tudi izraženo, da je zdaj monopolizacija ‚naravnih sil' sama postala rezultat in le toliko kapitalističnega produkcijskega procesa. Taylorju pripada zasluga, da je nadomeščanje živega dela z drugimi ‚naravnimi silami' iz praktičnega spremenil v znanstveni problem. S tem je prišlo do izraza, da je koncentracija proizvodnje na enem mestu in njej ustrezna delitev dela med delavci imela za posledico, da so postajale delovne operacije posameznega delavca vedno bolj enostavne in monotone, torej so delavca vedno bolj odtujevale ‚kreativnemu', nepokretenjujočemu delu, hkrati pa so vse bolj postale primerne za to, da jih namesto delavca opravlja kakšna druga ‚naravna sila'. Bistveno pri tem je, da sta to dva procesa, ki nikakor nista samoumevno proces, kar bi pomenilo, da če je nek tehnološki postopek proizvodnje že postal primeren, da ga namesto ‚naravne sile' mezdnega delavca prične opravljati neka druga naravna sila, da je ta možnost že hkrati ista nujnost takšne substitucije.

Nerazlikovanje med tema dvema procesoma je značilno za heideggerjansko in vso na njej slonečo kritiko Marxa in Engelsa. Ker sta bila prepričana, da je substitucija ‚naravne sile' živega dela z drugimi naravnimi silami, torej povečanje produktivnosti dela prenos, ki osvobaja delavca zrašlosti s produkcijskimi pogoji, čeprav v formi sužnosti kapitalu, so ti kritiki prišli a misel, da zagovarjata pospešeno zasuženjevanje narave, ki da je prikrita forma družbene zasužnjenosti. To za to kritiko pomeni, da sta Marx in Engels z ‚apologijo zvijačnosti uma', kar je njuna skupna točka s Heglom, že na tleh gospodujoče zavesti, kajti ‚zvijačnost uma' na sploh, že v svoji abstraktni formi omogoča obvladovanje. To pa naj bi pomenilo, da se nista emancipirala od razsvetljenstva, ki je postavilo tehnično obvladovanje narave v ločitvi od gospodovanja ljudem. Te heideggerjanska kritika pa obratno na tleh stoji razsvetljanstva, kajti njeno sovražtvo do razvoja tehnologije oz. ‚mašinerije' ni nič drugega kot resentiment po naravi, ki je še ‚nedoknjena', kajti nič ni ustrezalo meščanu bolj, kot je bila ‚nedotaknjena' narava, ki jo je bilo mogoče prosto kapitalizirati. Toda ta ‚nedotaknjena' narava, tudi tam kjer je dejansko obstajala, ni bila nedotaknjena od ljudi, ampak le od kapitalističnega produkcijskega procesa. Obratno je bila narava vedno že ‚dotaknjena' od ljudi, pa naj je šlo za sibirsko stepo, severno ameriško prerijo, južnoameriški gozd ali avstralsko puštinjo. To je bila ‚nedotaknjena' narava dokler ni postala predmet kapitalskega monopola, ki nikakor ni šele spravil te „narave" v razmerje z „ljudmi", ampak je obratno z žganjem, puško ali tovarno pobil stare prebivalce in uveljavil dejstvo, da so za ljudi veljali ‚svobodni', torej tisti, ki jih je od narave osvobodil kapital.

Takoj ko na Althusserju popoka lak teorije, se prično prikazovati Rousseaujeve hlače, tako kot se za Heideggrovim grmenjem proti tehnologiji razkriva slavljenje prvotne narave, ki ni obstajala nikjer drugje kot v kapitalski fantaziji. Pri obeh je diferenca do tehnološkega obvladovanja narave samo izraz fundamentalne indiferentnosti do družbenega gospodovanja ljudem. Vse trditve, da je obvladovanje narave, ‚zvijačnost uma', vedno že obvladovanje ljudi, nikakor niso poziv proti obvladovanju narave, proti vsej tehnologiji, proti vsej ‚mašineriji', kajti Heidegger, Althusser and Co. niso ludisti, ki bodo razbijali stroje, obratno jim še kako godejo s tehnologijo proizvedene ‚lagodnosti življenja', temveč je to zatrjevanje po ovinku, da je obvladovanje narave prav tako neodpravljivo kot ‚obvladovanje' ljudi, da je torej vsako temeljevanje družbenega prevrata le utemeljevanje drugačnega ‚gospodovanja ljudem' in da nikoli ne more biti nič drugega kot to. Dokaz torej ni toliko v tem, da sta bila Marx in Engels v zmoti, ker jima je šlo za proletarsko revolucijo, ampak v tem, da odprava gospostva nad ljudmi ni mogoča, ker ni mogoča odprava gospostva nad naravo. S tem razsvetljenska zahteva po obvladovanju narave začne funkcionirati čisto drugače kot v razsvetljenstvu, namreč kot podlaga za teoretsko utemeljitev gospodovanja ljudem, medtem ko je v razsvetljenstvu ravno veljala kot podlaga za osvoboditev od njega. Napačnost teh nazorov pa ni v tem, kako prikazujejo ‚gospodovanje naravi', kot za ljudi usodno ali rešilno, ampak že v ločevanju ‚ljudi' od ‚narave', ki je samo drug filozofski izraz za ločevanje ‚produkcije ljudi' od ‚produkcije stvari'. V tem je utelešen interes meščana, da prikazuje naravo in produkcijske pogoje neodvisno od ljudi in njihovih razmerij. „Kajti ravno iz naravne pogojenosti dela sledi, da mora biti človek, ki ne poseduje nobene druge lastnine kot svojo delovno silo, v vseh družbenih in kulturnih stanjih suženj drugih ljudi, ki so se naredili za lastnike predmetnih delovnih pogojev. Le z njihovim dovoljenjem lahko dela, torej živi le z njihovim dovoljenjem."7

Tisto, kar je že Engels imenoval „maščevanje narave", ki se je uprla ‚zvijačnosti uma', ni nikakršno maščevanje ‚narave' nad ‚državo', ker se ravno tu razodeva narava kot „družbena kategorija" in družba kot naravna kategorija, in je tisto, kar se maščuje, družbeni značaj narave, ki se maščuje nad ‚družbo'. Razumevanje tega značaja „maščevanje narave" radikalno loči mišljenje Marxa in Engelsa od razsvetljenstva, ki je prav tako dopustilo, da sta si ‚narava' in ‚družba' oporekali kot dve abstraktni kategoriji, kot to dopušča sodobna kritika „represivnega jedra" in domnevne apologije „tehničnega gospostva" v historičnem materializmu. S tem so povezani najrazličnejši poskusi likvidacije kritike politične ekonomije, od Beckerja in heideggerjanskih kritik do Althusserja, ki vsi vidijo v njej „razsvetljensko jedro gospostva", in razglašajo, da ni prišlo do kritike „tehnološke represije", ampak se je obrnila le proti družbeni represiji. Utemeljiti je torej hotela odpravo gospodovanja človeka nad človekom, in je videla celo nastanek podlage za to v vse večjem razvoju tehnologije in ‚gospodovanja naravi', ter da je pri tem paradoksalno pozabila, da je človek sam le naravna sila ter da gospodovanje naravnim silam tudi vedno že v ‚zadnji instanci' pomeni gospodovanje ljudem.

V tem pa pride na dan protislovnost tega prehoda od kritike politične ekonomije h ‚kritiki instrumentalnega uma', kajti tisto, kar je tu v izhodišču predpostavljeno, ločitev narave od ljudi, je na koncu predpostavljeno kot zanikano. Toda kar se prikazuje kot oporekajoče si strani kritike Marxa in Engelsa in oporekajoče si strani likvidacije kritike politične ekonomije, je poskus prevajanja racionalne vsebine teorije vrednosti iz kritike kapitalističnega produkcijskega načina v kritiko predkapitalističnih oblik gospostva. Kolikor naj bi bila teorija vrednosti kritika, naj bi bila le kritika razmerij gospostva človeka nad človekom v abstrakciji od njihovega tehnološkega ustroja, in na ta teren jo je Althusser tudi postavil: „proletarci v svojem vsakodnevnem izkustvu že vedo, kaj je eksploatacija". Kolikor pa je, naj bi bila kritika politične ekonomije domnevno zastarela, neustrezna za kritiko poznega kapitalizma, je neustrezna zato, ker ni „kritika tehnične civilizacije". Ta bi naj bila zdaj najvišja, prava kritika kapitalizma, v kateri družbene oblike gospostva niso ločene od „drugih oblik gospodstva," z eno besedo, gospostvo je pojmovano čisto abstraktno. In ker odnosi gospostva v kapitalističnem produkcijskem načinu in v njemu pripadajočih formah ekvivalentne menjave niso neposredno razvidni, se zdaj zdi, da je ‚poglobitev kritike kapitalizma' v tem, da je njihova nerazvidnost tudi v teoriji potrjena, ne pa odpravljena, kot je veljalo še v kritiki politične ekonomije. S tem je doseženo dvoje: teorija vrednosti je razveljavljena kot specifična kritika kapitalističnega družbenega načina proizvodnje in je razglašena za občeveljavno kritiko gospostva človeka nad človekom, torej za moralno obsodbo obstoječih družbenih razmer; hkrati je na mesto teorije vrednosti, kot njena dovršitev, ‚resnica', postavljena ta ‚kritika tehnične civilizacije', meščanski nazor, ki na „nov način tematizira naravo", namreč kot garant neodpravljivosti družbenih oblik gospostva in kot podlago za razširitev terena revolucionarne zavesti, na katerega kritika politične ekonomije še ni stopila. Zdaj so namreč oblike tehnološkega gospostva prikazane kot zadnje meje družbenega gospostva, namesto da bi bile obratno oblike družbenega gospostva odkrite kot zadnje meje tehnološkega gospostva. Tisto, kar se tu prikazuje kot „razširitev" terena kritike politične ekonomije, je dejansko njena ukinitev. Toda z napadom na kritiko politične ekonomije oz. Marxov ‚Kapital' je povezana tudi odpoved heglovski dediščini konkretne in imanentne negacije, ki je opravljena ravno z obsodbo nerazličnega razumevanja ‚zvijačnosti uma' pri Heglu, Marxu in Engelsu. Zato Althusser ugotavlja, da tisto, kar Marx prikazuje kot postavitev Hegla z glave nazaj na noge, ni mogoče, ker bi to pomenilo ohranjanje „pojmov Heglovega modela družbe"10 z obrnjenim predznakom. To pomeni, da v Heglovi dialektiki ni nikakršne racionalne vsebine, ki bi jo bilo potrebno ohraniti, in tudi tisto, ki jo je „ekonomizem" poskušal ohraniti, bo Althusser zanikal. Namreč ne Hegla na sploh, ne le Heglovega načina prikazovanja in razodevanja zavesti sebstva, „temveč tudi s heglovsko temo fenomena-bistva-resnice-nečesa . . . ." 8 S to zavrnitvijo Hegla, ki jo Althusser podtika tudi Marxu, kot da ni le njegov lastni produkt, čeprav je bil sicer vedno vse drugo kot skromen, je seveda povezano tudi neizogibno zanikanje stališč samega Marxa in Engelsa. Ravno Engels je že v kritiki Feuerbacha pokazal, da ima odprava razlike med pojavom in substanco

družbenih razmerij za neogibno konsekvenco, da so naključna razmerja narejena za bistvena in s tem neodpravljiva. Toda te zveze svojih stališč z Engelsovimi Althusser ne bo raziskoval, temveč le tiste, s katerimi bo lahko prikazoval, kot da Engelsu ni šlo za nič drugega, da utemelji pojem ‚naddoločenosti', čeprav ga ni izrekel. Ker sta falsificiranje in kritika Engelsa pri Althusserju neločljivo povezani, si je potrebno natančno ogledati Engelsovo stališče.

„Drugič pa se dela zgodovina tako, da končni rezultat stalno izhaja iz konfliktov mnogih posameznih volj, pri čemer je vsak spet z množico posebnih življenjskih pogojev narejen za to, kar je; so torej neštevilne druga z drugo se križajoče sile, neskončna skupina paralelogramov sil, iz katere izhaja rezultanta — zgodovinski rezultat, ki jo je spet samo treba gledati kot produkt neke, kot celoto nezavedno in brez volje učinkujočo moč. Kajti kar želi vsak posameznik, preprečuje vsak drug, in kar pride na dan, je nekaj, kar ni nihče želel. Tako poteka dosedanja zgodovina na način naravnega procesa in je tudi bistveno podvržena istim zakonom gibanja. Tod iz tega, da posamezne volje — od katerih želi vsak tisto, k čemur ga ženejo telesna konstitucija in vnanje, v zadnji instanci ekonomske okoliščine (njegove lastne osebne ali splošno-družbene) — ne dosežejo tistega, kar želijo, temveč se stopijo v celokupno povprečje, skupno rezultanto, iz tega ne smemo sklepati, da jih je mogoče postaviti = O. Nasprotno, vsak prispeva k rezultanti in je v toliko v njej zapopaden."9

Althusser imenuje ta Engelsov prikaz „prazno konstrukcijo". To je tudi sicer njegova neeksplicirana oznaka za ves historični materializem, ki je tu prišla do svojega „pojma". Engels ne poskuša prikriti, da gre za prispodobo, ki je vzeta iz fizike, in človek mora biti althusserjanec, da pride na misel, da fizika ni v nikakršni zvezi z družbo. Za Althusserja obratno, ki mu gre za nadomestitev zgodovine produkcije in reprodukcije dejanskega življenja kot v ‚zadnji instanci' določujočega momenta, z abstraktnim pojmom ‚naddoločenosti', pa je čisto nespremenljivo, da bi bilo mogoče ‚za' zgodovinskim dogajanjem odkriti neko dejansko, praktično, predmetno silo njegovega gibanja in njeno formiranje, saj je obratno pokazal, da se nikoli ne prikaže v „čistem stanju", in jo zato lahko opredeli le fenomenalno, ne pa substancialno, prav tako kot je substancialno opredelil sile njene negacije, namreč proletariat. In ravno v pojmovanju proletariata kot praktične, predmetne sile zgodovine, ki jo lahko razume Althusser le skozi prikazovanje njenih izjem oz. porazov, „nikoli v čistem stanju", se izkaže prava narava ‚naddoločenosti' in kritike Engelsove substancialne določitve zgodovinske sile. Zdaj je kot „triumfirajoča sila" v zadnji instanci odkrita v „ekonomiji", ko podtika Althusser, ali v zgodovini produkcije in reprodukcije dejanskega življenja, kot v resnici pravi Engels. Vsekakor pa je že Engels določil tisto, kar Althusser imenuje „notranje bistvo teh hazardov" 10 in kar naj že brezupno razodeva, da se Engels ni otresel Heglove manire razlikovanja med pojavom kake stvari in tistim, kar je ‚v' ali ‚za' njim. On, Althusser, ki vse opazuje, kakor ni v „čistem stanju", pa tej ‚igri individualnih volj', ki po svoji vsebini kaže nazaj na naravo, vidi le Holbacha, in zato ne ve, ali ima opravka z enim ali drugim. In ker argumentira kot nekdo, ki sploh rad globoko pogleda v kozarec, in mu je cocktail najprej pred očmi, se tudi izraža v ustreznem jeziku: „Jasno je, da Engels tu meša dva tipa eksplikacije. Ta dva tipa nista nič drugega, kot marksističen in nemarksističen, in ker so Althusserju sploh pri srcu tipi in modeli, torej prazne projekcije mišljenja v dejavnost, je že uspeh, da je pri Engelsu odkril „nemarksističen tip eksplikacije". Kajti njegova kritika Engelsa in Marxa se ne loči v argumentih proti enemu in drugemu, temveč v „eksplikaciji" teh argumentov. Medtem ko pri Marxu odkrije ‚beline', prazna mesta, za katerih pojasnitev je seveda poklican on sam, in ki jih nikjer izrecno ne označi kot ‚nemarksistični tip eksplikacije', in ki jih nikjer izrecno ne označi kot ‚nemarksistični tip eksplikacije', mu je revizionizem od Bernsteina naprej seveda utrl udobno pot v razlikovanju Marxovega in Engelsovega nazora. Nobena novost ni, razen v formulaciji očitka, če Althusser v tej Engelsovi pojasnitvi vidi brezkončnost sil brez vsebine, abstraktno generalizacijo, na kratko mehanično pojmovanje sveta, kot je bilo značilno za materializem 18. stol. In hkrati vidi v tem prikazu „marksistično eksplikacijo", ker Engels med „neskončnim okoliščinam uvršča „hkrati obče in konkretne določitve", družbene in ekonomske okoliščine, ki so določujoče „v zadnji pristojnosti". Toda Engelsova pojasnitev zgodovinskega procesa ni „marskistična" zato, ker je nataknil na fizikalen model sil plašč družbe in ekonomije. Ravno obratno je v samem družbenem procesu produkcije in reprodukcije dejanskega življenja zaobsežno hkrati to ‚produciranje' diference med ‚naravo' in ‚ljudmi', ki jo Marx in Engels najbolj izrecno pojasnjujeta na začetku Kritike gothskega programa, zato je proti Althusserju treba reči, da ni težko pokazati na povezanost gibanja družbe in gibanja narave, da pa je bistvena naloga historičnega materializma pokazati ravno obratno odpenjanja narave od družbe in družbe od narave in njuno samostojno fiksiranje.

Za razumevanje tega fiksiranja osamosvojene ‚narave' proti ‚družbi' in osamosvojene ‚družbe' proti ‚naravi' je bistvenega pomena pojem „zvijačnost uma", ki je že pri Heglu zaobsegal oporekanje in enostnost naravnega in družbenega: „To, da subjektivni smoter, kot moč teh procesov, v čemer se to objektivno drugo ob drugem obdrgne in odpravi (aufhebt,), se samo drži zunaj njih in je tisto v njih se ohranjajoče, je zvijačnost uma.11 Individue v zgodovinskem procesu prikazuje Hegel kot sredstva, čeprav si vsak individuum predstavlja, da je sam, da so njegove potrebe, želje itn. smoter njegove dejavnosti, Hegel pa jih s tem vzdigne nad zgolj subjektivnost in najstvo. V tem ljudi tudi ne razlikuje od sredstev, ki kot orodja in stroji izpolnjujejo smotre v naravi, in v katerih je mogoče videti utelešeno zgodovino te zvijačnosti uma. Nič ni torej bolj nesmiselnega, kot je Althusserjev očitek Heglu, da sta „ekonomija" in „zvijačnost uma" isto, čeprav ni presenetljivo, da vidi malomeščan v ekonomiji le zvijačo in goljufijo in v goljufiji vso ekonomijo. Obratno je dr. Božidar Debenjak pravilno pokazal, da že pri Heglu zaobsega ta pojem nekaj čisto drugega kot mešetarjenje, namreč obračanje „narave zoper naravo" in da torej ne spada v sfero menjave blaga, če ima kakšno zvezo z ‚ekonomijo', ampak da spada v sfero produkcije in reprodukcije dejanskega življenja. „A vse človeško produktivno početje je po svoji naravi ‚zvito': da bi dosegli svoj namen, izigravamo vročino proti rudi ali pa z igro naravnih sil uravnavamo in kontroliramo razpad atomskih jeder. Vsak nov izum je nov trik, ki navrne v naš prid še novo naravno moč ali pa zapre pot nepotrebni ali škodljivi naravni moči. In produktivno početje je od tistega trenutka človeško produktivno početje, odkar je na delu ta zvijačnost. 12 Bistvena razlika med Heglovim ter Marxovim in Engelsovim pojmovanjem „zvijačnosti uma" pa je v tem, da je smoter pri Hegli še razumljen spekulativno, abstraktno, ‚subjektivno', čeprav so sredstva tega obračanja narave zoper naravo vzdignjena daleč nad njegove smotre. Pri njem je torej smoter še vedno subjektivno, ‚želja' individua, ali pa absolutno, bog kot zadnji smoter, ki je s tem še postavljen nižje od svojih ‚orodij', v čemer ni mogoče spregledati prikritega materialističnega elemnta Heglove filozofije. Toda ravno tu, kjer je ta filozofija najbolj daljnosežna, se razodeva njena meja, v njenih materialističnih elementih prihaja na dan vsa napačnost spekulativnega in v celoti še idealističnega nazora. S tem da sta Marx in Engels obravnavala „zvijačnost uma" v kritiki politične ekonomije, kar Althusser čisto napačno podtika že Heglu, sta alternativnost človeške zgodovine postavila na materialistična tla, kjer je smoter, ‚želja', potreba, ki giblje „zvijačnost uma", čeprav nikjer ni povzdignjena nad ‚sredstva', šele materialistično pojasnjena kot nasprotje med tehnološko in družbeno produktivnostjo dela.

Zgodovina „zvijačnosti uma" je zdaj razumljiva kot zgodovina razvoja tehnologije oz. povečevanja produktivnosti dela, in tvori tisto podlago, na kateri se je ‚narava' lahko in se je celo morala odtrgati od ‚družbe', čeprav v formi njune povezanosti. „Zvijačnost uma" je šele tu razodeta v svoji protislovnosti in šele s tem je razkrita alternativnost, ki je z njo nastala, da namreč ne gre več le za izigravanja ena naravne sile proti drugi, ampak da obstaja neka naravna sila, stvarni ljudje kot proizvajalci, katere ‚izigravanje' nasproti drugim naravnim silam hkrati oporeka in potrjuje njen ‚smoter'. To pomeni, da smoter povečevanja produktivnosti dela ‚sredstvom' tega procesa ni več zunanji, čeprav nasprotje med sredstvi in smotri ne le ni odpravljeno, ampak je celo razvito naprej. Zvijačnost uma zadene v formah gibanja kapitala na svojo notranjo mejo, kolikor je kapital sam meja svojemu gibanju. Substituiranje ene naravne sile z drugo naravno silo in izigravanje ene naravne sile proti drugi naravni sili, torej zgodovinski pojem zvijačnosti uma, prihaja v nasprotje s substituiranjem neke konkretne, praktične, ‚človeške' naravne sile, delovne sile, in prične v formi interesa kapitala uveljavljati ‚smoter' nad sredstvom, kajti zviševanje produktivnosti dela v delavnici posameznega kapitalista prav tako zvišuje profit posameznega kapitalista, kot ga splošno, celokupno družbeno zviševanje produktivnosti znižuje. Kajti od vseh naravnih sil, ki jih kapitalist pušča delati za sebe, je vir profita ena sama ‚naravna sila', namreč človeško delo, čeprav ni delo delavcev v delavnici posameznega kapitalista neposredni vir k njemu pritekajoče presežne vrednosti, ampak le sredstvo, s katerim participira pri delitvi celokupnega družbene presežne vrednosti. Za posameznega kapitalista je torej bistveno, ali je produktivnost dela v njegovi delavnici višja ali nižja od splošne stopnje produktivnosti v njegovi produkcijski veji, ker ta skupaj z velikostjo njegove delavnice določa njemu pripadajočo sumo profita. Do obče družbeno dosežene stopnje produktivnosti pa je kapitalist v prav takem razmerju, kot Althusser do pojma naddoločenosti; glede na njo vidi same izjeme, profit, ki mu pripada, je izjema glede na njo, in hkrati nima do nje nikakršnega substancialnega odnosa, kajti obče družbeno dosežena stopnja produktivnosti dela ni nikakršen vir profita. Kakor je v interesu kapitalista, da v svoji delavnici povečuje produktivnost dela in nadomešča delo v tej delavnici zaposlenih delavcev z delom strojev, eno ‚naravno silo' z drugo naravno silo, tako se neizogibno dogaja da profit manj produktivnega kapitala, ki producira več z živim delom in manj z drugimi naravnimi silami, odteka k bolj produktivnemu kapitalu, pa vendar ni več ta ‚interes', smoter, želja itn. zunaj samega predmetnega gibanja, temveč je obratno interes kapitalista le interes personifikacije kapitala, kar pomeni, da ima zdaj samo kapitalsko gibanje v sebi interes in sicer oporekajoči si interes posameznih kapitalov, ter da je le še v Heglovih iluzijah ideja, božanski smoter, itn., lahko puščala, da so se naravne sile odrgnile druga ob drugo in se odpravljale, s tem pa opravile tisto, kar je bilo v interesu ideje.

Kakor je torej na prvi pogled videti, da sta Marx in Engels preprosto prevzela Heglovo misel o zvijačnosti uma, ki spada v temelj njegove filozofije, in hkrati omogoča njeno racionalno pojasnitev, sta vendar obratno pokazala brezbrižnost kapitalskega interesa nasproti substanci produktivnosti dela, ki je nasprotno vedno le interes za „izjeme" od te produktivnosti. Hkrati pa se je razkrilo kot iluzorično, da bi se sam ta interes lahko še prikazoval kot izjema, kot zunanji naravnemu gibanju kapitala, kar pomeni, da se zdaj kapital giblje sam kot naravna družbena sila, čeprav razume sebe v osebi kapitalista nasprotno kot zunanji smoter celotne produkcije. Prav tako zadeva takoimenovano izumljanje novih orodij, strojev itn. povsod na svoje predmetne družbene pogoje, kot ovire, naj si še tako prizadeva, da bi bilo videti delo osamosvojenega mišljenja. Sem in tja celo odkrije, da je kapital in kapitalist tisti, ki mu na vsakem koraku določa spoznavne meje, in pri tem pozablja, da je oporekajoče si gibanje „zvijačnosti uma", osamosvojene forme tega gibanja v podobi kapitalista, inovatorja, mašinerije in naravnih sil v kapitalističnem produkcijskem procesu, odpravilo tudi iluzorično možnost, da bi „ideja", smoter, interes ali kakorkoli se že imenuje, lahko stala zunaj tega procesa, in v ozadju ostajala neprizadeta.

Zvijačnost kapitalskega uma si torej oporeka v formah, ki jih je sama proizvedla. Novo orodja, stroji in sploh predmetni družbeni pogoji dela sicer že obstajajo kot zgodovinsko dosežena stopnja razvoja tehnologije in produktivnosti dela toda le kot dela ‚naravnih sil', ki šele tedaj stopijo na mesto posebne ‚naravne sile' človeškega dela, ko opravlja kapital najbolj delikatno operacijo, svoj salto mortale tako vratolomno, da si pusti napeti mrežo, ki naj ga reši, ter da človeškemu delu značaj človeškega dela, in pusti zdaj delati ‚naravnim silam' tam, kjer je prej delal človek kot naravna sila. Nasprotje med razvojem produkcijskih sil in producijskih odnosov dobi torej tudi svojo posebno formo v tem, da si oporeka ta produktivnost dela ‚naravnih sil' in produktivnost dela ‚naravne sile' človeškega dela. Profit se tu vzpostavlja kot tisti medij, ki posreduje in ponovno vzpostavlja zvezo med ‚družbo' in ‚naravo', tako da pusti naravnim silam, da stopijo na tisto delovno mesto, kjer je prej stal delavec. Toda to substituiranje dela ene ‚naravne sile' z delom mnogih naravnih sil, dela človeka z delom stroja, v katerem je na poseben način vzpostavljena razlika in nasprotje med gibanjem v naravi in delom ljudi, je hkrati enostransko, le v kapitalski formi potrjeno dejstvo, da je človek naravno, predmetno, čutno bitje, le toliko kolikor lahko naravne sile hkrati absorbirajo in izrinejo njegovo delo.

Toda to substituiranje dejavnosti ljudi z „delom" strojev je le navidezno potrjevanje ljudi kot univerzalno produktivne ‚naravne sile', ker je šele v njem hkrati prišlo do izraza, da je razlika med to ‚naravni silo' in vsemi siceršnjimi naravnimi silami vzpostavljena ne glede na njeno čutnost, predmetnost, naravnost, in le glede na razmerje kapitala do kapitala. Zvijačnost tega uma oporeka sama sebi v tem, da racionaliziranje in substituiranje človeškega dela s stroji oporeka pritekanju profita od dela ene same naravne produktivne sile, živega človeškega dela. Nič ni bolj nesmiselno, kot trditev, da Marx navsezadnje identificira in da je pri njem treba identificirati tehnološko obvladovanje naravnih sil z apologijo družbenega gospostva, oziroma da je apologija družbenega gospostva pri njem zaobsežena že v apologiji tehnološkega napredka. Ne le da Rousseau in Heidegger predstavljata, prvi zgodnje in drugi poznokapitalistično podlago te kritike, temveč je v njej spregledana, ‚potlačena' osamosvojitev tega uma v dveh nasprotujočih si personifikacijah, ki utelešata razdejanje uma in njegove vedno že postulirane enotnosti, v upravniku podjetja in ‚inovatorju', ki mu je podrejen. Odkrivanje novih tehnoloških postopkov, strojev itn., je vse manj povezano z njihovo vpeljavo v proces produkcije, zato pa je toliko bolj postalo potrebno postuliranje enotnosti uma in gospostva v vseh njunih oblikah in filozofsko postuliranje enotnosti teorije in prakse, ki stopa na mesto nasprotja med teorijo in prakso tega uma.

1. Pour Marx, str. 105–6.
2. Henri Lefebvre, Une interpretation du marxisme, Anthropos, 1971, str. 325.
3. Althusser, Pour Marx, str. 108.
4. Althusser, Pour Marx, str. 107.
5. Wiss. d. Logik I, str. 398.
6. MEW 23, str. 181-2.
7 MEW 19, str. 15.
8 Althusser, Pour Marx, str. 111.
9 MEW 37, str. 464.
10 Althusser, Pour Marx, str. 121. To je seveda značilno malomeščanski nazor o zgodovini, v kateri vidi le igro na srečo.
11 Enzykl. d. phil. Wiss. I. Werke 8, str. 365.
12. Dr. Božidar Debenjak, Vstop v markstistično filozofijo, Komunist 1979, str. 89-90.

Leo Šešerko

Dopisujte v naše glasilo

MOŽJE DUHA

Pravzaprav je zanimivo, kako malo teoretične literature umetnosti imamo na Slovenskem; včasih se zdi, da se naši kulturni velmožje iz neznanih razlogov izogibajo izdajanju tovrstnih knjig. Še posebej pogrešamo prevode, ki bi nam natančneje predstavili sodobno znanost o umetnosti, od strukturalizma do psihoanalize in marksizma, skratka vse tisto, kar naši kulturnejši južni bratje-skoraj lahko rečemo sistematično-prevajajo in redno izdajajo. Tako povprečnemu slovenskemu študentu (ki bolj slabo obvlada francoščino in nima pojma o nemščini) ne preostane nič drugega, kot da slovenski knjižni trg-razen redkih izjem – kratkomalo ignorira in se, vsaj če želi ostati na nivoju povprečno izobraženega Evropejca, temeljito izpopolni v srbohrvaščini.

V tako nastrojenem okolju ni nič nenavadnega izjemen ugled in publiciteta, ki uživa delo tovariša Josipa Vidmarja. Povod za tole pisanje je njegova prav pred kratkim izdana knjiga Presoje, ki se odlikuje po širokem spektru obravnavanih tem, tako je bralec pozoren predvsem na njegov svetovni nazor, ki se izjemno jasno razraste pred našimi očmi. Zato se v tem zapisu ne bom spuščal v podrobnosti in kritiko metodoloških sistemov, ki jih uporablja, temveč si želim podrobneje razčleniti njegov pogled na svet, ki je ustoličen kot zgled pravilnega kulturniškega mišljenja.

Prvi del knjige je sestavljen iz bolj ali manj prigodnih tekstov o Cankarju, Župančiču in Prešernu. Vidmarjeva analiza stremi za tem, da tekste razlaga, jih prevaja v utečen pogovorni jezik in jih s tem dela razumljive samemu sebi in večini slovenskega življa. Pri tem se omeji predvsem na razlago umetnikovega pogleda na svet in skuša v njem najti tisto iskrico, ki bi nam razložila večno skrivnost bivanja. Posledica takšnega pristopa je sklep, da je literatura zgolj v zapletenejši obliki izražen pogled na svet; zaradi tega pa potrebujemo kritike, ki nam ta rebus razvozljajo in očistijo vseh nam neljubih pretresov. V takem sistemu je jasno, da je kritik pomembnejši od pisatelja in je potemtakem povsem naravno, da o literaturi lahko sodi in jo ocenjuje.

Za presojevalni proces si Vidmar določi štiri temeljne koncepte, po katerih sodi vsak tekst, ki mu pride v roke.

Prvo in temeljno načelo je zahteva po popolni ločenosti duhovnega in materialnega sveta. Nasplošno je tako pojmovanje posledica razvijajoče se delitve dela in razredne družbe. V zgodovini filozofije se tako pojmovanje, če se ne motim, prvič pojavi v Platonovi Državi, treba pa je priznati, da je tovariš Vidmar v svojem pristopu radikalnejši od Platona. Ne vidi namreč nobene povezave med razvojem družbe in načinom mišljenja, ali, kot bi temu rekli marksisti, med družbeno bazo in njeno superstrukturo. Meni, da je razvoj umetnosti odvisen zgolj od redkih genialnih posameznikov, presojamo pa jo lahko po absolutnih kriterijih, ki veljajo v vseh časih. Zgodovina umetnosti pa nas v vsej svoji raznolikosti uči, da se o umetnosti ne da postavljati absolutnih sodb, ker tudi sama ni nekaj absolutnega, ampak je historičen pojav, za katerega veljajo podobni zakoni kot za razvoj družbe. Kritik, ki umetnost vrednoti absolutno in ji sam želi postavljati zakone, je tudi sam historičen pojav, relativen v svoji absolutnosti, možen v točno določeni točki človeške zgodovine. Nasplošno tovrstno naziranje imenujemo idealizem, znano pa je, da se le-ta pojavi v rosni mladosti meščanske družbe.

Drugo načelo, sicer dialektično povezano s prvim, je zahteva po lepoti kot kriteriju umetnosti. V pričujoči knjigi svojega pojmovanja lepote sicer ne razloži natančneje (kar se bo verjetno zgodilo v zbirki esejev o lepoti, ki izide v kratkem), ga pa skuša narediti za historično večnega. Zanimivo je, da se pri tem nekajkrat sklicuje na stare Grke, ki tega termina niso poznali v današnjem pomenu; denimo Aristotel ga v svoji Poetiki sploh ne omenja. Dejstvo je tudi, da se mnogi sodobni esteti-začenši s Hyppolitom Tainom–pojmu lepota izogibajo. Zgodovina nas uči, da se iskanje lepega rodi hkrati z meščansko družbo, o tem pa so pisali predvsem esteti, za katere vemo danes predvsem literarni zgodovinarji. Torej je pojem lepote nekaj historičnega, ne pa večnega, potreba po njem pa se rodi v rosni mladosti meščanske družbe.

Tretje načelo zahteva močno in harmonično avtorjevo osebnost. Avtor mora biti človek alternativa umazani realnosti, svetla točka v dolini solza. Takšen subjekt naj bi bil močan in naj bi prenesel vse navšečnosti tega sveta, pa naj bi bili njegovi eksistenčni pogoji še tako nečloveški. Znano je tudi, da se v trenutku, ko neka stvar postane harmonična, zaustavi ves njen razvoj; to pa je želja vsakega vsaj rahlo totalitarnega družbenega sistema, ali bolje, elite oblasti, ki ji harmonija omogoča večno oblast; očitno ima harmoničen in „močan (beri prilagodljiv) subjekt največ perspektiv v stalinizmu.

Zgodovina nas tudi uči, da se je zahteva po posnemanju osebnosti v literaturipojavilaza časa realizma, ko protislovja kapitalistične proizvodnje še niso bila tako zaostrena kot dandanes, zato je bilo tovrstno urejeno in ne tako radikalno odtujeno pisanje še možno in upravičeno. Znano je, da se je to dogajalo v zreli dobi meščanske družbe.

Četrto načelo je krona in logičen zaključek prvih treh: zahteva namreč, da umetnost lajša in sladi življenje. Lahko bi ga formulirali tudi takole: naše življenje je sranje, beda in žalost. Ničesar ne moremo in ne smemo spremeniti, ker je tak svet naredil gospod Bog. Edino, kar nam preostane, je beg iz realnosti; toda mati država je prepovedala hašiš, Marijo Ivano in LSD, zato si moramo kot pravi mladinci, ki bi najraje pobili vse narkomane, najti nadomestilo za prave droge. Imamo televizijo, imamo časopis in imamo Bojana Križaja (glej 3. januarsko številko (Teleksa) vsi, ki so bolj globoko čuteči, pa se lahko drogirajo s poezijo. Znano je da je take misli gojila avandgarda malomeščanske misli.

Na tem mestu si moramo vsekakor zastaviti nekaj vprašanj.

Bolj ali manj je jasno, da Vidmarjev svetovni nazor pade v polje meščanske ideologije. Zanimivo pa je, da to meščanskost lahko razkrinka vsak, ki ima za sabo ABC tečaj iz levičarstva. Kako je potemtakem možno, da v družbi, ki naj bi bila socialistična in katere člani naj bi obvladali historično in materialistično mišljenje, za najpomembnejšega kulturnika priznavajo moža, ki ne misli niti historično niti materialistično? Prvi, pa tudi najbolj zavedajoč odgovor bi bil, da država z njegovo estetiko preganja materialiste in avandgardne pesnike. Baje so pred kakimi desetimi, petnajstimi leti nekateri odgovorni tovariši skušali onemogočiti nekatere neodgovorne pesnike in pri tem uporabljali tudi ugled tovariša Vidmarja. Dejstvo pa je, da se je nekdanja avantgarda danes uspešno etablirala in da nekdanji protestniki zasedajo kar pomembne položaje v naših galerijah in založbah. Tako je tovariš Ribič na pretekli programski seji RK SZDL dejal: „Pravijo, da smo recimo v grafiki, v moderni kompoziciji in na področju gledališča med prvimi v svetu. Tako kot povsod po svetu in v Evropi tudi pri nas prisostvujemo hitremu menjavanju avantgardnih izrazov umetnosti, eksperimentiranje pa postaja enakovredni del programa kulturnih institucij." (Delo, 22. I. 81)

Povsem jasno je, da predstavniki ljudstva in države avantgardi ne delajo težav, še več, ponosni so na to, kar imamo, in skoraj nikomur ne pade več v glavo, da bi estetiko tovariša Vidmarja uporabljal v represivne namene. Videti je, da smo si začetno vprašanje zastavili preozko, da bi nanj lahko dobili kak zanimiv odgovor, zato nam ne preostane drugega, kot da ga razširimo na vprašanje o položaju umetnosti in kulture v naši družbi. Uraden odgovor na to bi bil, da je kultura pri nas pluralistična, da smo vsi ustvarjalci in da umetnost prodira v vse pore družbenega življenja. Toda ta formulacija se je v praksi pokazala za preohlapno, zato je odbila dodatek, ki ga je morda najlepše formuliral tovariš Šali, ko je na že omenjeni konferenci RK SZDL dejal: „Socialistična zveza je bila v preteklem obdobju aktiven dejavnik v razvoju kulture. In takšna kulturna politika ne more biti v nasprotju s kulturo. Iz tega sledi, da je nevzdržna teza, da je nujna konfrontacija med kulturo in politiko. Če konfrontacija obstaja, gre za zoperstavljanje dveh kultur oziroma politik. Zato na tezo o neizbežni konfrontaciji med umetnostjo in družbo ne moremo pristati, saj pomeni le izkrivljanje umetnosti v politične namene. V tem se skriva razredna obarvanost kulture, ki je v takem primeru – če si njeni ZAGOVORNIKI TEGA ZAVEDAJO ALI NE–MEŠČANSKA". (Delo, 22. I. 1981)

Kulturni pluralizmi ali pluralizem imajo torej skupnega imenovalca: nikakor ne smejo biti meščanski. Meščansko pa je v našem primeru vse, kar nasprotuje aktivni politiki SZDL in s tem tudi liniji partije. Takšno pojmovanje skriva v sebi dve pasti:

Prvič, vsakršno ločevanje umetnosti in politike je absurd, saj ima umetnost kot vsaka druga oblika človeške produkcije političen značaj, katere motor je razredni boj. Zato se trditev, da je za progresivnost umetnosti dovolj, če se postavi na isto stran kot partija, ter težnja po depolitizaciji umetnosti uvrščata v isto polje kot Vidmarjev idealizem. Zanimivo je, da so se tovrstna naziranja navidezno uresničila v dobi avantgard, ko se zdi, da razvoj produkcijskih sredstev omogoča umetnosti, da eksistira neodvisno od materialnega sveta. Seveda je s takšnega stališča umetniške svobode, ki je v resnici popolnoma determinirano, zelo lahko pljuvati po gnilih, neumnih in odtujenih buržujih. Avantgardisti so pljuvali ravno dovolj dolgo, da je italijanski literarni zgodovinar Renato Poggioli to njihovo strast lahko izrazil v definiciji, da je vsaka prava buržuazna umetnost antiburžuazna.

Prav tu se bližamo tisti točki, ki na Slovenskem družijo Vidmarja, Rupla, Jovanoviča, Javorška in ostale: vsi so namreč znotraj umetnosti. Seveda je tu nujna pripomba, da so tu nazori Josipa Vidmarja rahlo zastareli in zatorej konzervativni; prav vsi pa so ujeti v začaran krog tržne produkcije in meščanskega kozmosa. Preboj iz tega skozi umetnost je nemogoč ravno zaradi funkcije, ki jim jo določa struktura družbe in ki se nikakor ne zdi vprašljiva.

Drugič, treba je ločiti med umetnostjo za narod in umetnostjo za ljudstvo. Zgodovina nas uči, da je nastanek naroda pogojen z nastankom nacionalne buržuazije, saj je nacionalizem čudovito sredstvo za zakrivanje razrednih protislovij znotraj narodov. Za zgled tovrstnih pojmovanj vzemimo kar Josipa Vidmarja, ki v Presojah pravi, da se evropski narodi še dandanašnji sramujejo, ker so se klali med drugo vojno. Pri tem pozablja, da je ta vojna izbruhnila zaradi razrednih protislovij, ne pa zato, ker bi Evropejcem kar sami od sebe udarili na dan njihovi zli nagoni. Zatorej je njihova sramota to, da niso poklali lastnih vlad in razkrinkali ideologij, ki so jih vlekle za nos. Druga vojna ostaja slej ko prej aporija imperializma, ena temeljnih konstituant naroda je materinščina, ki predstavlja materialno bazo nacionalni literaturi. Prav tu ljudstvo prepozna samega sebe za kulturni narod in se pošlje kot enakopraven partner na tržišče narodov. V končni konsekvenci je umetnost za narod orodje v rokah vladajočega razreda, ki z njo paradira in se-spet z njeno pomočjo – skrije v govorjenje o nacionalnih interesih. Predvsem od strukture družbe je odvisno, ali bo ta umetnost avantgardna ali realistična, samo skrajni ciniki pa v 20. stoletju v te namene uporabljajo socrealizem.

Izstop iz začaranega kroga umetnosti je mogoč zgolj z ukinitvijo njene družbene funkcije, ko se umetnost za narod prelevi v umetnost za ljudstvo. Umetnost, kot so jo v najbolj temnih časih Evrope sanjali Brecht, Benjamin in še nekateri redki genialni posamezniki. Umetnost, ki razkriva svojo samoprevaro in se zaveda klovnovske družbene vloge: izstop iz navidezne svobode duha in soočenje z realnimi eksistenčnimi pogoji. Želja po revoluciji tu ni več poza meščanskega intelektualca, ampak njegova zahteva po ukinitvi lastnega statusa. Prav na koncu te poti čaka smrt tudi umetnost samo; smrt, ki jo živimo že danes, žal na nek drug in za človeštvo veliko manj perspektiven način.

MIHA KOVAČ

WANTED

ŽIVE ali MRTVE

(bolje ŽIVE, da bodo plačali naročnino, če jo še niso!!!)

NASLEDNJE NAROČNIKE

(ki so izginili/se odselili/se poročili ali pa jih vodijo pod šifro neznani):

JERIČ MIRANA
BATINIČ ŽELJKOTA
SAFNER JOŽETA
BERTOK BORJO
JURANČIČ KOSTJO
DRAGAR TONIJA
OBRENOVIČ SVETLANO
PIŠEK BORISA
GLUHODEDOV JANEZA
PRELIH NADJO
KAMIN VERICO
ŠKRL ALENKO

REWARD:

NOVE, NAJNOVEJŠE ŠTEVILKE 3-BUNE

„Javite se čimprej, še danes, že jutri!

Distribucija 3-BUNE

PA ŠE TO:

PRODAJAMO STARE, NE PA TUDI ZASTARELE ŠTEVILKE 3-BUNE

PO ZNIŽANI CENI

VSAK DAN NA UREDNIŠTVU

PA ŠE TO:

RABIMO PRODAJALCE!

ČIMPREJ!

MEZDE VISOKE!

STANOVANJ NI!

PRIDI NA UREDNIŠTVO!

Kontakte za distribucijo

KAKO SE PRIDE V ŠKUC

Večkrat se je že reklo, da je nasprotje in neskladje v tem, da iz ŠKUC-a prihajajo glasovi v smislu - ŠKUC je odprt, pridite s svojimi predlogi, pokažite v ŠKUC-u, kaj znate, in tem, da vsega oz. marsičesa, kar kdo predlaga, ŠKUC ne sprejme. Kakšne tehnične, finančne in druge ovire so tukaj vmes? Ne bom rekel zdaj, ker naj bi bilo iz nadaljnega, če bom napisal to, kar hočem zdejle napisat, jasno, kaj imam v glavi.

Vrata (mislim čisto ta prava vrata) ŠKUC-a so postala nekoliko trda. Treba je butent, da jih odpreš. Na vratih ni posebnega vratarja, tko da mormo včasih kar sami (vedno mormo kar sami) zakričat "buten, buten, buten", ko vidimo skoz šipo na vratih nekoga, ki že po prvem trahlem poskusu hoče odnehat. Jaz marsikdaj tega najrajš ne bi zakričou. Nej se človk potrud, si rečem, pa se premislem in stečem za njim. In zdejle, recimo, ne vem, če sem naredu prav.

Tud če je prišou človk samo po informacijo, bi blo treba vprašat, zakaj je poskusu samo enkrat, in še takrat na trahlo, prerahlo za vrata, ki so, vrata kot vrata, nekoliko povešena. Najbrž je mislu, da je v tem mestu še dost odklenjenih vrat, ki so poleg tega, da so odklenjena, tud podmazana. No, če je mož prišel po informacijo, in po kaj nej pride človk prvič v ŠKUC, če ne po informacijo, nej bi bila prva informacija ta, da je ŠKUC po imenu tudi študentski, po funkciji pa predvsem kulturni center. Da je, kar se tako imenovanega članstva tiče, namenjen ljudem, ki hočejo kulturo delat. Ljudje, ki hočejo kulturo uživat, spremljat in trošit, pridejo na vrsto kasneje.

Delo tistih, ki v ŠKUC-u kulturo delajo (pod tem mislim tudi organizatorsko delo), je razdeljeno po sekcijah. Naj jih naštejem, ker marsikdo le ne ve: glasbena, likovna, filmska, gledališka, založniška, video, stripska, za literarne večere in teoretska. Tisti, ki v sekcijah delajo, tvorijo bazo ŠKUC-a. Poleg njih so najpomembnejši za funkcioniranje ŠKUC-a ljudje, ki opravljajo splošna dela: administrativno-upravna, oskrbniško-tehnična, čistilna itd. Pri funkcioniranju splošnih služb je bilo do sedaj precej kažina, kar se da skoraj brez napake razložiti s tem, da je dela precej, denarja pa je bilo malo in da so takšna dela, ki jih ljudje najmanj radi opravljajo nastonj (ni prave perspektive - malo šans, da bo tisti, ki je začel pomivat skret v ŠKUC-u, čez par let pomival skret v Ivanu Cankarju ali na RTV). Te stvari se zdaj trejajo in te zaposlitve bodo že letos redne (penzija!).

Delo v sekcijah ostaja neplačano, ker kultura nej bi bla prevzaprav bolj za zabavo, če sem dober razumu, zato bom ta stavk začel še enkrat in poskusu govort o delu, ne pa o dnarju. Delo v sekcijah je odvisno od načina vsake sekcije posebej. Delo je pravzaprav zelo odvisno od tistega, ki dela, zato se mi zdi tukej bolj pomembno še enkrat poudart, da precej zavisi od tega, s kakšno silo butneš v vrata. Je pa vredno oment, da je najbolj odprta stripovska sekcija, da tukej ni blo narejeno še skorej nič in je zato to področje, kjer še ni kolesnic. Če ne bo človeka, ki jih bo napravil, je, kdor to čita, osu.

Zdej bom povedal samo še to, kako smo prišli v ŠKUC mi, ki zdej tle tipkamo in nočmo postat uradniki, ker nismo pršli sem tipkat in pometat, ampak da bi v ŠKUC-u dobil podporo za svoje delanje kulture. Ker ta podpora ni stala in čakala nekoga, da se nanjo nasloni, se je blo treba lotit tistih funkcij in del, ki jih nekdo mora opravljat, da ta podpora vsaj približno kolikor toliko dones in juter stoji. Tko sem recimo jest enkrat v tem času, odkar tle tipkam, šel na skret kao srat. Takoj sem opazu, da ni papirja, in sem reku aha, moral bom dat papir na skret. Potem sem že skoraj začel srat, ko sem se kar naenkrat v zadnjem trenutku spomnu, da sem jest to oboje: tist, ki more prinest papir, in tist, ki serje. Zato sem šel najprej po papir in šele potem začel srat. Zato, če kdo misel, da bo v ŠKUC-u takoj najdu prostor za delo, se mu lahko reče samo to, da si ta prostor za delo v ŠKUC-u lahko takoj začne ustvarjat in da je to način, kako se pride v ŠKUC.

PROSTORNOST

Kot je znano, je ljubljanski ŠKUC oz. prostor, s katerim razpolaga ljubljanski ŠKUC, zelo majhen in se v njem dogaja precej stvari, v vsakem primeru precej več stvari kot v kateri koli drugi ljubljanski galeriji. Poleg štirinajstdnevnih (ali včasih samo enotedenskih - o nepostavljeni enodnevni razstavi tokrat rajši molčim) razstav, so v tem prostoru filmske projekcije, gledališki in glasbeni nastopi, pantomimski tečaj, predavanja... Vsake toliko časa poči, ker se v enem dnevu nakopiči preveč dogajanj. Kadar stoji v ŠKUC-u ambijentalna razstava, je ovirano delo pantomimskega tečaja, do kreša pa pride tudi glede uporabe "velike" dvorane, se pravi glede koncertov, gledaliških in filmskih predstav. Tko so recimo stal v zadnji sobi objekti Milene Braniselj in je prišla pantomimska skupina, s kredo narisala na tla, kako so objekti postavljeni, jih odnesla ven, jih čez dve uri, po vaji, postavila nazaj, kjer so stali tri ure, ko je bila odprta razstava, potem pa je prišla popoldanska pantomimska skupina, naredila isto, nakar je bila razstava spet na ogled tri ure, pri čemer je bilo treba v "veliki" dvorani nekaj objektov prestavit, da je blo možno postavit filmski projektor za večerno projekcijo. In pantomimski tečaj je bil potem čez dva dni spet, medtem ko so ble filmske projekcije tist teden vsak večer. Jasno je, da je na ta način razstava v precejšnjem kažinu. Zaradi takih stvari se potem tisti, ki v ŠKUC-u delajo, žrejo med seboj, kar me spomni na iz filma znano mi simboliko Splava Meduze. Vendar ne samo zato, da se ne bi med sabo požrl, in to se, na žalost tistih, ki bi to radi, verjetno ne bomo, ampak zaradi resnične potrebe po razširitvi prostora, s katerim razpolaga alternativna mlada kulturna scena, je nujno treba nekaj nardit v tej smeri in si pridobit še kakšen prostor. Ta problem se ne kaže samo pri ŠKUC-u. Prostorske probleme imajo tudi Forumove gledališke in glasbene skupine. Ko pa sem pomislu na koncerte v disku Študent, ki je precej neprimeren prostor za take stvari, saj na oder vidijo samo tisti, ki so spredaj, se mi ja zazdelo, da sem se stvari lotil na nepravem koncu, ko sem začel s pisanjem o prostorskih namesto o finančnih problemih. Spomnu sem se namreč, zakaj so ti koncerti tam, in ne v menzi, pri čemer nočem odrekat prednosti majhnim dvoranam, ampak ta je za te stvari res precej kurčeva: menza je namreč za ŠKUC in za Forum predraga. Obštudijska dejavnost oz. ljudje, ki jo vodijo, dobijo menzo v najem za tretjino cene, ki jo morata plačat ŠKUC in Forum. Poleg tega ima Obštudijska dejavnost večje dotacije, kot jih imasta ŠKUC in Forum. Vendar pa kaže, da se ljudem, ki s tem denarjem razpolagajo, ne zdi vredno organizirat zanimivih koncertov, filmskih in gledaliških predstav. Tako je njihova varianta obštudijske dejavnosti še bolj jalova kot študijska dejavnost. Ob predstavi Vikend s tvojo ženo, ki so jo kar dvakrat povabili v Naselje, pa bi povedal svoje mnenje: Lahko greš z mojo ženo na vikend. Ampak če greš z njo na vikend zarad varanja in ne zarad nje, te bom na gobec.

Na ta način nekje teče program, drugam teče denar, s katerim si potem nekdo privošči vikend z mojo ženo. Moja žena pa ne rabi vikenda, ampak dom. Zato ga bom morou res na gobec, ker sem se odloču, da bom mel ženo. Kar pa se razširitve prostora tiče, da končno končam, v ŠKUC-u računamo na jasne misli tistih, ki bodo odločali o tem, kdo bom bodoči uporabnik Stiškega dvorca. Pedagoška akademija se bo v kratkem izselila, možnosti so odprte in upamo, ker imamo nekako namen še nekaj časa živet in delat v tem mestu, da bo Ljubljana v Stiškem dvorcu dobila kakšen bolj družaben prostor, kot je muzej, kakšno bolj družabno kulturno početje, kot je oživljanje preteklosti s priokusom ubijanja sedanjosti; so let's play tenis, Čarli, a ni vreme, isn't the weather fajn?

ANDREJ ROZMAN

The Clash
Mick Jones (The Clash), 90 Degree Inclusive, Jimmy Pursey (Sham 69) join TRB and Steel Pulse for a final solidarity jam.

Časopis za kritiko znanosti namenja svoje strani predvsem tistim razmišljajočim študentom in mlajšim raziskovalnim delavcem, ki v slovensko strokovno publicistiko vnašajo MARKSISTIČNO razliko.
Njegova uredniška politika izhaja iz zgodovinsko-materialistične analize sodobne družbene dejanskosti ter namenja posebno pozornost mestu in vlogi znanosti (in „duhovne produkcije" sploh) v tej dejanskosti. Gre torej za kritiko, ki ne ostaja „izven objekta kritike samega", temveč gleda na znanost, kakor tudi na druga področja človekove dejavnosti (religijo, pravo, moralo . . .) kot na „posebne načine produkcije, ki spadajo pod njen obči zakon".
Časopis se neizprosno bojuje proti vsem tistim prizadevanjem v znanosti (in ostali „duhovni produkciji"), ki se trudijo apologetsko zakrinkati realna družbena protislovja, otopiti razredni boj in blokirati revolucioniranje družbenih razmerij.
Najpomembnejša področja, ki se jih loteva Časopis: zgodovinski materializem, kritika politične ekonomije, filozofije, vprašanja delavskega gibanja, kritika metodologije sodobnih znanosti, vprašanja „normalne" zavesti oziroma norosti, urbanizem, arhitektura, planiranje, sociologija . . .

S to naročilnico nepreklicno naročam .....
izvodov ČASOPISA ZA KRITIKO ZNANOSTI.
Obvezujem se, da bom naročnino poravnal po pošti.

Naslov: Časopis za kritiko znanosti, Trg osvoboditve
Naročnina:
celoletna naročnina za posameznike, šole in knjižnice 70 din
celoletna naročnina za institucije 150 din
enojna številka 20 din
dvojna številka 30 din

vzpon in padec krautrocka

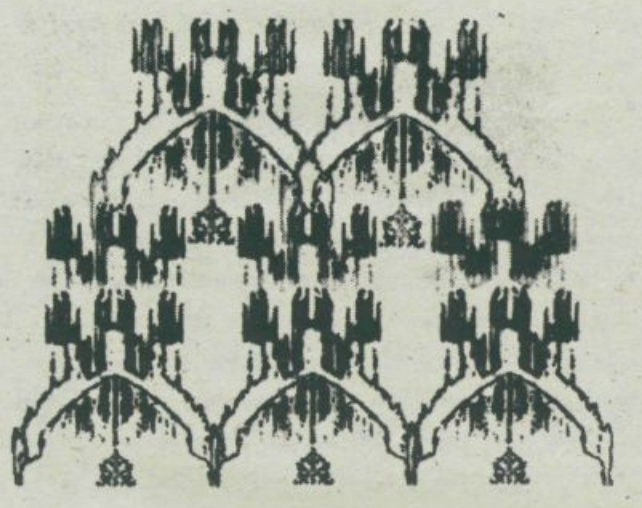

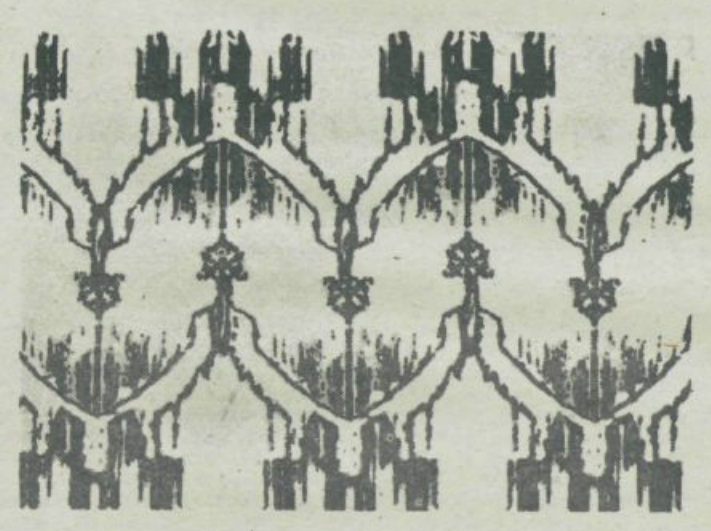

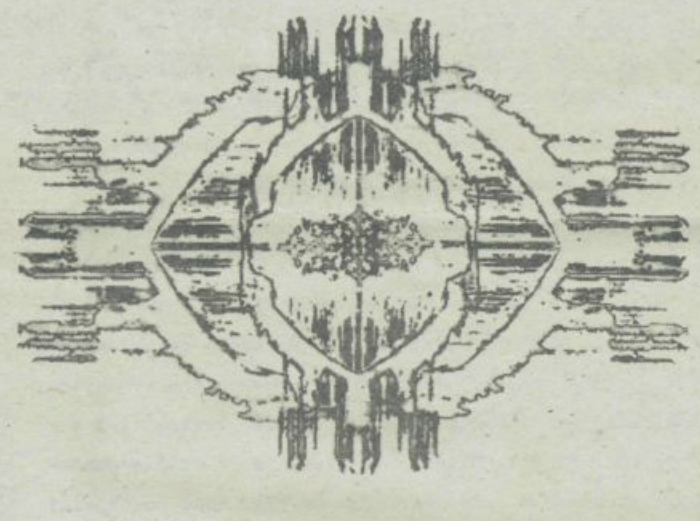

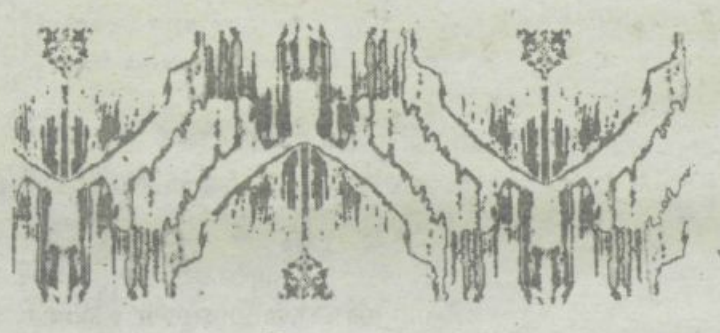

UVOD

Nemška progresivna glasba se je pojavila praktično od nikoder. Enostavno je začela obstajati leta 1968 v polni moči. Pred tem je obstajal le šlager (Ich liebe dich, du liebst mich itd.) ali angloameriški Top-Ten hiti, ki so bili del splošne amerikanizacije po drugi svetovni vojni. Po 20 letih dominacije te glasbe niso obstajale nobene glasbene oblike za identifikacijo mlajše generacije. V ZDA so imeli npr. blues, jazz ali country. Nemška folk glasba ne pomeni ničesar, ker sploh ni smela biti omenjena od padca tretjega rajha. Nemška folk (ljudska) glasba je bila vsiljena ljudem kot edina prava arijska vrsta glasbe. Vse drugo so imeli za manjvredno. Ta glasba je torej povezana s temnim poglavjem nemške zgodovine. Obstajala pa je še ena ovira za svobodnejšo glasbo. Nemška popularna glasba je bila totalno vokalno orientirana ali omejena z ustaljenimi oblikami in glasbenimi zakoni, ki niso dopuščali prostora za improvizacijo ali razvoj ustvarjalnosti.

Leta 1968 sta za nemške kreativne glasbenike obstajali le dve možni poti lastnega izraza (pozneje si ju bomo podrobneje ogledali) brez kopiranja tistega, kar ni bilo ustvarjeno v njihovem lastnem genealogičnem razvoju. Na začetku skupinam, ki so se tedaj pojavile, niso bili merilo poslušalci, temveč lastna inventivnost, kasneje in danes pa se je to na žalost totalno spremenilo. V začetku je prevladovalo zmotno mišljenje, da so nemške alternativne skupine, ki so se pojavile konec 60-ih let, imitacije ameriških psihadeličnih rock bendov. To prepričanje je prevladovalo do nekako 1972. leta, ko je izšel album Ege Bamyasi skupine Can, ki je bil eden prvih krautrock albumov, ki je vzpodbudil internacionalno pozornost. Na krautrock je veliko bolj kot ameriška vplivala angleška psihadelična glasba (npr. zgodnji Pink Floyd z Barettom), ki je bila veliko bolj inventivna kot osladne West Coast in druge kavbojske skupine.

I. a) Psihadeličnost in eruptivnost

Prvi način lastnega izraza je bil preprosto prisluhniti svoji podzavesti in iz sebe izigrati vse vrste frustracij: politične, vzgojne, izobraževalne, čustvene. To je bila glasba prosto plavajočih, lebdečih čustev. Tovrstne skupine so bili npr. Amon Deel in Guru Guru. Psihadelične droge, ki so jih večinoma prinesli in razpečevali vedno prisotni ameriški vojaki, so se na nemški sceni pojavile v večjih količinah približno leta 1968. Našle so si vstop v kroge večine nemških umetnikov. Te droge so podrle še zadnje pregrade do podzavesti in formirale stil zgodnjih alternativnih in eksperimentalnih skupin. Imaginacijska krivulja, odvisna od naraščanja in upadanja psihadeličnih drog v Nemčiji, je prikazovala razvoj te psiho-inducirane galsbe, ker je bilo oboje tesno povezano. Vrh te krivulje je bil nekako leta 1969/ 70, nato pa je počasi pričela upadati. Po poudarku leta 1971 so ti glasbeniki našli inspiracije v alkoholu, ki je zamenjal halucinatorne droge. To se je odrazilo tudi v bolj neposredni in agresivni glasbi, ki je bila edini način, da so pijanci prišli iz svojega stanja polzavesti. Takrat je prišel čas nemškega hard rocka, ki je trajal nekako do leta 1973/74. Njihovi tehnični standardi igranja so bili nizki in nikoli niso posedovali elegance svojih modelov. Toda njihova glasba je izžarevala nekaj neverjetno surove moči in jim dala samosvoj in interesanten prizvok (npr. Alkatraz, Friedhof, Sphinx, Tush, Weed, Hairy Chapter, Nosferatu itd.). Pri teh skupinah bi zaman iskali nežnost.

Nežnost in subtilnost je prišla okoli leta 1974 vsiljena od internacionalnega razvoja tehno rocka in jazz rocka ali od na novo obujenega romanticizma. Npr. ECM plošče ali Popul Vuh, ki so primer samosvojega rock romanticizma kombiniranega z vzhodnjaškimi motivi. Ta subtilna smer je aktualna še danes.

Tole je bilo mišljeno le kot kratek pregled. V tem trenutku smo v članku še vedno v letu 1968. Edina možnost za srečanje s to novo alternativno rock glasbo je bila obiskati koncert, ker so časopisi, TV, radio in gramofonske družbe to glasbo ignorirale. Ko je nekdo na tak živ nastop prišel prvič, ni bil pripravljen na to, kar je sledilo. Glasba je bila tako potentna, intenzivna in neverjetna, da je presegla vse predstave in pričakovanja. Soba je bila polna psihadeličnih zvokov in dima, kar je dajalo vtis, da se jo lahko občuti fizično. Skupine so imale le majhno ozvočenje, toda v majhni sobi je glasba drobila ušesne bobenčke poslušalcev. Glasbeniki so v takem majhnem prostoru direktno oddajali svoja čustva občinstvu, ki je izredno pozorno spremljalo dogajanje na sceni. Ko je posameznik po 4 ali 5 urah zapuščal tak koncert, je imel občutek, da se je v njem nekaj spremenilo.

To vzdušje je slišati na prvem albumu skupine Guru Guru UFO. Ta album skupaj z njihovim drugim Hinten, je ena najboljših plošč posnetih v tem emocijsko orientiranem stilu. Ti dve plošči sta pravo ogledalo tega, kar se je dogajalo na nastopih tovrstnih skupin. Guruji so bili tudi dober primer splošnih razmer, s katerimi so bile konfrontirane nemške skupine. Igrali so lahko le v majhnih alternativnih underground klubih in na univerzitetnih happeningih. Edina možnost doseči širše občinstvo je bilo, če so spremljali angloameriške skupine na nemških turnejah. To pa se je zgodilo zelo redko.

Guru Guru so startali leta 1968 v zasedbi: bobnar Mani Neumeier, basist Uli Trepte in ameriški kitarist Jim Kennedy, ki je leta 1969 skupino zapustil in se zanj ni več slišalo. Na nastopih so pogosto igrali cel večer samo en komad dolg 40-60 minut ali še več. Njihova glasba je bila takrat in je ostala še do danes nekaj resnično neslišanega. Iz tistega časa ni nobene plošče, le nekaj live trakov. Po zamenjavi Kennedyja z bivšim članom Agitation Free Ax Genrichom ni bilo spremembe stila in tako je zlasti UFO natančna reprodukcija njihove žive glasbe, čeprav so posnetki krajši.

Druga skupina, ki je začela približno isti čas na istem področju, so bili Gila Fuck. Kasneje so, prepričan sem, zaradi komercialnih razlogov, skrajšali ime v Gila in posneli dva albuma: Gila in Burn My Heart At Wounded Knee.

Albuma Gile pa se ne moreta primerjati z nastopom Gile Fuck, ki je vseboval tisti frustracijski koncept, o katerem je bilo govora v začetku. Na nastopu Gila Fuck se ni nikoli vedelo, kam bodo njihove improvizacije vodile. Največkrat v vrsto psihadeličnega orgazma. Gilin kitarist Conny Veit je kasneje igral z Guru Guru (1974). Večina teh skupin je kmalu zamrla, ker niso imele zadostne finančne baze. Imeli so majhno in vdano zaledje, toda to ni bilo dovolj za preživetje. Njihove plošče, če jih je kaj bilo, se niso dobro prodajale in tako so ali izginili s scene, ali začeli igrati bolj komercialno in sprejemljivo glasbo. Za razumevanje take glasbe, je bilo potrebno videti te skupine v živo, kot je to s free jazzom. Njihova publika je bila navadno zaprt krog ljudi. Za njih ni bilo promocij. Na gramofonskih družbah pa so jim svetovali, naj se približajo internacionalnim standardom.

b) Elektronski rock

Druga možnost kreirati neodvisno glasbo v Nemčiji je bila uporabiti možgane in raziskati glasbeno področje, ki je bilo prej rezervirano za čiste elektroničarje in avantgardne skladatelje. Toda ti, kot npr. Scheenberg, Ligeti in Stockhausen, so bili preveč breztelesni, sterilni, perfekcionistični, elitistični in etiketirani kot klasični, da bi bili po volji mladim. Kakorkoli že, berlinskim mladim glasbenikom leta 1967/68 so bili vodič za nov pristop k novemu glasbenemu konceptu. Elektronika, oz. tovrstne aparature so v tem času postale lažje obvladljive in manj okorne in so nudile tudi možnosti za žive nastope.

Osrednja tovrstna skupina v Berlinu leta 1968 so bili Tangerine Dream. V njej so nastopili trije najbolj pomembni glasbeniki nemške elektronske glasbe v prihodnosti: Edgar Froese, Klaus Schulze in Konrad „Conny" Schnitzler (Schnitzler in Schulze sta se pridružila spomladi 1969). Do leta 1971 so uporabljali konvencionalne instrumente, kar se lahko sliši na njihovem prvem albumu Electronic Meditation. Leta 1971 so si kupili prvi sintetizator in oznanili začetek novega stila, ki ga nadaljujejo še danes, le da je danes bolj komercialen in poln pompoznosti ter grandioznih melodij. Značilno je, da se je njihov komercialni uspeh začel v Angliji, ZDA in Franciji ter šele kasneje v Nemčiji, ko so se vrnili kot zvezde ovenčani z internacionalno slavo. Froese še danes vodi Tangerine Dream. Schitzler in Schulze sta odšla leta 1970. To je bil najbrž najpomembnejši dogodek, saj so prav njune aktivnosti in vplivi napravili nemško elektronsko rock glasbo najpomembnejšo. Schulze je pomagal ustanoviti Ash Ra Tempel, ki je postal pionir kozmične glasbe. Termin kozmična glasba (cosmic music,space rock) je ustanovil lastnik firme Cosmic Couriers/Ohr, Rolf Ulrich Kaiser, za katerega so snemali tudi Ash Ra Tempel. Tako je imenoval glasbo, ki jo je izdal pri svoji firmi, čeprav nekatere skupine sploh niso bile elektronsko orientirane. (Wallenstein so npr, igrali simfo rock).

Schnitzler pa je bil sokreator najbolj utrganega (far out) benda elektronskega rocka Kluster (kasneje Cluster – po odhodu Schnitzlerja). Prvi album skupine Ash Ra Tempel so bile nekakšne elektronske improvizacije. Člani so bili kitarist Manuel Gotsching, ekscentrični bas kitarist Hartmunt Enke, ki je kasneje končal v sanatoriju za mentalno obolele, in seveda Klaus Schulze na tolkalih in elektronskih aparaturah. Gotsching je pred kratkim v nekem intervjuju izjavil, da je večino takratnih berlinskih glasbenikov in tudi njih vpeljal v improvizirano glasbo nek Švicar, ki je bil takrat kitarist pri skupini Agitation Free (Ax Genrich). Od njega so se naučili mnogo o eksperimentalni glasbi, vpeljal jih je v free jazz in avantgardno glasbo. Kaiser pa je ART (Asch Ra Temple) spoznal s profesorjem Timothy Learyjem, ki je po pobegu, oziroma izgonu iz ZDA živel takrat (leta 1972) v Švici. Leary je bil študentski LSD ideolog in guru. Skupaj so kreirali album Seven Up, ki je bil nekakšen elektronski acid rock. Kasneje so ART naredili še zanimive in raznolike stvari. Verzijo elektronskega country rocka s pevko Rosi Mueller, Starring Rosi, kjer je njihova glasba za razliko od prejšnjih improvizacij v formi posameznih pesmi. Ali pa eksperimentiranje Gotschinga s kitaro – Inventions For Electric Guitar. Vidi se, da je bil ART v bistvu vrsta sessionov različnih glasbenikov zbranih okoli Gotschinga. Schulzeje šel na samostojno pot po albumu Join Inn leta 1973. To kar Manuel Gotsching, oziroma Ash Ra delajo danes, ni vredno omembe.

Še bolj od teh dveh bendov so bili pomembni Schnitzlerjevi Kluster in njegove različne inkarnacije. To najbolj agresivno in najoriginalnejšo elektronsko eksperimentalno rock skupino vseh časov so sestavljali Schnitzler, Moebius in Roedelius. Leta 1970 so posneli za združenje Ltd. Ed Albuma Klopfzeichen in Zweiosterei. Ti dve plošči je treba slišati, da se jima verjame. To so valovi hrapavega in predirljivega elektronskega zvoka, kombiniranega z govorjenimi, politično orientiranimi teksti, kar ustvari hipnotično in disorientirano doživetje. Pulzirajoč, vreščeč eho prehaja kot močna mora iz zvočnika v zvočnik. Z udarjajočimi ritmi, prepletenimi z razcefranimi elektronskimi zvoki, so kreirali predirljivo in ekstremno glasbo, ki te popelje na izlet v tuj elektronski svet. Ko je Schnitzler zapustil Kluster, je izdal tri solo albume: Schwarz (Črno), Blau (Modro) in Rot (Rdeče). Neusmiljeno tuja in ledeno hladna glasba teh petih albumov, ki jo karakterizira izredna tehnična preciznost, intuicijska vizija in stalno gibanje idej, ustvari na trenutke atmosfero obupa in opustošenja, ki ji je nemogoče pobegniti. Skrivnostni pulzirajoči utripi in pravi kotel kozmičnih zvokov, ki so se zarotili, da ti odpihnejo možgane. Zares strašna in surova glasba. Kluster so po odhodu Schnitzlerja nadaljevali kot duo in med drugim posneli tudi par albumov z Brian Enom.

Po sledi teh treh skupin je šlo mnogo drugih, ki so po njihovem vzoru kopičili zalogo take glasbe. Toda največkrat so kreirali le groteskne nesmisle. Skupina Zweistein je npr. producirala le en album in to trojni. Njegova vsebina je bila prezentirana v tekstu na ovitku s preprostim in hkrati „kozmičnim" sklepom: Einstein plus Zweistein = Dreistein (En kamen plus dva kamna = trije kamni).

Omenimo lahko še session skupine Çesmic Jokers, ki so jo sestavljali člani različnih elektronskih skupin.

Kraftwerk in Neu niso pripadali berlinski sceni. Izvirajo iz Ruhrgebiet (Porurje), ki je ekvivalent Detroit sceni v ZDA. To interesantno področje je prineslo veliko različnih stilov in to se je leta 1973 reflektiralo v izredno interesantni mutaciji po imenu Harmonia, ki so posneli dva fenomenalna albuma: Musik von Harmonia in De Luxe. Harmonia je bila vrsta stranske stopnje, saj so Kluster in Neu, katerih člani so sestavljali Harmonio, še vedno obstajali.

Kraftwerk sta leta 1970 ustanovila elektronska glasbenika Ralf Hutter in Florian Schneride. Prej (1969) sta delovala v petčlanski zasedbi z imenom Organisation, ki je izdala album Tone Float (1970). Kraftwerk so se kompletirali s Klaus Dingerjem (tolkala) in Andreas Hohmannom, in v tej formaciji posneli prvi album Kraftwerk (november 1970). Spomladi 1972 sta Dinger in Hohmann zapustila skupino. Dinger in Michael Rother (kitara itd.), ki je bil tudi član Kraftwerka, čeprav ni igral na nobenem albumu, sta formirala najprej duo in kasneje 1974. leta kvartet Neu in posnela prvi album Neu februarja 1974. Neu niso nikoli prirejali živih koncertov, razen dveh nastopov jeseni 1974. Kot kasneje L Duesseldorf so igrali dinamično in kreativno glasbo, ki pa bi jo težko imenovalj elektronska. Le pristop oziroma koncept je bil podoben. Kraftwerk, ki so nadaljevali kot duo, še danes nastopajo v živo.

Kasneje sta se Rother in Dinger koncentrirala na svoje projekte – Rother solo, Dinger je ustanovil skupino L Duesseldorf.

II.

1971/73 je bil dosežen vrhunec popularnosti nemških skupin, ki se niso poklonile angloameriški dominaciji. Interes občinstva sta potencirala tudi dva najboljša nemška rock magazina Sounds in Musik Express, ki sta posvetila nekaj prostora tudi nemškim alternativnim skupinam. Te namreč od pristojnih gramofonskih družb niso bile deležne potrebne publicitete in promocij. Izjeme so bile za krautrock specializirane Ohr, Pilz in Bacillus.

Sekcija za spekulativno umetnost pri zvezi ŠOLT pripravlja peto
številko revije „Občasnik fantastike". Obenem pa namerava izdati
antologijo izvirne slovenske znanstvene fantastike v obliki knjige.
Ustvarjalci s tega področja, pošljite svoje prispevke do 1. marca na
naslov: Sekcija za spekulativno umetnost, zveza ŠOLT, Študentsko
naselje, blok 7. Ljubljana.

Privatne družbe so izdajale dobro glasbo, toda bile so neorganizirane in niso znale pritegniti pozornosti občinstva. (Danes se združenje Rock in opposition zavzema za boljšo organiziranost in medsebojno sodelovanje majhnih neodvisnih in privatnih družb, ker lahko le tako obstanejo v svetu glasbene industrije.)

V to kategorijo kvalitetnih a prezrtih plošč spadata albuma Klopfzeichen in Zwei Osterei skupine Kluster, albumi Schwarz (Klusterjev zadnji koncert), Rot in Blan Konrada Schnitzlerja ali pa prvi in daleč najoriginalnejši album skupine Can. To je bila plošča Canaxis 5, ki je izšla leta 1968 pri neodvisni firmi Scheisshouse Records. Ta bizarni album posvečen The Technical Space Composer's Crew je danes nemogoče dobiti. Na albumu je na vsaki strani ena skladba. Prvi je naslov Ho Mai Nhi (Pesem ženske v čolnu) in drugi Shook Eyes Ammuntion. Komponista sta basist benda Can Holger Czukay, ki je prišel v rock iz avantgardne glasbe in nekdo imenovan The Dammers. Prva stvar je posneta trakovna zanka (tape loop), ki zveni kot operno petje, čez to ozadje pa vietnamska ženska poje ljudsko žalostinko. So tudi drugi instrumentalni detajli, toda ta neskončni ponavljajoči efekt s traku je tako impresiven, da še dolgo zatem, ko je skladbe že konec odzvanja v možganih. Druga stran je zgrajena iz elektronskih zvokov, nenavadnih vokalnih harmonij, ki dolgujejo nekaj Ligetiju in orientalno obarvanim zvokom mandolin. Canaxis je seveda čudno in disorientirano doživetje, toda na njem so tudi trenutki presenetljive lepote. Ko smo že pri Can, bi veljalo omeniti tudi njihove vokaliste. Najprej je pel pri njih ameriški črnec Malcolm Mooney. Kasneje ga je zamenjal eksotični japonski pevec Damo Suzuki, ki je uporabljal glas kot instrument, ker ni znal ne angleško, ne nemško. Albuma Ege Bamyasi in Fature Days karakterizira njegovo nenavadno in zanimivo vokalno izvajanje.

Mojster elektronskih klaviatur Irmin Schmidt je bil, preden je prišel v Can, dirigent simfoničnega orkestra. Can so nekateri proglasili za najintelektualnejšo rock skupino v zgodovini. Popol Vuh iz Muenchna so najbolj magični od vseh nemških rockerjev. Kot Tangerine Dream in Kluster so tudi oni začeli s sintetično glasbo. Album Affenstunde na začetku 70 tih let ni kaj dosti obetal, toda kasneje so Popol Vuh, oziroma različne inkarnacije zbrane okoli Floriana Frickeja (sodeloval je tudi s T. Dream na albumu Zeit), ubrali drugo pot. Drugi album In dem Garten Pharaons zelo podoben solo delom Klausa Schulzeja. Na tretjem albumu Seligpreisung pa so drastično spremenili stil. Fricke je zbral okoli sebe novo petčlansko zasedbo. Prišel je tudi kitarist Daniel Fischer (ex Gila, Amon Dueuel — album Wolf City). Iz benda so izključili elektroniko in sintetizatorja. Na njihovo mesto so prišle akustične kitare, klavirji, lesena pihala, bobni, nenavaden in globok vokal Floriana Frickeja ter najbolj magična od vsega Fischelscerjeva električna kitara, katere zvok zasanjano plava v nekem svojem svetu.

Na začetku je izgledalo nemogoče, da bi Popol Vuh lahko igrali dobro melodično glasbo. Nenadoma pa so našli sami sebe in začeli izvajati melodično, lirično glasbo — odprto in optimistično. Njihov najboljši album je Einsjager und Siebenjaeger. To je eden najprefinjenejših kitarskih albumov. Skoraj instrumentalna glasba polna indijskih raga motivov. Kasneje je kitara postala še bolj dominanten instrument. V glasbi je bilo poleg vpliva klasične glasbe vedno več indijskega in orientalskega duha in omislili so si celo kitajsko pevko. Popol Vuh so posneli tudi glasbo za nekaj filmov znanega režiserja Wernerja Herzoga (Aguirre, Nosferatu). Popol Vuh ni tipična krautrock skupina in je izven Nemčije relativno neznana, čeprav so posneli že okoli 13 albumov.

III.

Zasledovanje dejavnosti nemških progresivnih skupin po letu 1972 je treba razdeliti v tri skupine.

1. Najprej tisti, ki so dosegli popularnost v ZDA, Angliji in Franciji in tudi njihova glasba je postala tem bolj dostopna. Omeniti je treba T. Dream, Can, Kraftwerk, Amon Dueuel II, Faust (v nekaterih pogledih), Klaus Schulzeja in Ash Ra (v zadnjem času). Ekscentrični in misteriozni Faust iz Hamburga, ki so leta 1974 razpadli, so izvajali bizarno in presenetljivo kombinacijo rocka in konkretne, oziroma elektronske glasbe. Primer za to sta zlasti prva dva albuma, ki sta leta 1972 izšla pri Polydorju in so jih zdaj ponatisnili pri organizaciji Rock in Opposition. Ta glasba skupaj s Faust Tapes ni lahka za poslušanje po katerihkoli standardih, ker para živce s svojimi grotesknimi, bolečimi in hrapavimi elektronskimi in kitarskimi zvoki. Nedvomno pa je njihova glasba mnogo več kot vaja iz zvočnega dadaizma. Plošča Faust je bila prozorna, druga So Far popolnoma črna v črnem ovitku, Faust Tapes z njihovimi privatnimi posnetki pa se je prodajala po takratni ceni za single plošče 52 penijev. To je bil prvi album, ki ga je izdala firma Virgin. Posneli so še album Outside The Dream Syndicate z avantgardnim violinistom Tony Conradom. To je ekstremno monotona glasba, katere ritem dobro poznajo tisti, ki delajo ob tekočih trakovih.

Na koncu so posneli za Virgin še album Faust IV, ki pa idejno ne dosega prejšnjih stvaritev.

Vplivi: Zappa iz obdobja Freak Out, Velvet Underground (skladba It's A Rainy Day Sunshine Girl z albuma So Far) glasba iz Terence Stampovih filmov v poznih 60 tih letih (skladba No Harm z albuma So Far) in še nekateri momenti dokazujejo, da kljub presenetljivi izvirnosti njihova glasba ni čisto brez korenin, kot so trdili nekateri kritiki. Faust so poleg Magme in Henry Cow postavili temelje alternativnemu evropskemu rocku in najbolj vplivali na kasnejšo kreativno rock glasbo. Vpliv Fausta je čutiti v glasbi bendov, kot so The Residents ,Pere Ubu, This Heat, Cabaret Voltaire, Throbbing Gristle, Metabolist, Heratuis itd.

Amon Dueuel so začeli v Berlinu leta 1968 kot 12 članska skupina. Poleg Can so bili ena prvih skupin, ki je postala znana izven Nemčije. Člani so prišli iz free jazza, popa in drugih zvrsti. Ustanovili so nekakšno glasbeno — politično komuno. Nato so se razdelili na Amon Dueuel I, ki so se posvetili komuni in Amon Dueuel II, ki so na začetku izvajali anarhično in konfuzno glasbo, ki je nekoliko spominjala na Third Ear Band (Phallus Dei). Kasneje so se glasbeno precej izpopolnili in predstavljali eno najboljših krautrock skupin. Danes še vedno delujejo v Nemčiji, a od albuma Wolf City naprej (leta 1972) njihova glasba ne zasluži niti najmanjše pozornosti.

Internacionalni uspeh je tem skupinam prinesel sloves tudi v Nemčiji in vele tako so si tudi doma pridobili širše občinstvo. Ta uspeh pa je bil dvorezen meč, saj so se pričeli občinstvu prilagajati ob pritisku velikih angloameriških firm, za katere so podpisali in so te v njih zavohale dobiček. Tako je bilo njihove kreativnosti konec.

Vse te skupine so vzporedno s časom torej deevoluirale. Edini, ki so zares dosegli nivo popularnosti, ki se ga da primerjati z angloameriškimi skupinami, so Tangerine Dream, (od približno 1974 naprej), čeprav je njihova glasba danes najbolj primerna za zvočno kulišo raznih televizijskih oddaj.

O današnji debilni disko glasbi Kraftwerka pa ne bomo izgubljali besed.

2. Druga kategorija se sestoji iz glasbenikov, ki so svojo glasbo kompletno spremenili v relaciji na 1969 in so postali vrsta hard rocka ali odpadnih skupin za v smeti. Najbolj tipičen primer so prav Guru Guru. Njihova sedanšnja glasba ne spada več v okvir tega članka in jo je najbolje pozabiti, kakor hitro se le da.

Svojevrstna izjema je Wolfgang Dauner, ki se je vrnil v naročje običajnega neinventivnega jazza. Včasih pa je (le v živo) igral podobno glasbo kot Kluster. Daunerja smo pred leti lahko videli skupaj z Jasper Van Thofom na jazz festivalu v Ljubljani.

3. Tretja kategorija vsebuje redke entuziaste, kot sta Konrad Schnitzler (ex T. Dream, Kluster) in Uli Trepte/Spacehox (ex Guru Guru, Neu — pred prvim albumom, Faust 1973), ki še vedno poskušajo delati svojo lastno stvar in kljub drugačni sceni še vedno verjamejo vanjo. Njihova že tako majhna popularnost iz leta 1971 je v Nemčiji leta 1979/80 zdrknila praktično na popolno ničlo. Na tem mestu bi lahko omenili novo neodvisno neprofitno združenje Scheeball Records, kjer sodelujejo skupine, kot so Embryo, Sparifankel, Ton Steine Scherban, Checkpoint Charlie itd.

Nekaj teh skupin ustvarja dokaj zanimivo glasbo, ki pa seveda še zdaleč ni tako imaginativna, kot glasba krautrock skupin izpred 10 let.

Zaključek

Iz vsega tega lahko potegnemo zaključek, da je nemška alternativno eksperimentalna rock scena na robu popolnega zloma. V zahodno evropskih državah, kot so Francija, Belgija, Švedska, Italija, Španija in seveda Anglija, ki nimajo take tradicije eksperimentalnega rocka, kot Nemčija, je opaziti pravo renesanso tovrstne glasbe (še zlasti v Franciji). Nekoč solidna baza nemških kreativnih glasbenikov se je zelo zmanjšala in praktično med mlado generacijo ni glasbenikov, ki bi nadaljevali v duhu krautrocka. Namesto tega najbolj običajne jazz rock skupine rastejo kot gobe po dežju. Praktično vsaka skupina z novim imenom, ki se pojavi na „progresivni" sceni je le permutacija že prej znanih glasbenikov (95 %). Dosti pove že to, da v gibanju Rock in Opposition, ki združuje evropske alternativne rock skupine, ki delujejo izven glasbene industrije ni niti enega nemškega glasbenika, oziroma skupine. Schnitzler je lani izdal po dolgi pavzi album Con. Uli Trepte pa že dve leti obljublja svoj album, ki se nikakor noče pojaviti. Izgleda, da ni več takega zaupanja v lastno kreativnost kot na začetku in da je prevladala slepa vera v angloameriške idole ter v svetost blues in rock'n'roll klišejev. Z drugimi besedami, prevladalo je mišljenje, da mora vsak rock, oziroma glasba mladih izhajati izključno iz ameriške tradicionalne glasbe, oziroma tradicije. In prav zato na sceni praktično ni več eksperimentalnih in originalnih skupin. Elektronski krautrock se je pojavil v specifičnih razmerah leta 1968, v katerih so se znašli tedanji glasbeniki (študentski nemiri, nove politične ideje, anarhizem, psychodelične droge, underground klubi itd.). Toda razmere so se spremenile, ti revolucionarni študentje in mladina so se postarali in zato se lahko od izvirnega krautrocka za vedno poslovimo.

Aleks Lenard

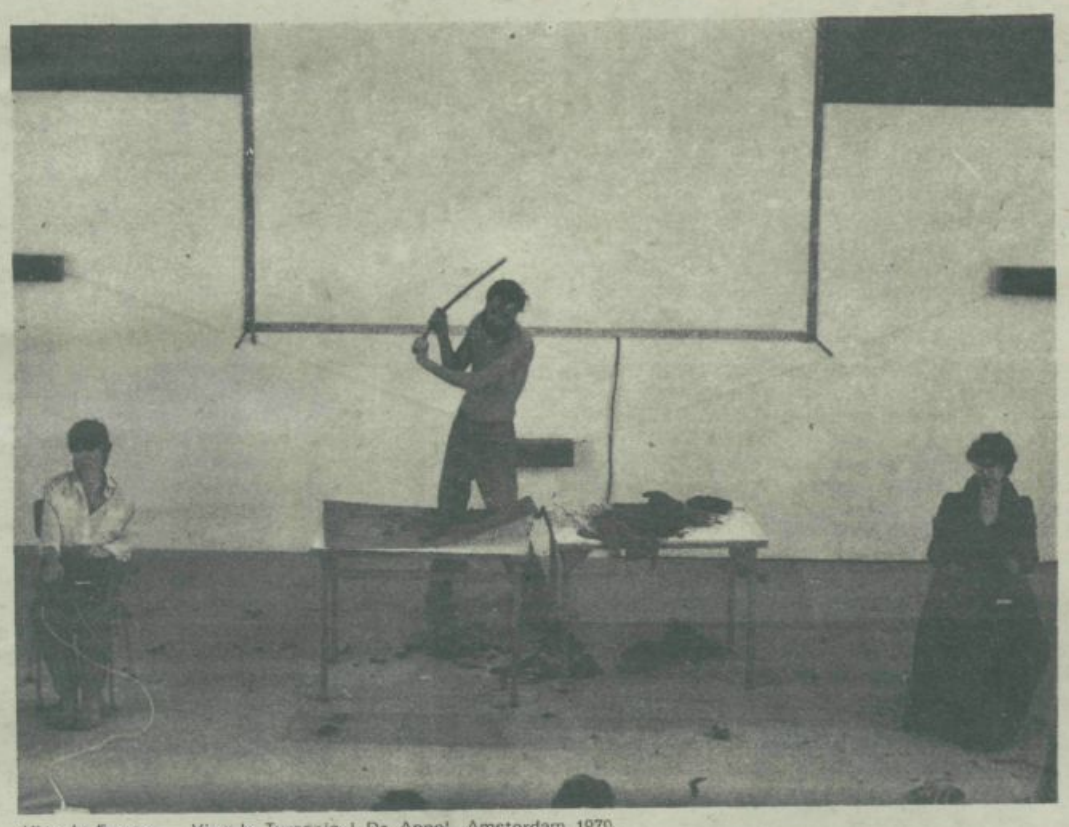

»Vive la France — Vive la Tyrannie«! De Appel. Amsterdam 1979.

»Vive la France — Vive la Tyrannie«! Arnhem. Holandija 1979.

DRAGOLJUB RAŠA TODOSIJEVIĆ V ŠKUCU

V prostorih ŠKUC-a na Starem trgu 21 se je s svojimi umetniškimi izdelki in pogovorom o svojem delu, predstavil Beograjski likovni umetnik Dragoljub Raša Todosijević. Z organizacijo takšne razstave nam ŠKUC odpira možnost vpogleda tudi drugačnih likovnih praks, kot so prisotne v slovenskem kulturnem prostoru. Razstava, ki je obenem edina samostojna razstava avtorja iz kroga konceptualistov, ki so delovali in še deluje zunaj slovenskega prostora, ima za našo kulturno situacijo dvojni pomen.

1. S predstavitvijo avtorjevega dela, ki presega meje tradicionalno pojmovane umetnosti nam razstava omogoča vzpostavitev distance do slovenske umetniške produkcije.

2. Razstava sproži vprašanje kako to, da se po tolikih letih tovrstne umetniške produkcije (več kot desetletje) v drugih kulturnih centrih, v Ljubljani šele sedaj pojavi takšna razstava. Le to kaže na širši problem kulturne politike pri nas, oziroma na zaprtost slovenskega kulturnega prostora. Takšna kulturna politika umetnost po svojih kriterijih/potrebah, ne da bi se zmenila za realno situacijo umetniške produkcije. Tako je odprta pot ustvarjanja krajevnih mitov (ki so seveda na „svetovnem nivoju", saj tako trdi institucija ki jih producira). ŠKUC kot študentska kulturna ustanova z minimalno finančno podporo za svoje delo (saj organizatorji likovnega dogajanja kot je organiziranje in postavitev razstave, čiščenje prostorov itd. za svoje delo ne dobijo prav nič denarja, kar je že skoraj absurdno v današnji ekonomski situaciji se trudi v nasprotni smeri. Tako ŠKUC s predstavitvijo domačih in tujih avtorjev in oblik umetniške dejavnosti, ki nima možnosti da se predstavi v drugih razstavnih prostorih, oziroma je njena možnost minimalna, s predstavitvijo akademsko šolanih kot tudi neakademskih likovnih delavcev, z organiziranjem živih stikov s avtorji razstav v obliki pogovorov, predstavlja v slovenskem likovnem in širšem kulturnem prostoru alternativni prostor, ki je obenem tudi edini.

Tako ni naključje da se je DRT (od tod naprej bom avtorjevo ime pisal v obliki kratice) po tolikih letih delovanja doma in v tujini (predstavil se je skoraj v vseh evropskih kulturnih centrih), prvič predstavil s samostojno razstavo prav v ŠKUCu. DRT nam je tokrat v ŠKUCu predstavil fotodokumentacijo performansov (ki sega nazaj do leta 1971), risbami linij na papirju in fotodokumentacijo risb linij
na straneh (ki jih je risal s svinčnikom v različnih prostorih od hotelske sobe v Bohinju do zidu ki ga je dal sezidati prav v ta namen na Pariškem bienalu mladih leta 1977 v prostoru galerije) in na zadnje z dvema instalacijama, ki zajemajo direktno slikanje na steno galerije, zvočno spremljavo posneto na kasetah in reproducirano prek štirih kasetofonov, ki so razporejeni v prostoru na štirih stolih. Prav uporaba različnih medijev in načinov izražanja je karakteristična za DRT in obenem, kaže na manjko podobnega načina likovnega mišljenja v slovenskem kulturnem prostoru. Razen v ŠKUCu predstavljenih načinov delovanja, ki zajemajo performans, risbo in instalacije se je DRT do sedaj ukvarjal s primarnim slikarstvom, videom, fotografijo, izvedbo specifičnih objektov, grafiko in s pisanjem kritično-teoretičnih tekstov o umetnosti. Takšen način umetniškega delovanja označi J. Denegri (v katalogu DRT z naslovom Velike južne predstave, izšel v SKC Beograd leta 1980), kot strategijo „nomadskega obnašanja". Namreč kot zapiše „gre za uporabo zelo različnih medijev in načinov izražanja, s ciljem čim bolj širokega področja izpostavljanja lastnih idej, stališč in pogledov, pri čemer se zavestno spregleda zahteva homogenosti stila, kot osnovne razspoznavne

(Nadaljevanje na 18. strani)

(Nadaljevanje s 17. strani)

oznake nekega avtorskega prepričanja." DRT je umetnik ki insistira prav na tej končni fleksibilnosti „obnašanja", katera kaže na del avto-destruktivnosti umetnosti, umetnosti ki je bila po tej značilnosti karakteristična za obdobje dadaizma in ki v sodobnih tokovih slovenske likovne produkcije nima primerjave. Hočem reči, da gre za produkcijo, ki od družbe zahteva kaj več kot socializacijo in vključitev v kontekst „pluralizma kulture", ki v svoji pojavni obliki služi kot maska za zbijanje kriterijev umetniške kvalitete (vrednosti in prostituiranje umetniških produktov, katerih vrednost pogojuje ekonomija povpraševanja. Seveda, gre za avtorja čigar umetnostno produkcijo pogojuje naslednje temeljno stališče: ‚Umetnost ni zunaj historični pojav, ona v svojem bistvu ni odvisna od pogojev, ki jih nudi inspiracija, senzibilnost, talent in podobno, pač pa je praksa umetnosti rezultat umetnikovega reagiranja na spoznanje o lastnem mestu znotraj dogajanja, ki konstituirajo historično celoto kultura/družba." V skladu s tem so akcije umetnika reakcije na izjave, ki izhajajo iz tega kompleksa, delo umetnika pa je nenehna preinterpretacija lastne umetniške govorice in umetnosti nasploh. Njegovi posegi znotraj celote kultura/družba nimajo namena podajati definitivne odgovore temveč predloge za zamenjavo, kateri vso to situacijo ohranjajo še naprej v odprti obliki ne-celega.

Namesto pojasnjevanja oziroma interpretacija razstavljene fotodokumentacije performansov, risb linij in dveh instalacij DRT v prostorih ŠKUCa, bom o vsaki izmed teh treh oblik delovanja besedo prepustil avtorju, namreč zapisal bom del pogovora, ki ga je avtor imel v živo na radiju študent v torek 4. 2. 1981 v programu Škuceve izložbe.

Ali lahko kaj poveš o performansu?

Performans se pojavlja v tistem trenutku, ko umetniki poskušajo negirati standardno proizvajanje predmeta in začenjajo delo aleatornega tipa. Umetniki so vedno imeli željo da nekaj izrazijo v živo, pred občinstvom. Do sedaj sem realiziral dvajset do trideset performansov na različnih krajih sveta. Na žalost nisem imel priložnosti da kaj realiziram tu v Ljubljani. Kot sem rekel, to je ena aleatorna aktivnost povezana z ojačanjem ega in postavitvijo umetnika v prvi plan, tako da on direktno, toda ne kot v gledališču, kjer igralec igra neko fiktivno sceno, neko patetično strukturo pred gledalci, temveč se umetnik direktno postavi kot svoj ego, svoj jaz, svoj subjekt in objekt postavi kot umetniško delo, jaz kot umetniško delo.

V kakšni relaciji so tvoje risbe linij s primarnim slikarstvom?

Iz neke navidezne, formalne in površinske podobnosti so nekateri menili da to kar delam, namreč dela z linijami, da imajo ta dela neko globjo vez z elementarnim slikarstvom, primarnim ali novim, kakorkoli se imenuje v različnih kulturnih sredinah. Dela z linijami niso produkt oficijelne tradicije umetnosti. Sam sem poizkušal parodirati in ironizirati tisto znano geslo „niti en dan brez linije", a njegova maksimalna organizacija je bila dobesedna uporaba. Tako sem začel delati ravne linije vsakega dneva. Z dobesednim uporabljanjem tega je prišlo do takoimenovanega neprogresivnega dela. Po tem sem v delo vnesel zavest, da delo v različnih prostorih dobiva različno vlogo. Če je delo v velikem muzeju dobiva na vrednosti in obratno, če je v neki periferni situaciji zgublja na vrednosti. Tako sem leta 1975 nekje v Italiji realiziral delo „ena linija v zapuščeni hiši". Na drugem mestu npr. na bienalu v Parizu sem naredil delo „200.000 linij". Lahko rečem da samo formalno moja dela imajo povezavo s elementarnim slikarstvom, bolj pa je to kompleksen program, elaborat kulturnega tipa. Ne bi želel reči, da tu razen podobnosti obstaja neka pomembnejša povezava.

V ŠKUCu sta razstavljeni tudi dve instalaciji. Ena izmed dveh ima naslov „Srebrni in zlati orgazem"?

Na eni strani sem vzel znano parolo, dogovor, listini OZN, ki sem jo prebral v srbohrvaškem jeziku in posnel na brezkončni kasetofonski trak. Na drugi, tudi brezkončni kasetofonski trak sem posnel seksualni odnos, vse tiste zvoke, ki normalno spremljajo ljubezen dveh v postelji. Trakovi ki se paralelno reproducirajo s kasetofonov, so položeni na dva stola. Nad stoli sta direktno na steno slikana dva kvadrata v rjavih tonih. Tako sem združil listino, ki je znana, javna in eno povsem privatno, intimno stvar. Rezultat je zanimiva situacija, ko tisti, ki posluša to listino, jo lahko zastopi samo, če obvlada jezik, medtem ko posluša tisto privatno stvar, katerikoli jezik govori, bo razumel da gre za seks, za orgazem. Tu se zgodi tisti obrat, tisto kar je javno mora biti striktno vezano na določen jezik, in obratno, tista privatna stvar postane obče razumljiva.

V Ljubljani 5. 2. 1981 Dušan Mandić

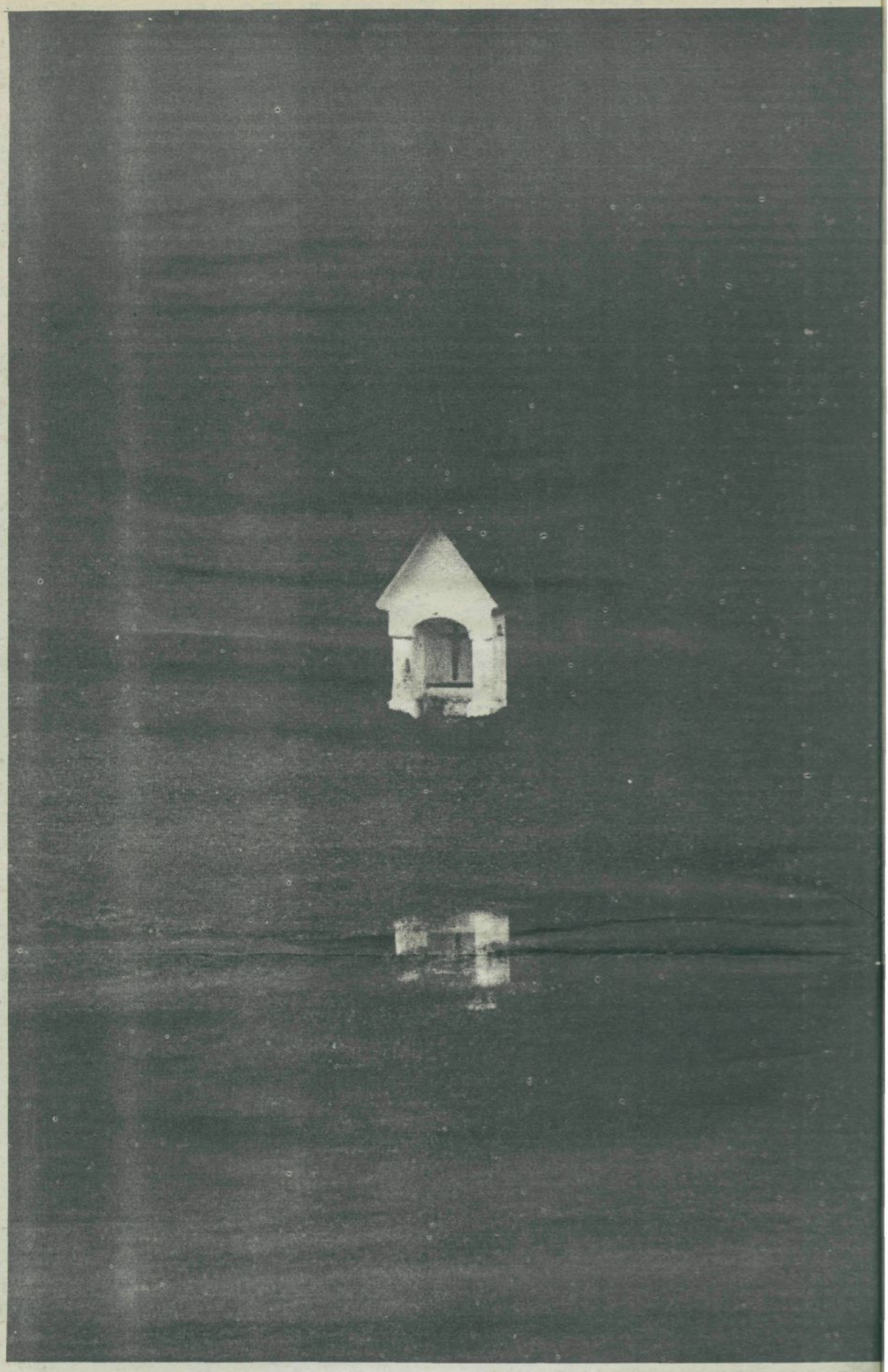

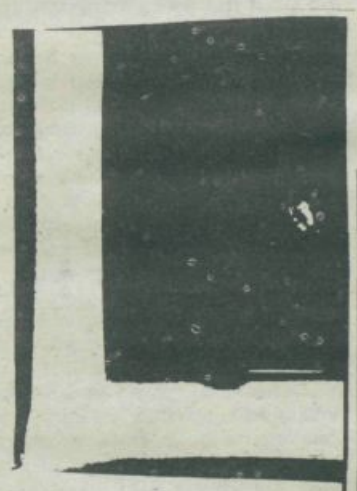

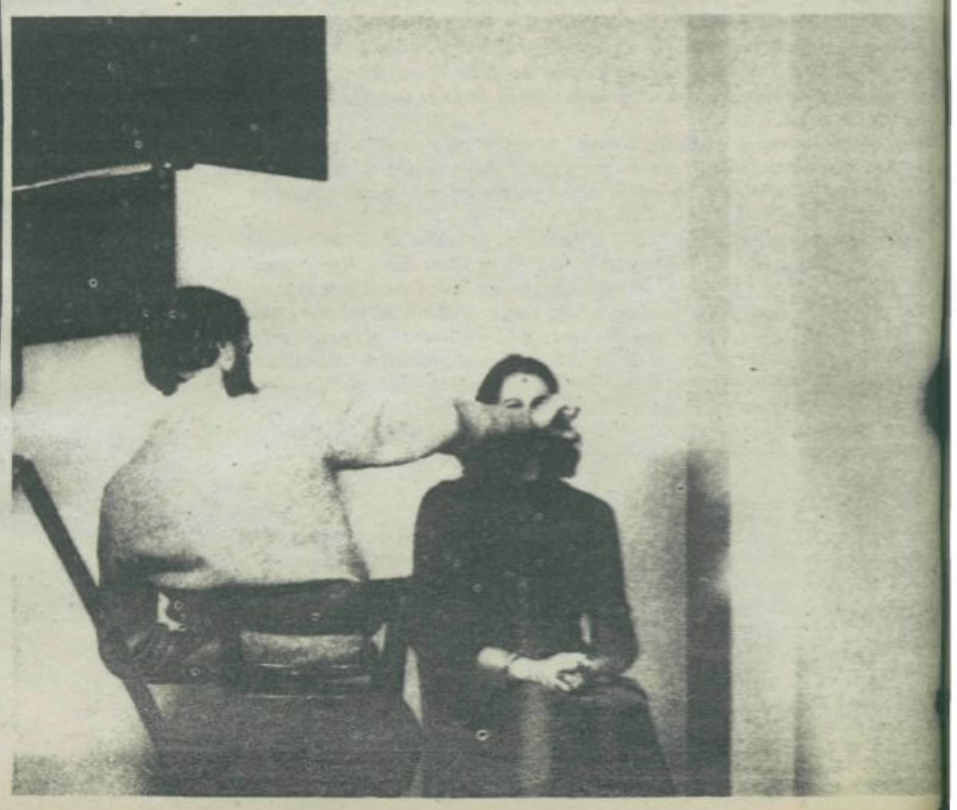

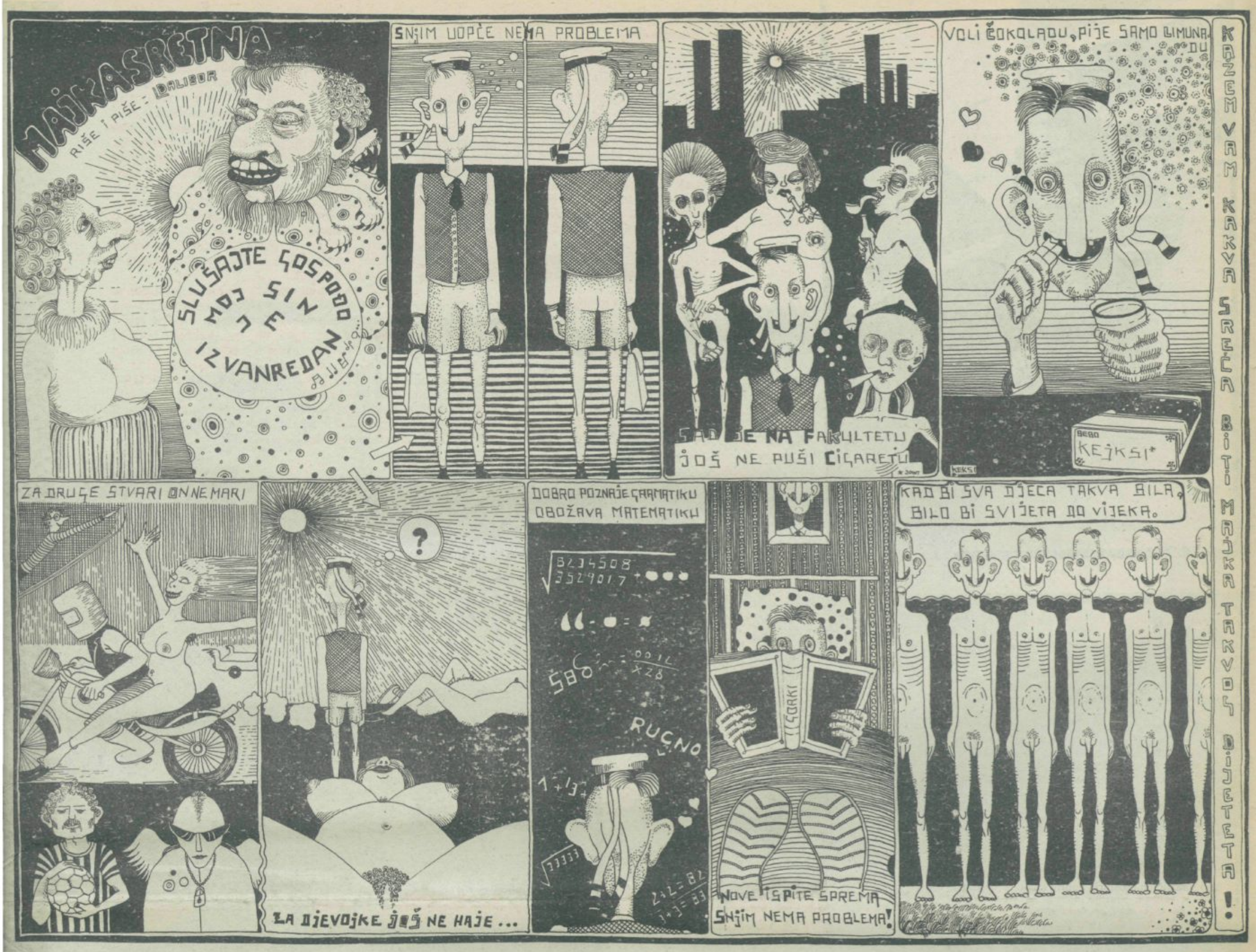
MAJKA SRETNA
RIŠE I PIŠE - DALIBOR
SLUŠAJTE GOSPOĐO MOJ SIN JE IZVANREDAN
SNJIM UOPĆE NEMA PROBLEMA
SAD JE NA FAKULTETU JOŠ NE PUŠI CIGARETU
VOLI ČOKOLADU, PIJE SAMO LIMUNADU
BEBO KEJKSI
KEKSI
KAŽEM VAM KAKVA SREĆA BITI MAJKA TAKVOJ DJECETA!
ZA DRUGE STVARI ON NE MARI
ZA DJEVOJKE JOŠ NE HAJE...
DOBRO POZNAJE GRAMATIKU OBOŽAVA MATEMATIKU
RUČNO
GORKI
NOVE ISPITE SPREMA SNJIM NEMA PROBLEMA!
KAD BI SVA DJECA TAKVA BILA, BILO BI SVIJETA DO VIJEKA.

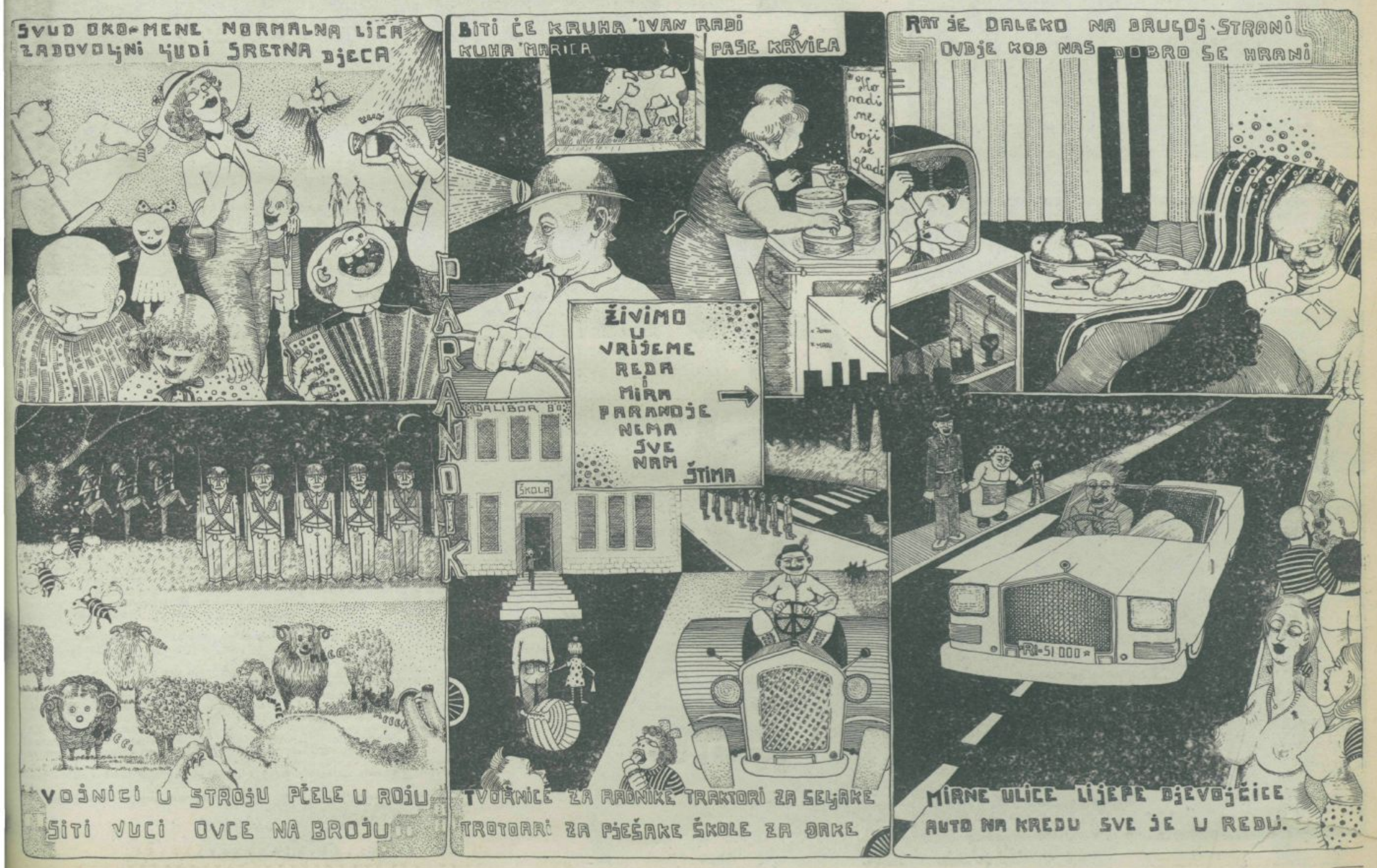
SVUD OKO MENE NORMALNA LICA ZADOVOLJNI LJUDI SRETNA DJECA
BITI ĆE KRUHA IVAN RADI KUHA MARICA
PASE KRAVICA
PARANOJK
ŽIVIMO U VRIJEME REDA I MIRA PARANOJE NEMA SVE NAM ŠTIMA
DALIBOR 80
ŠKOLA
RAT JE DALEKO NA DRUGOJ STRANI OVDJE KOD NAS DOBRO SE HRANI
VOJNICI U STROJU PČELE U ROJU SITI VUCI OVCE NA BROJU
TVORNICE ZA RADNIKE TRAKTORI ZA SELJAKE TROTOARI ZA PJEŠAKE ŠKOLE ZA ĐAKE
MIRNE ULICE LIJEPE DJEVOJČICE AUTO NA KREDU SVE JE U REDU.

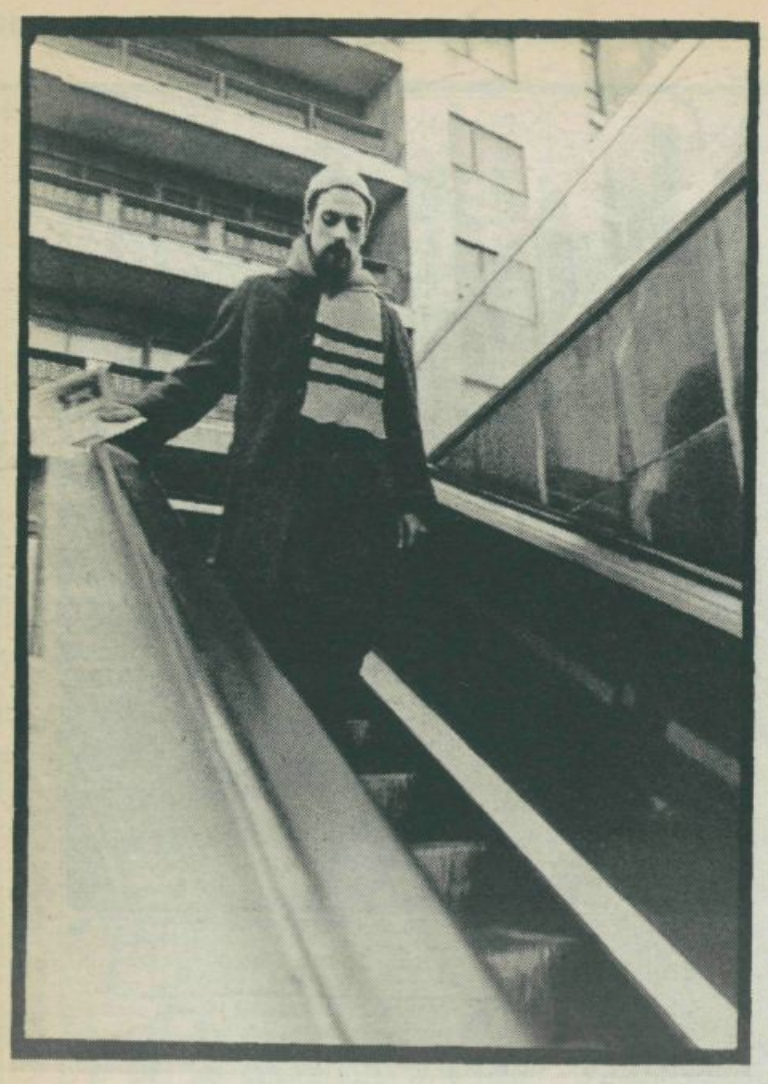

razpad

Foto: Dušan Pirih – Hup

RUBRIKA: Pohvale in zahvale uredništva za materpoetiko

Vsaka otvoritev je slovesna, še posebno če gre za otvoritev nove rubrike v vaši TRIBUNI in še posebno če gre za rubriko, ki se bo zahvaljevala in hvalila. Zato je prav, da otvoritev namenimo eminentni osebi in ustanovi. Gre za uvodnik v prvo letošnjo številko Sodobnosti, ki jo je napisal njen glavni in odgovorni urednik Ciril Zlobec in ki nosi naslov „Deset let pozneje". Brez pretenzije obnavljanja je treba vsaj za tiste, ki te revije ne berejo, povedati, da je glavna tema tega članka ugotavljanje upada slovenske kulturne zavesti, zarisovanje neugodnega položaja kulture v tem stabilizacijskem obdobju in to kljub odlični načrtovani samoupravni organizaciji kulture, katere temelji so bili postavljeni pred desetimi leti.

Toda bolj kot tem ugotovitvam gre naša pohvala odlomku proti koncu članka, ko se omenja odnos TRIBUNE do kulture. Pohvala zato, ker omenjeno mesto izpričuje, da Ciril Zlobec izredno natančno bere TRIBUNO, oziroma vsaj, da je dobro prebral štiri članke o razrednosti v kulturi umetnosti in kritiki, kar običajno ni v navadi tistih, ki o TRIBUNI tudi pišejo. Iz pisanja TRIBUNE je povsem pravilno razbral, da je INSTITUCIJA KULTURE (besedo „institucija" mu je najverjetneje odžrl tiskarski škrat) v nepomirljivem nesoglasju z delavskim razredom. Naj še dopolnimo, da je ta institucija samo posebna oblika vsake birokratske institucije. Tako smo naravnost veseli, da nas (vidnejši) del te institucije tako ostro napada, saj s tem samo potrjuje našę teze.

Zahvaljujemo se mu tudi, ker nam v članku tako natančno razgrne delovanje te inštitucije, namreč njeno birokratsko osnovo, katere bistvo je neskončno reproduciranje same sebe na račun tistega, zaradi česar sploh obstaja. V članku se namreč besedica „kultura" v najrazličnejših povezavah pojavlja najmanj v vsakem drugem stavku, medtem ko se „umetnost" pojavi dvakrat v povsem obrobni povezavi. Realni odnos je tako dobil prvovrstno odslikavo in potrdilo v jeziku.

V zahvalo za vse, kar nam je ta tekst dal, se je potrebno oddolžiti. Ker je cel uvodnik kar posejan z vprašanji, poskusimo avtorju vsaj z namigom pomagati vsaj pri kakšnem. Ali ni ravno to, kar kritično ugotavlja za pisanje TRIBUNE, vzrok za „nelagodnost, ki jo je že zdaj čutiti pri DOMU IVANA CANKARJA". Prav nič vprašljivo pa ni, da je nelagodnost kulturnih birokratov, ki pijejo in bodo pili kri tudi umetnosti v KDIC, bistveno drugačna od nelagodnosti delavskega razreda.

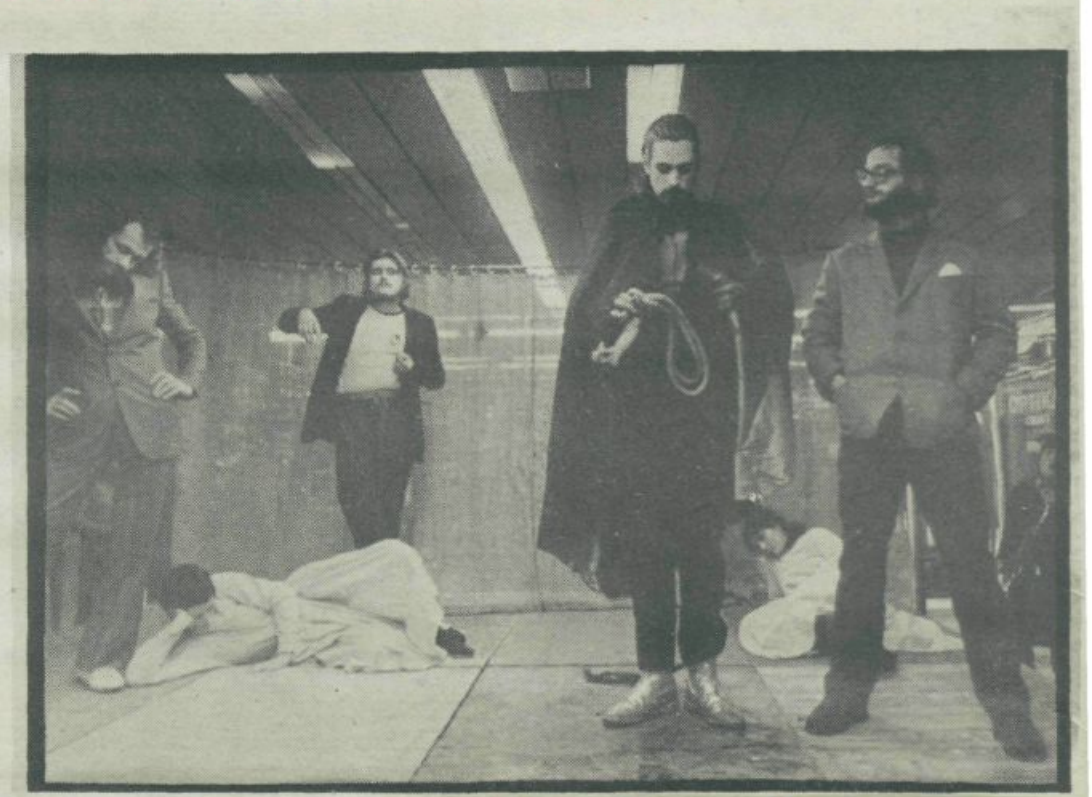

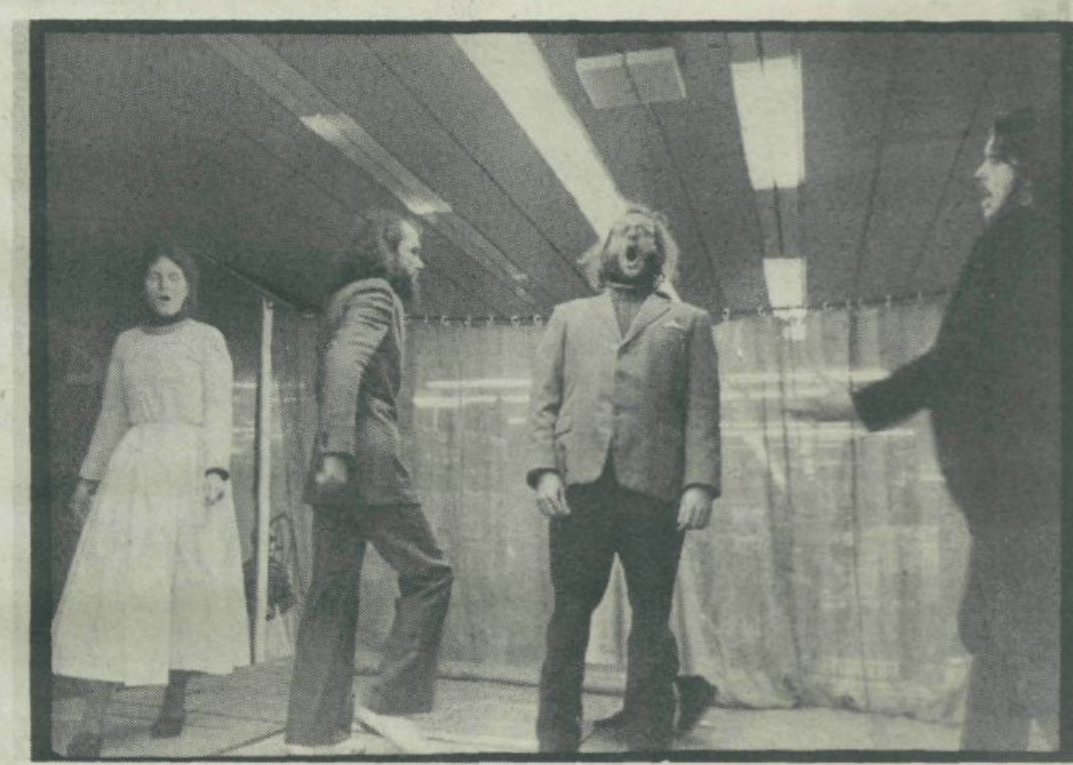

TRIBUNA, ŠTUDENTSKI ČASOPIS
IZDAJA UK ZSMS LJUBLJANA
Trg osvoboditve 1/II, soba 86
Telefon: (061) 21–280

UREDNIŠTVO: Mitja Maruško – v.d. glavnega urednika, Bojan Korsika – v.d. odgovornega urednika, Tomaž Krašovec – univerza, Bojan Korsika in Igor Bavčar – teorija, Rudi Podgornik in Dušan Turk – naravoslovje, Andrej Drapal – uredništvo za materpoetiko Mojca Dobnikar – tajnica, Vojko Flegar – likovna in tehnična oprema, Matjaž Hribar – distribucija, Franc Milošič – posebne naloge. Stalni sodelavci: Franco Juri, Matjaž Potokar, Silva Kobal, Ivo Gulič.

IZDAJATELJSKI SVET: B. Klenovšek, Primož Hainz, Mile Šetinc, Silvin Lesnik, Samo Hribar, Tomaž Krašovec, Petrovčič, Igor Bavčar, Bojan Korsika, Franc Milošič, Mitja Maruško.

URADNE URE so vsak dan od 10. do 13. ure v prostorih uredništva. DEŽURSTVA posameznih uredništev: ponedeljek – kultura, torek – univerza, sreda – prodaja in likovna oprema, četrtek – naravoslovje, petek – teorija, glavni in odgovorni urednik – vsak delavnik. Redni javni SESTANKI UREDNIŠTVA so vsak četrtek ob 17. uri. Rokopisov ne vračamo in pišem uredništvu ne honoriramo. Pisma uredništvu ne smejo presegati 7,5 strani (pol avtorske pole). Celoletna naročnina je za dijake 50 din, za ostale 100 din. Številka žiro računa: 50101–678–47303, z obveznim pripisom: za Tribuno!

TISK: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani. Priprava za tisk: IBM Dnevnik.

Oproščeni temeljnega davka na promet po pristojnem sklepu št. 421–1/70 z dne 22. januarja 1973.

NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA!